

STUDIA UCRAINICA

Науково-дослідний інститут україністики ім. Михайла Мольнара

ЄПИСКОП
ДІОНІСІЙ НЯРЕДІ
НА ТЛІ
КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНИХ
ВИКЛИКІВ
МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ:
ІНТЕРДИСЦИПЛІНАРНИЙ
ПОГЛЯД

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ УКРАЇНІСТИКИ
ІМ. МИХАЙЛА МОЛЬНАРА
УЖГОРОДСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

**ЄПИСКОП ДІОНІСІЙ НЯРАДІ
НА ТЛІ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНИХ
ВИКЛИКІВ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ:
ІНТЕРДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПОГЛЯД**

*Колективна монографія
з нагоди 85 роковин смерті
єпископа Діонісія Няраді*

Наукова редакція:
Олег Белей
(Воцлавський університет)

Краків
2025

© by Instytut Badawczy Ukrainistyki im. Mychajła Molnara
Uniwersytetu Narodowego w Użhorodzie, 2025
© by Oleh Beley, redakcja naukowa, 2025
© by Wydawnictwo «scriptum», 2025

Recenzenci:

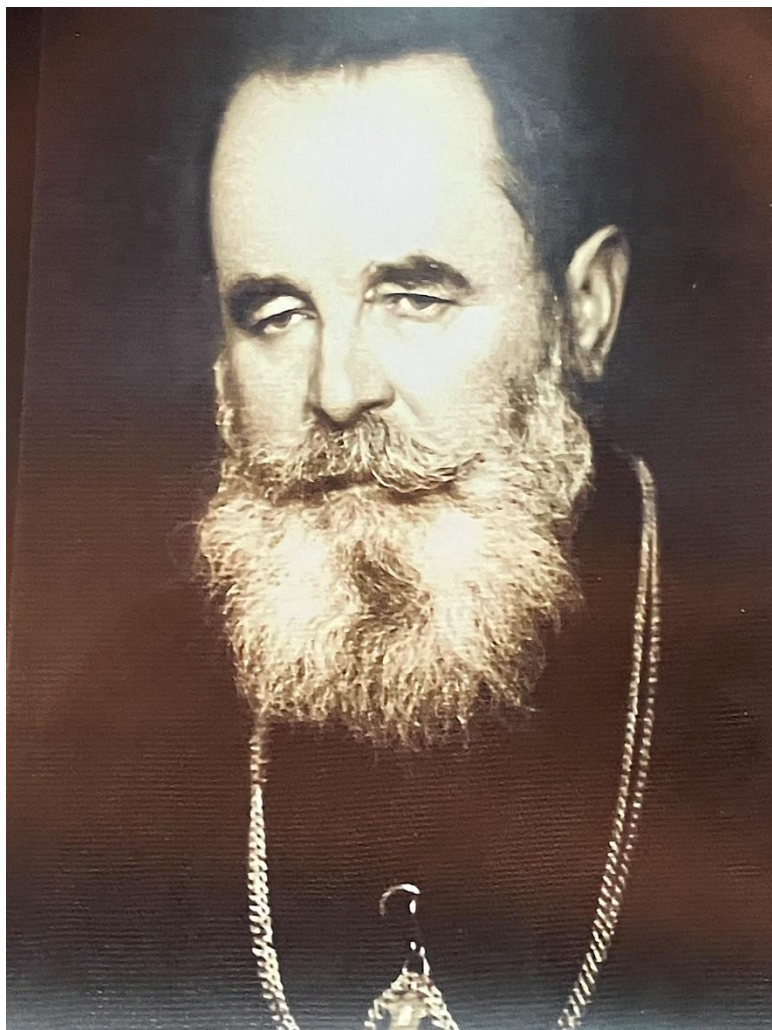
Nataliia Kolesnyk,
(Uniwersytet Narodowy w Czerniowcach im. Juriya
Fed'kowycza), Ukraina
Oleg Rumyantsev,
(Uniwersytet w Palermo), Włochy
Jarosław Syrnyk,
(Uniwersytet Wrocławski), Polska

Redakcja naukowa:
Oleh Beley
(Uniwersytet Wrocławski), Polska

Projekt okładki:
Iwan Rebryk

ISBN 978-83-68769-01-2

Wydawnictwo «scriptum»
Tomasz Sekunda
Tel. 604 532 898
scriptum@wydawnictwoscriptum.pl
www.wydawnictwoscriptum.pl

Єпископ Діонісій Няраді
Biskup Dionizjusz Niaradi
10.10.1874 — 14.04.1940

**INSTYTUT BADAWCZY UKRAINISTYKI IM. MYCHAJLA MOLNARA
UNIwersYTETU NARODOWEGO W UŻHORODZIE
(UKRAINA)**

**BISKUP DIONIZJUSZ NIARADI NA TLE WYZWAŃ HISTORYCZNYCH I
KULTUROWYCH OKRESU MIĘDZYWOJENNEGO:
UJĘCIE INTERDYSCYPLINARNE**

Monografia wieloautorska z okazji 85. rocznicy śmierci biskupa Dioniziego Niaradiego

Niniejsza monografia wieloautorska skupia swoją uwagę na postaci jednego z najbardziej wybitnych Ukraińców – biskupa kościoła grecko-katolickiego – Dioniziego Niaradiego, którego misja i twórczość przebiegały w okresie międzywojnia na terenach współczesnych Chorwacji, Serbii, Wschodniej Słowacji oraz Zakarpackiej Ukrainy. Autorzy monografii podejmują próbę analizy twórczej spuścizny biskupa w ujęciu interdyscyplinarnym. Poruszana tematyka naukowa dotyczy między innymi następujących dziedzin: eklezjologii, historiografii, językoznawstwa oraz literaturoznawstwa.

Monografia składa się z dwóch części:

- część pierwsza podejmuje zagadnienia z dziedziny historyczno-religijnej. Przedstawiono w niej materiały, które uwypuklają specyfikę działalności Dioniziego Niaradiego jako biskupa-administratora w Preszowie i Chuście z punktu widzenia współczesnej nauki historiograficznej. W centrum uwagi badaczy znalazła się korespondencja biskupa Dioniziego z przedstawicielami eparchii Mukaczewskiej oraz klasztorów bazylińskich. Szczególną uwagę poświęca się również kwestiom stricte duszpasterskim oraz teologicznym.

- część druga poświęcona jest badaniom filologicznym. Czytelnicy znajdą w niej analizę literaturoznawczą utworów literackich, wspomnień i innych ego-dokumentów wybitnych działaczy ukraińskich z Ukrainy Karpackiej na temat Dioniziego Niaradiego i jego posługi biskupiej. Dział filologiczny zawiera również badania językoznawcze onomastykonów wyekscerpowanych z utworów literackich pisarzy Ukrainy Karpackiej, o. Augustyna Wołoszyna i o. Jurijsa Stanyńca. W utworach literackich tych autorów koncepcja nowego ukraińskiego języka standardowego wyraźnie koresponduje z poglądami i przekonaniami estetycznymi samego biskupa Niaradiego. Tradycyjny antroponomastykon miejscowych Ukraińców Zakarpacia z okresu międzywojennego, wprowadzony do tekstów literackich wspomnianych pisarzy, zdaniem badaczek Anastasiji Wehesz i Oksany Lawer, najtrafniej odzwierciedla interakcję czynników regionalnej i ogólnonarodowej rzeczywistości językowej w kontekście funkcjonowania ukraińskiego onomastykonu. To z kolei pozwala na skuteczną rekonstrukcję pełniejszego wymiaru obrazu języka ukraińskiego na Zakarpaciu w okresie międzywojennym.

ЗМІСТ

**Єпископ Нярадї як маркер релігійно-національної
ідентичності Руси-України на колишніх
землях угорської держави. Олег Белей _____7**

ІСТОРИКО-ТЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ _____19

Ігор ЛІХТЕЙ

Співпраця апостольського адміністратора Пряшівської
греко-католицької єпархії Діонісія Нярадї
з кліром та культурно-освітніми установами
Закарпаття (1922 – 1927) _____20

Володимир МОРОЗ

Листування єп. Діонісія Нярадїя і василіян у колекції
історичних документів Провінції св. Миколая
Василіянського Чину в Головному архіві
Василіянського Чину в Римі _____64
ДОДАТОК. Листи _____83

Михайло МИХАЙЛЕЦЬ

Владика Діонісій Нярадї –
архипастир Карпатської України _____114

ФІЛОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ _____132

Анастасія ВЕГЕШ

Літературно-художній антропонімікон
у п'єсах Августина Волошина – віддзеркалення
національних найменувань українців _____133

Оксана ЛАВЕР

Національне і регіональне в літературно-художньому
антропоніміконі о. Юрія Станинця _____156

Наталія РЕБРИК

Соціально-політична та релігійно-духовна

турбулентність у Карпатській Україні в часи
єпископства Д. Няраді (за працями А. Штефана,
В. Гренджі-Донського, Зореслава) _____185

ДОДАТКИ.

Д-р Августин Штефан. «Августин Волошин.
Президент Карпатської України» _____203

о. Степан-Севастиян Сабол, ЧСВВ, Зореслав.
«Від Угорської Руси до Карпатської України» ____211

Атанасій В. Пекар, ЧСВВ.
«Нариси історії церкви Закарпаття. Том II» _____215

Ірина Невицька.
«Соловей» _____216

Преосв. О. Діонізій Нярадій.
Некролог _____218

Д-р Діонізій Нярадій – апостольський
адміністратор у Пряшові (X. 1920 – III. 1927)
(Спомин про незабутн. вел. Покійника) _____220

АНОТАЦІЇ РОЗДІЛІВ ТА ДАНІ ПРО АВТОРІВ _____223

ЄПИСКОП НЯРАДІ ЯК МАРКЕР РЕЛІГІЙНО- НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ РУСИ-УКРАЇНИ НА КОЛИШНІХ ЗЕМЛЯХ УГОРСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

У період національно-визвольних змагань початку ХХ ст. серед сподвижників української незалежності поширилася, зокрема, така сентенція: українці здатні виявити належну пошану та всенародне визнання непересічній і талановитій постаті лише тоді, коли ця людина відходить у засвіти. При цьому важливим та невід'ємним атрибуттом стають велелюдні похоронні процесії та палкі промови над могилою генія, який за життя так і не дочекався справжнього визнання. Або ж, як інший варіант, — гучне відзначення ювілейних роковин такої особи.

На превеликий жаль, ця вкрай несправедлива традиція вшанування має ще й іншу, значно невдячнішу альтернативу: коли про чималу кількість видатних українських діячів, чий життя, думки і вчинки були покладені на віттар служіння рідному народові, досі майже нічого не знають не лише широкі кола суспільства, а й значна частина фахівців, що формують порядок денний сучасної української гуманітаристики. Треба також пам'ятати, що нерідко такі діячі жили в умовах, коли поневолений український народ від покоління до покоління вимушений був боронити свою ідентичність і право визнавати Бога у своїй традиції — своїм словом.

Саме до числа цих подвижників української історії, без сумніву, належить єпископ Діонісій Няраді. Незважаючи на карколомні потрясіння й виклики, пов'язані з лихоліттям Першої світової війни та злетами й невдачами національно-визвольних змагань у міжвоєнний період, він зумів покласти до скарбниці історії рідного народу неоціненний вклад. Завдяки його наполегливій і послідовній праці серед руських громад, розкиданих просторами Центральної

та Південно-Східної Європи, які ще кільканадцять років перед тим належали до угорських земель Габсбурзької імперії, змогли відродитися й утвердитися не лише віра та відданість традиції Володимирового хрещення, єднаной у Вселенській Церкві, а й укріпилося відчуття та усвідомлення приналежності до українського народу.

Владика Діонісій – вихідець із групи руських переселенців, що і нині проживають на теренах Бачки та Срему у Войводині (Сербія), яка нерідко в українознавстві окреслюється як найдавніша українська діаспора. Історія еміграції цієї групи населення бере свій початок ще за часів Австро-Угорщини, коли Габсбурги розпочали повторне освоєння відвойованих в османів територій, заселяючи їх різними етнічними групами, зокрема русинами. Варто зазначити, що на той час основним етнонімом для позначення корінного населення сучасної України був термін *русин* (латинський відповідник – *rutheni*). Окрім русинів, землі Воєводини заселяли й колонізували представники інших народів, зокрема македонці, німці, волохи, словаки та переселенці з Чорногорії.

За історичними джерелами, переселення русинів до Бачки розпочалося у 1751 році, коли перші двісті греко-католицьких сімей з околиць Мукачеве (нині Закарпатська область, Україна) виїхали та оселилися в селі Крстур. Наступні хвилі мігрантів осідали переважно у двох населених пунктах – Крстурі та Куцурі. Процес переселення тривав доволі активно: згідно з переписом 1787 року, у Крстурі проживала 431 сім'я в 303 хатах, що становило 2 190 осіб. У Куцурі налічувалося 318 сімей, тобто 1 615 мешканців¹.

Слід звернути особливу увагу на ще один надзвичайно важливий факт: австро-угорська влада послідовно

¹ Янко Рамач. *Руснаци у Южной Угорскей (1745 – 1918)*. Нови Сад: Войводинска академія наукох и уметности, 2007. s. 59.

висувала до руських поселенців у Бачці та Сримі ключову вимогу — належність до греко-католицької релігійної громади (*Rutheni vere uniti*). Саме цей чинник, на нашу думку, згодом відіграв визначальну роль у здатності переселенців зберегти свою етнічну, а насамперед релігійно-культурну ідентичність у середовищі, де чисельно переважали представники інших конфесій: православні, римо-католики та євангелісти. Окрім збереженої віри, важливою ознакою самобутності та основним репрезентативним маркером ідентичності цієї невеликої національної спільноти на території колишньої Югославії стала також їхня власна говірка.

Сучасні руські діалекти в Бачці та Сремі походять із південно-лемківського ареалу українських говірок, який, як відомо, є зоною інтенсивних українсько-польсько-словацьких міжмовних контактів. Їх генеза мала потужний вплив не тільки на лексичний склад, але також на фонетичну та граматичну структуру руської мови у Воєводині¹.

Звертаючи увагу на історичний аспект виникнення літературної мови русинів у Воєводині, безсумнівно, слід зазначити, що продовження використання у світській сфері традиції церковнослов'янської мови української редакції, яке мало місце на рідних землях, втратило свою актуальність і, ймовірно, вичерпало себе в нових умовах ХІХ ст. Однією з головних причин тут стала територіальна віддаленість від батьківщини і відповідно обмежені контакти з нею. Єдиним способом збереження власної ідентичності була кодифікація та піднесення місцевого діалекту до статусу літературної мови. Започаткував цей процес Володимир Гнатюк, який у 1897 р. провів комплексне фольклорне дослідження русинів у Бачці,

¹ Йосип Дзендзелівський, *Мова бачванців як засіб датування явищ лемківського діалекту [w:] Руснаци. Русини. 1745 – 1995: Приселэнэ и живот Руснацох у Бачкей, Сриму и Славонії 1745 – 1995*. Нови Сад 1996.

результатом якого стало створення збірника *«Русинських народних пісень Бачки»*. Видання містить чотириста тридцять народних пісень, двісті двадцять оповідань, численні анекдоти та описи різноманітних народних обрядів. Публікуючи свої збірки, Володимир Гнатюк¹ водночас спонукав бачванських русинів зробити перші кроки до кодифікації «олітературнення» своїх діалектів. Свого часу цю пропозицію вирішив підтримати сімнадцятирічний Гавриїл Костельник, який у 1904 р. у Жовкві (місто біля Львова) видав збірку поезій *«З мого вала-ла...»*. Костельник, зокрема, пізніше скаже: *„А я пишем так на нашим нарѣчию, бо мушим, бо шерцо гонѣ, бо знам же то будзе хасновите нѣе льем за нас, алье и за литерарни язык наш, т.е. шицких Русинох”*². А ось як Гавриїл Костельник розглядав історичні основи «руської бешеди»: *“Наша бешеда ше виробела на граніци трох народох: руско-українського, польського и словацького. Барз добре видно, же корень нашей бешеди руско-українски; барз вельки уплив на ней ше зазначел польски, а словацки уж бул вело меньше...”* (стаття *“Наша бешеда”*)³. Трохи пізніше, у 1923 р., Г. Костельник опублікував *Граматику бачванско-рускей бешеди*, яка, за словами автора, зосереджена на двох постулатах: *“Я мерковал главно на 1) то, же би зме ше, дзе не мушима, не оддальовали од украинского; 2) же би правила писовні були якнайпростейши”*⁴.

Незважаючи на величезну віддаленість від Наддніпрянщини, де вже побутувала нова літературна мова,

¹ Микола Мушинка, Володимир Гнатюк – перший дослідник життя і народної культури русинів-українців Югославії [w:] *Народни приповедки бачванських Русинох*. Руски Керестур: Руске слово, 1967, s. 7.

² Гавриїл Костельник, *Проза на бачванско-сримским руским литературним языку*. Новий Сад, 1975, s. 319.

³ Юлиан Тамаш, *Гавриїл Костельник медзи доктрину и природу*. Нови Сад, 1986.

⁴ Ibidem, s. 344.

заснована на народному говорі, русини у Воєводині, завдяки Г. Костельнику, випередили свою батьківщину (Закарпаття) щодо розвитку та стабілізації своєї літературної мови, де продовжував панувати варіант на основі церковнослов'янської мови, що називався язичієм. З цієї причини дуже характерним є лист Г. Костельника від 1919 р. до свого колеги на Закарпатті Д. Биндаса, в якому він просить місцевих активістів писати народнорозмовною мовою¹.

У цей самий період припадає й активна діяльність єпископа Діонісія Нярадї, який у мовному питанні займав позицію, суголосну з поглядами Гавриїла Костельника та інших тогочасних діячів бачванських русинів. Вони вважали за необхідне покласти в основу формування власної мовної норми народнорозмовну (діалектну) базу, рішуче відкидаючи поширену тоді москвофільську концепцію. Погляди Нярадї в цій площині добре простежуються у його кореспонденції з митрополитом Андреем Шептицьким, яку нещодавно видав у Новому Саді Юстин Бойко². Із висловлювань владики Нярадї в листах до митрополита Андрея можна виокремити розуміння багаторівневої мовної концепції. З одного боку, вона передбачає продовження традиції церковнослов'янської мови київської редакції в релігійно-церковній сфері — у богослужбових текстах, молитвах, відправах та церковно-обрядовій номенклатурі. З іншого боку, у світській сфері на загальноукраїнському рівні визнається необхідність функціонування нової української літературної мови як форми комунікації між різними руськими (українськими)

¹ Юлиан Тамаш, *Гавриїл Костельник медзи доктрину и природу*. Нови Сад, 1986, s. 326.

² Ю. Бойко. «*Amicus meus optimus*» *Переписка єпископа Дионизия Нярадя з митрополитом Андреем Шептицьким* (1902 – 1938). Нови Сад: Руске Слово, Завод за Културу Войоводянских Руснацох, 2025.

територіями. Саме нею владика користувався у листах до митрополита Андрея.

Варто зауважити, що міжвоєнні українські землі на схід від Збруча перебували у складі СРСР, тоді як західноукраїнські території входили до Польщі, Чехословаччини та Румунії. Тому нова українська літературна мова в цей час виявляла помітні регіональні відмінності, що зумовило існування кількох локальних варіантів літературного стандарту.

Окреме місце в цій мовній ієрархії початку ХХ ст. владика Діонісій відводив мові руських поселень на території Воєводини. Сферою вжитку місцевого войводинського (бачванського) варіанту української літературної мови він уважав насамперед свою рідну локальну спільноту.

Діонісій Нярадї народився 10 жовтня 1874 року в Руському Керестурі. Прізвище майбутнього єпископа вказує на очевидне походження з угорської мови, що неабияк було репрезентативною мовною реалією у ті часи серед руського населення угорської держави, і що вказувало на рівень мадяризації, яка встигла вже знайти своє віддзеркалення в антропоніміконі войводинських руснаків. Як свідчать історичні документи, чималий відсоток прибулих руських переселенців до Бачки в середині ХVІІІ ст. вже послуговувався прізвищами угорського походження¹. Щодо прізвища *Нярадї* – доонімна семантика вказує на прикметник від назви угорського міста Нярад, що знаходиться у південно-західній частині сучасної Угорщини.

Виростаючи набожною дитиною в сім'ї, де був найстаршим із п'яти дітей, Діонісій вибирає шлях служіння Богові. Ще в юному віці, навчаючись теології в Загребі, у майбутнього владики проявився непересічний таланти

¹ М. Жирош. *Перши коцурски руске жителе*. Творчосц, vol. 13, 1987, S. 59

керівника. Будучи семінаристом, він отримує посаду віцекеректора наук у Загребській семінарії. У 1902 році у віці 28 років Діонісій Няраді стає ректором alma mater. У 1915 році – висвячений на єпископа Крижевської єпархії. Назва єпархії походить від міста Крижевці, що за 50 км від Загреба. На території Хорватії, де переважна більшість мешканців римо-католицького віровизнання, за розпорядженням Габсбургів у 1777 році Крижевська греко-католицька єпархія була зорганізована для спільнот візантійського обряду, що проживали на землях, які пізніше увійшли до складу Королівства Сербів, Хорватів та Словенців (після 1929 р. Королівства Югославії). Єпархія обіймала у своїх кордонах релігійні громади, вірянами яких головним чином були місцеві послідовники Марчанської унії¹, македонські греко-католики та руські (українські) греко-католики із Воєводини, Боснії та Хорватії, які в кількісному відношенні зазвичай становили найбільш чисельну групу вірян єпархії.

У жовтні 1922 року Папа Римський номінує єпископа Діонісія на Апостольського адміністратора Пряшівської єпархії, котра в нових реаліях після 1-ї світової війни зіткнулась із серйозними проблемами і викликами. За чотири роки успішного адміністрування в Пряшеві владика Няраді повертається до Крижевців, залишаючи за згодою Риму на своєму місці у Пряшівській єпархії отця-василіянина Павла Гойдича, котрий гідно продовжуватиме справу служіння на взірць свого попередника.

Перебуваючи в «рідній» Крижевській єпархії владика Діонісій концентрується зокрема на несенні духовної

¹ Колишня православна єпархія, яка стала східно-католицьким вікаріатством у XVII столітті після унії із Римом. Термін походить від назви сербського православного монастиря в Марчі (тепер Стара Марча) в Іванич-Градї в Габсбурзькій монархії (тепер Республіка Хорватія). Ця група вірян в основному ідентифікує себе хорватами за національністю.

опіки для галицьких переселенців у Боснії, територія котрої після 20 лютого 1927 року увійшла в склад Крижевської єпархії.

У 1878 році звільнені від османського панування землі Боснії та Герцеговини були приєднані до Австро-Угорської монархії. Вже на початку 1890-х років у північних районах Боснії з'являються перші руські (українські) переселенці з Галичини греко-католицького віровизнання, переважно з територій сучасних Тернопільщини, Львівщини та Івано-Франківщини, а меншою мірою — з Буковини й Закарпаття. Вони оселялися здебільшого у північно-західній частині Боснії, уздовж правого берега річки Сава та кількох її приток. Українські колонії виникли також у Сараєві. Переселенці розмовляли переважно наддністрянськими говорами південно-західного наріччя української мови.

Попри складні соціально-економічні умови, українці в Боснії гостро відчували нестачу духовної опіки. Завдяки старанням владики Діонісія та його активним контактам із Галицькою митрополією до Боснії почали частіше прибувати священники й монахи для служіння місцевій руській (галицькій) греко-католицькій спільноті. Водночас слід підкреслити, що в центрі уваги єпископа Діонісія завжди залишалися люди знедолені та позбавлені духовного проводу. За даними Олега Румянцева, у міжвоєнний період владику чотири рази відвідував Македонію, про що на сторінках газет «Руске новини» та «Руський календар» з'явилася низка статей. У цих дописах нерідко «наводили свідчення про наявність релігійної нетерпимості по відношенні до громади [македонських греко-католиків] з боку місцевих урядовців»¹

Владика Няраді жив згідно з євангельськими принципами, які для нього були беззастережним моральним

¹ О. Румянцев. Українці у Македонії: статті та інтерв'ю. Київ 2010, 35 с.

імперативом. Найяскравішим доказом його безкомпромісного служіння пастві стали події, пов'язані з жорстокою анексією Карпатської України угорськими військами в березні 1939 року. Єпископ зазнав тяжких переслідувань, але до останнього залишався у столиці новопроголошеної Карпатської України — Хусті, попри усвідомлення, що угорські окупаційні війська вже стоять на околицях міста. Врятував його лише щасливий збіг обставин: владику вивезли до Будапешта, і після довгих перипетій йому вдалося звільнитися та виїхати до Югославії. Саме там місцеві руснаки прийняли кількасот біженців із Карпатської України, які рятувалися від окупації. Серед них був і президент Карпатської України — о. Августин Волошин.

Варто окремо зазначити, що єпископ Діонісій Няраді залишив вагомий слід і як автор духовної літератури, і як укладач молитовників та ініціатор періодичних видань, здебільшого релігійного характеру. Зокрема є автором книжок «Справедливість для католицької віри» (1913, 1920), Життєпис св. Йосафата (1912), «Митрополит Андрій Граф Шептицький, великий популяризатор святої унії». Діонісій Няраді уклав молитовник «До Господа молитви» (1911, 1912 та 1926). «Молитовник для греко-католицьких вояків» (1916, 1918) тощо. У 1915 році єпископ ініціював видання «Єпархіального вісника», офіційного бюлетеня Крижевської єпархії. Д-р Няраді також публікувався у хорватських часописах: «Vogoslav-ska smotra», «Ćirilometodski vjesnik». Під час перебування в Пряшеві владика Няраді допоміг організувати газету «Руське слово», а в Ужгороді — газету «Душпастир», у Бачці та Сремі — «Руські новини» та календар, серед українців у Боснії та Славонії — «Рідне слово».

4 квітня 1940 року Діонісій Няраді раптово помер у селі Мрзло Поле в Хорватії, де перебував з візитацією. Ця

несподівана трагічна подія породила припущення, що причиною смерті владики могло бути навмисне отруєння. Водночас варто підкреслити, що жодних підтверджених даних із цього приводу досі не отримано. Поховали єпископа у його рідному Руському Керестурі, у крипті церкви святого Миколая.

З нагоди недавнього відзначення 150-річчя від дня народження Діонісія Няраді — у листопаді 2024 року — владика-ординарій єпархії Святого Миколая в Руському Керестурі Юрій Джуджар урочисто оголосив про намір розпочати в Римі процедуру беатифікації Слуги Божого Діонісія Няраді.

Поставою невтомного служителя та принципового інтелектуала єпископ здобув глибоку повагу й високий авторитет серед релігійних кіл католицької церкви — від Римського престолу й примаса Хорватії до пересічних священнослужителів та вірян тих єпархій, у яких доводилося йому виконувати своє служіння. Наполегливим і готовим до самопожертви служінням людині, а також непохитною відданістю релігійним та національним ідеалам владики Няраді посів належне місце серед велетнів духу українського народу. Його шанували й цінували сучасники — релігійні діячі, а також визначні представники сусідніх народів: хорватів, македонців та інших.

На превеликий жаль, сьогодні ім'я єпископа Діонісія Няраді залишається недостатньо відомим навіть у середовищі українських науковців. Тож хочеться сподіватися, що ця скромна публікація стане початком комплексного дослідження його творчої та духовної спадщини й кроком до якнайшвидшого заповнення помітної прогалини в сучасній українській гуманітаристиці.

* * *

До уваги читачів пропонується колективна наукова монографія, автори якої поставили собі за мету представити

дослідження з перспективи різних гуманітарних дисциплін щодо ідей та звершень владики Діонісія Няраді — як у релігійно-духовній, так і в освітньо-культурній сферах життя його одновірців і співплемінників, котрих доля поставила в надзвичайно складні історичні та соціально-економічні умови початку ХХ століття. Ініціатором цього науково-видавничого проєкту став Науково-дослідний інститут україністики імені Михайла Мольнара, що функціонує при Ужгородському національному університеті. У межах стратегії розвитку Інституту, розробленої його засновником і першим директором, професором Любомиром Белеєм, у 2024 році співробітники інституту україністики ім. М. Мольнара у співпраці з Інститутом історії Церкви Теологічного факультету Загребського університету та українським відділенням Вроцлавського університету провели міжнародний інтердисциплінарний семінар, присвячений 150-річчю від дня народження єпископа Діонісія Няраді. Саме цей захід і надихнув ужгородських науковців на створення видавничого проєкту, що вилився у публікацію цієї колективної монографії.

Монографія, створена на основі міждисциплінарного підходу, складається з двох частин: перша репрезентує історико-релігійну проблематику, друга — філологічну. У першій частині подано матеріали, що висвітлюють особливості діяльності владики Няраді як єпископа-адміністратора в Пряшеві та Хусті з позицій сучасної української історіографії. У центрі уваги дослідників опинилася також тема його листування з представниками василіянських монастирів; у додатку до статті опубліковано знайдений в архівах Рима епістолярій.

Друга частина присвячена філологічним студіям. У ній читач знайде літературознавчий аналіз спогадів та інших еґодокументів сучасників владики Діонісія Няраді,

зокрема з періоду угорської окупації незалежної Карпатської України, у столиці якої він перебував і здійснював своє єпископське служіння. Філологічний розділ містить також мовознавчі дослідження ономастиконів художніх творів письменників Карпатської України — о. Августина Волошина та о. Юрія Станинця. У їхній творчості концепція формування нової української літературної мови виразно кореспондує з поглядами й естетичними переконаннями самого єпископа Няраді. Саме традиційний антропонімікон місцевих українців Закарпаття міжвоєнного періоду, введений у художні тексти згаданих авторів, на думку дослідниць, найточніше репрезентує взаємодію регіональних та загальнонаціональних чинників у функціонуванні українського ономастикону. Це, своєю чергою, дає змогу ефективно реконструювати повніший вимір мовної стихії української мови на Закарпатті міжвоєнної доби.

Олег БЕЛЕЙ,
Вроцлавський університет, Польща
Вроцлав, січень 2025 р.

ІСТОРИКО-ТЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

**СПІВПРАЦЯ АПОСТОЛЬСЬКОГО АДМІНІСТРАТОРА
ПРЯШІВСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЄПАРХІЇ
ДІОНІСІЯ НЯРАДІ З КЛІРОМ ТА КУЛЬТУРНО-
ОСВІТНІМИ УСТАНОВАМИ ЗАКАРПАТТЯ
(1922–1927)**

Актуальність теми. Крижевський владика Діонісій Няраді (1874 – 1940) відіграв важливу роль в історії русинів-українців Карпатського краю. Упродовж свого єпископського служіння з волі Святого Престолу він двічі виконував у цьому регіоні важливу духовну місію. Спочатку Діонісій Няраді з осені 1922 р. до весни 1927 р. як Апостольський адміністратор управляв Пряшівською греко-католицькою єпархією. Відтак у листопаді 1938 р. – березні 1939 р. на правах Апостольського візитатора був архієреєм у Карпатській Україні. Це був владика молитви та праці, який усвідомлював себе українцем і ревно вболівав за всяку справу задля слави Божої. Він підтримував тісні зв'язки з представниками кліру Мукачівської греко-католицької єпархії, юрисдикція якої поширювалася на територію нинішнього Закарпаття, а також із проукраїнськими культурно-освітніми діячами краю. Зауважимо, що в період між двома світовими війнами Закарпаття й Пряшівщина перебували в складі Чехословацької Республіки (ЧСР).

Історіографія діяльності крижевацького єпископа як Апостольського адміністратора на теренах Східної Словаччини охоплює кілька позицій фахових студій. Серед них заслуговує на увагу узагальнююча праця ченця Чину св. Василя Великого (ЧСВВ) Атанасія Пекара, про історію церкви на Закарпатті, в якій подано коротку біографію єпископа Д. Няраді та стисло висвітлено основні

напрямки його діяльності як управителя Пряшівської єпархії (Пекар, 1997а; Пекар, 1997б). Окрему статтю про цей період архієрейського служіння владики Діонісія підготував словацький учений Ярослав Цоранич (Coranič, 2013: 182–196). Заслугує на увагу й публікація добірки документів із фондів Державного архіву Закарпатської області (ДАЗО) про прибуття з Ужгорода до Пряшева сестер ЧСВВ, які віднайшов Ігор Ліхтей. Ці матеріали свідчать про зусилля Д. Няраді в справі утвердження черниць у Східній Словаччині, попри неоднозначне ставлення до них з боку деяких тамтешніх урядовців (Lichtej, 2022: 76–92).

Хоча українські та словацькі вчені вже простежили окремі аспекти діяльності єпископа Діонісія на Пряшівщині, історія його сумлінного служіння ще містить чимало нез'ясованих моментів. Тож **мета** нашого дослідження – відслідкувати співпрацю Апостольського адміністратора Діонісія Няраді з представниками культурно-освітніх установ і духовенством Закарпаття в період з кінця 1922 р. до початку 1927 р.

Виклад основного матеріалу. Восени 1918 р. пряшівський єпископ Стефан Новак (1913 – 1922) покинув свою єпархію й виїхав до Будапешта. З 1 жовтня 1918 р. єпархією управляв капітулярний вікарій Микола Руснак (1878 – 1955), який мав заміщати владику під час його відсутності. Ці обов'язки він виконував майже три з половиною роки. Урешті-решт, 2 березня 1922 року папа прийняв єпископську резигнацію С. Новака (Пекар, 1997а: 196; Šmíd, Coranič, 2023: 102–109; Coranič, 2024: 86). Відтак 27 жовтня 1922 р. Апостольським адміністратором Пряшівської греко-католицької єпархії було призначено крижевацького єпископа Діонісія Няраді (Coranič, 2013: 183; Coranič, 2024: 86). Метою його архієрейської діяльності стало відновлення руського національного характеру Пряшів-

ської єпархії й протидія поширенню православного руху. Попри своє нове призначення, владика Діонісій продовжував одночасно керувати й Крижевацькою діоцезією.

Як очільник Пряшівської єпархії Д. Няраді підтримував тісні зв'язки з духовенством Підкарпатської Русі (таку назву отримало Закарпаття після того, як у 1919 р. стало частиною новоствореної Чехословацької Республіки) й тими культурно-освітніми установами, які сповідували українську національну ідею. Йдеться, передусім, про активістів товариства “Просвіта” в Ужгороді та греко-католицьких священників, які входили до цієї організації або ж проявляли прихильність до “Руської Хліборобської (Земледільської) партії” (РХ(З)П).

Культурно-освітнє товариство “Просвіта” було засноване на установчих зборах, які відбулися 9 травня 1920 р. Ця спілка стала однією з перших організацій, яка протягом міжвоєнного двадцятиліття найбільш послідовно відстоювала у Підкарпатській Русі українську ідею. Очолили товариство активні діячі українського національного руху на Закарпатті д-р Юлій Брацайко (голова) та о. А. Волошин (його заступник). Крім о. А. Волошина, до керівних органів товариства “Просвіта” входило ще кілька греко-католицьких священників проукраїнського спрямування. Серед них о. Віктор Желтвай, о. Степан Дудинський, о. Теофан Скиба (Чин св. Василя Великого), о. Василь Гаджега та ін. (Брошура М. Творидла..., 1921: 4, 7–8; Федака, 1991). Згодом серед активістів “Просвіти” виникла думка про заснування політичної організації, яка б відстоювала права і свободи русинів. Такою політичною організацією й стала Руська Хліборобська (Земледільська) партія. Установчі збори щодо її створення відбулися 15 липня 1920 р. в Ужгороді. Одним із кількох заступників голови РХ(З)П Андрія Товта став о. Августин Волошин (Декларація і резолюція, 1920: 10–11).

Слід відзначити, що з деякими представниками кліру Мукачівської греко-католицької єпархії владика Діонісій був знайомий ще до того, як отримав призначення до Пряшева. Так, культурно-освітній і суспільно-політичний діяч Закарпаття першої половини ХХ ст. Августин Штефан (1893 – 1986) згадує, що в 1913 р. Діонісій Няраді як ректор Загребської греко-католицької семінарії взяв участь у святкуванні 300-ліття з часу заснування Ужгородської гімназії. “На його честь, – як повідомляє А. Штефан, – канонік д-р Юрій Шуба влаштував вечерю в гуртожитку Орфанотрофеум. Присутні були проф. о. Петро Гебей, парох Катебри в Ужгороді, д-р Семен Сабов, ректор ужгородського семінара (семінарії – *І.Л.*), професор, д-р Василь Гаджега, директор Августин Волошин. Я був там так само як чашник з обов’язком наповнювати чарки середнянським вином. Ректор Нярадій, хоча ім’я його мадярське, не вмів по-мадярськи. Розмова йшла по-українськи” (Штефан, 1977: 112).

Проукраїнська спільнота Підкарпатської Русі з великим піднесенням сприйняла звістку про те, що саме Діонісій Няраді став апостольським адміністратором Пряшівської греко-католицької єпархії. З цієї нагоди на сторінках офіційного друкованого органу “Руської хліборобської (земледільської) партії” – газети “Руська нива” зазначено: “Єпископ Нярадій є з крови и кости ревным русином-украинцем. Тож высказуеме свою велику радость, що на пряшевськом владычом престолѣ засаде наш владыка и то чоловік працѣ. Мы певнѣ, що под його рукою оживе и зацвіте руське життя по цѣлой Пряшевской єпархії. На многая лѣта” (До Пряшева прийде єпископ русин, 1922: 4).

Уже в листопаді 1922 року єпископ Д. Няраді побував в Ужгороді, про що громадськість краю поінформувала духовна газета «Благовѣстник», випуск якої започаткував

у 1921 році о. А. Волошин. Упродовж 1921 – 1925 років він був її редактором-видавцем. Відтак видання часопису продовжили ченці чину св. Василя Великого. З допомогою «Благовѣстника» його редакція вважала за необхідне поширювати серед мирян “благую вість”, тобто Святе Євангеліє, виховувати в їхніх серцях почуття побожності та ревності в боротьбі за християнські ідеали, а також сприяти зближенню священників і вірників (Габор, 2003: 209–215).

З матеріалів «Благовѣстника», в редакції якого побував владика Діонісій, довідуємося, що в Ужгороді він зустрічався з єпископом Мукачівської греко-католицької єпархії Антоніном Паппом (1912 – 1924), місцевими кліриками та професорами богослов'я. Під час спілкування з духовними отцями обговорювалися актуальні питання життя греко-католицької церкви. Очільник Пряшівської єпархії зацентрував увагу на необхідності духовенства зближуватися з народом. Лише тоді, наголошував він, священнослужителі матимуть повагу в суспільстві, коли в мовному питанні та національно-культурній діяльності вони спиратимуться на народну основу. На думку єпископа, москвофільство є смертельною недугою як для греко-католицької церкви, так і для народної культури русинів. Він також ратував за запровадження вшановування в краї Св. священномученика Йосафата Кунцевича (1580 – 1623), який пролив кров за єднання церков. Крім цього, Діонісій Няраді наголосив на важливості залучення до боротьби за віру християнської преси та пообіцяв поширювати “Благовѣстник” у Пряшівській єпархії (Єпископ Нярадій в Ужгородѣ, 1922: 15).

Перебування єпископа Діонісія в Ужгороді залишило незабутні враження в церковних колах та в середовищі місцевої національно свідомої інтелігенції. Тож Головний відділ (відділ – *ИЛ.*) “Просвіти”, мабуть, вирішив

посприяти єпископові в його наполегливій праці. На засіданні цього керівного органу, яке відбулося 16 листопада 1922 р., Д. Няраді обрано до складу літературно-наукового відділу товариства (Протоколи засідань..., 2003: 208). Невдовзі владика Діонісій надіслав членам правління товариства рукопис своєї науково-популярної праці про життя й діяльність св. Кирила й Мефодія. Робилося це для того, аби вона узріла світ в Ужгороді в серії просвітянських публікацій для народу. Питання про видання цієї книжки Д. Няраді обговорювалося 21 грудня 1922 р. на засіданні Головного відділу товариства "Просвіта". На пропозицію заступника очільника товариства о. Августина Волошина, Головний відділ ухвалив рішення видати накладом "Просвіти" підготовлену єпископом Діонісієм Няраді книжку про життя св. Кирила і Мефодія (Протоколи засідань..., 2003: 221).

На наступному засіданні Головного відділу "Просвіти", яке відбулося 28 грудня 1922 р., знову було згадано про Д. Няраді. На цей раз на пропозицію члена правління товариства о. Віктора Желтвая владичі Діонісію було висловлено вдячність за надіслану ним для друку книжку про св. Кирила і Мефодія, а також за те, що він розповідає своїм вірникам про діяльність "Просвіти" та популяризує її видання (Протоколи засідань..., 2003: 222). Очільники товариства надзвичайно цінували щирі прихильність Апостольського адміністратора й на засіданні Головного відділу 4 січня 1923 року одногolosно ухвалили публічно, посередництвом засобів масової інформації, подякувати єпископові Д. Няраді за допомогу в роботі товариства (Протоколи засідань..., 2003: 229).

Уже 11 січня 1923 р. видавнича комісія "Просвіти" поінформувала правління товариства про те, що рукопис книги єпископа Няраді "Житє св. Кирила и Мефодія" здано до друку (Протоколи засідань..., 2003: 230). Невдовзі

владика Діонісій надіслав просвітянам листа, в якому, вочевидь, цікавився долею книжки. У відповідь на звернення єпископа Головний відділ на своєму засіданні 1 лютого 1923 р. ухвалив прийняти його в члени товариства, а одночасно повідомити, що вийшла друком книжка “Житєє св. Кирила и Мефодія” (Протоколи засідань..., 2003: 235). Як впливає з наведеного джерела, офіційне рішення про те, аби єпископ Д. Няраді поповнив ряди “Просвіти”, було ухвалено через два з половиною місяці після того, як його введено до складу літературно-наукового відділу товариства.

Довідавшись про те, що його праця про св. Кирила і Мефодія вийшла друком, владика Діонісій написав просвітянам листа, в якому замовив 732 примірники книжки (Протоколи засідань..., 2003: 236). Отже, десь наприкінці січня 1923 р. завдяки зусиллям товариства “Просвіта” в Ужгороді узріла світ книжка Д. Няраді “Житєє св. Кирила и Мефодія” (Няраді, 1923). У 1927 р. її було перевидно у Львові за кошти автора (Няраді, 1927).

Співпраця єпископа Д. Няраді з просвітянами продовжувалася і після виходу книжки про св. Кирила і Мефодія. У цьому контексті заслуговує на увагу лист архієрея до керівництва ужгородської “Просвіти”, який надійшов, очевидно, у жовтні 1923 р. У ньому він просив прийняти в члени товариства десятих осіб зі Словаччини. Лист апостольського адміністратора було зачитано на засіданні Головного відділу “Просвіти” 18 жовтня 1923 р. Саме тут було вирішено задовольнити прохання Д. Няраді. В результаті, ще десять русинів-українців з Пряшівської єпархії стали членами товариства, а саме: Михайло Мудронь із с. Седлиська, Теодор Шурина із с. Брусниця, Петро Плавчак із с. Мала Бережничка, Андрій Твидер із с. Дрична, Андрій Козак із с. Поляна, Георгій Мацкалик із с. Буковці, Михайло Барна із с. Руський Казимир,

Іван Матій із с. Мерник, Іван Данько із с. Петеївці, Іван Масин Дубинчак із с. Рудльов (Протоколи засідань..., 2003: 305).

У церковних колах Закарпаття уважно стежили за діяльністю єпископа Діонісія Няраді. Так, у першому числі газети “Благовѣстник” за 1923 р. містилася докладна інформація про місійну подорож Апостольського адміністратора Маковицьким краєм та деякими іншими парохіями. З публікації довідуємося, що упродовж 11 – 16 листопада 1922 р. очільник Пряшівської єпархії відвідав такі парафії: Цестиці, Бардіїв, Шашову, Ортутову, Цернину, Куримку, Рівне, Млинарівці, Бенядиківці, Щавник, Свидник та ін. Під час подорожі він сповідав і причащав вірників, разом із місцевими священниками проводив архієрейську літургію, виголошував проповіді, відвідував школи, цікавився веденням катехизації, закликав, як-от у Нижньому Свиднику, засновувати філії “Просвіти”. Жителі сільських парохій привітно зустрічали свого владику, хоча на його шляху траплялися й недоброзичливці (до прикладу, у Свиднику), які “бунтовали народ, говорячи: не слухайте владику, бо он Українець, он Мадяр, он латинській владыка...” (Мисійна подорожь..., 1923а: 9–13). Однак народ не піддавався на провокації.

У цьому ж номері “Благовѣстника” було наведено уривки з циркуляра владики Діонісія, в якому він наставляв паству, наголошуючи, зокрема, на тому, які саме книжки й газети потрібно читати. На першому місці був “Благовѣстник”, який він так пропагував серед вірників: “Як єпископ перепоручаю всім на читання и розширення добру духовну газетку «Благовѣстник», котра виходить в Ужгородѣ кожного мѣсяца раз и коштує рочно 10 Кч. Кому г. Бог дав добрый талант на писаня, най пише до «Благовѣстник»-а. Мое жаданя, чтобы тота газета у 1923 року выходила два раз мѣсячно, а у 1924 года каждого

тижня”. Тут також відзначається, що владика Діонісій закликав вірників вступати до товариства “Просвіта” і засновувати читальні (Єпископ Нярадій и “Благовѣстник”, 1923: 13–14).

Під час подальшої подорожі Маковицею єпископ Д. Няраді побував у Сорочині, Стропкові, Владимировій, Нижньому та Вишньому Орлику, Нижньому й Вишньому Мишові, служив там літургії та молебні, підтримував повчальними проповідями духовні сподівання парафіян. У Стропкові він спілкувався з отцями редемптористами, серед яких був і Методій Домінік Трчка (1886 – 1959), згодом піднесений до лику блаженних (Миссійна подорожъ..., 1923б: 21–23). Завершальним етапом візитації Апостольського адміністратора стали архієрейські богослужби в храмах Комлоші, Бехерова й Бардієва (Миссійна подорожъ..., 1923в: 42–44).

У березні 1923 р. єпископ Д. Няраді здійснив місійну поїздку в долину Меджилаборця, про що також поінформувала своїх читачів газета “Благовѣстник” у статті пароха с. Сорочин отця Мирона Петрашшовича. Так, упродовж 21 – 23 березня 1923 р. він відвідав с. Габуру, де його радо зустріли вірники на чолі з о. Іваном Ставровським. Тут владика проводив богослужби, сповідав і причащав парафіян. У цьому контексті було зацентовано увагу на першому причасті 25 дітей (Миссійна подорожъ..., 1923г: 126–129).

Відтак упродовж 9 – 12 вересня 1923 р. Діонісій Няраді знову побував на Маковиці та відвідав парафії в таких селах, як Шарбів, Гунківці, Бистра, Бодружал, Миролія, Пстрина, Писана, Капішова, Кружльова, Свиднички, Вапеник, Кечківці, Ялова. Вірники та священники, як довідуємося з публікації в “Благовѣстнику”, щиро й привітно приймали владика, надихалися його проповідями та укріплювалися у вірі (Петрашшовичъ, 1923а: 280–282).

Надзвичайно насиченою була візитація Діонісія Няраді парафіями Пряшівської єпархії у період з 26 вересня по 7 жовтня 1923 р. Її перебіг детально висвітлює стаття вже згадуваного отця Мирона Петрашшовича (він приєднався до ескорту єпископа на початку подорожі), яку теж оприлюднено в газеті “Благовѣстник”. У супроводі багатьох парафіяльних священників владика побував у таких селах, як Бокша, Вишківці, Буківці, Гавай, Поляна, Микова, Дричина, Вишня та Нижня Владича, Маковець, Сташківці, Вилшавка, Вислава, Шелестковці, Мала Бережничка, Вишня і Нижня Вільшава, Мінівці, Брусниця, Рафаївці, Ломне, Добра, Кажимир, Чичава, Глине, Петеївці, Рудльов, Чемерне. Найдовше єпископ Діонісій затримався в селі Буківці. Там 27 вересня 1923 р. на свято Воздвиження чесного і животворящего Хреста (за юліанським календарем) у храмі монастиря отців Чину св. Василія Великого (ЧСВВ), розташованому на Буковій гірці, був відпуст, тож владика взяв участь у процесії та провів архієрейську літургію (Петрашшовичь, 1923б: 301–304).

Упродовж 21 – 23 лютого 1924 р. він відвідав с. Ястреб, розташоване на кордоні з Галичиною. Інформацію про це підготував для газети “Благовѣстник” парох с. Ольшаниця отець Дмитро Петренко, який по дорозі приєднався до єпископського почту. Упродовж двох днів Апостольський адміністратор сповідав та причащав вірників с. Ястреб, проводив у тамтешньому храмі богослужби, виголошував проповіді. Заслужовує на увагу факт, що в цій мандрівці, як і в попередніх, владика Діонісія разом з багатьма парафіяльними священниками супроводжував о. Методій Домінік Трчка (Петренко, 1924: 91–93).

Отже, з допомогою “Благовѣстника” Апостольський адміністратор мав можливість інформувати греко-католиків Карпатського регіону про свою діяльність. Тодішній редактор-видавець газети о. Августин Волошин належав

до когорти палких прихильників Діонісія Няраді. Симпатія між священнослужителями була обопільною. Коли 14 березня 1924 р. А. Волошин урочисто відзначав свій 50-літній ювілей, то з цієї нагоди єпископ Діонісій надіслав йому вітальну телеграму такого змісту: “Най срібний ювілей буде міцним фундаментом до золотого ювілею. Вперед – за Бога, віру і народ. Єпископ Няраді” (Ліхтей, 2019: 70, 73).

Перебуваючи на чолі Пряшівської єпархії, владика Діонісій активно підтримував сестер Чину св. Василя Великого, які незадовго до нього прибули сюди з Ужгорода. Щоправда, шлях до їхнього утвердження у Східній Словаччині, так само, як і на Закарпатті, був досить не легким.

Питання про організацію на території Підкарпатської Русі обителі сестер-василіянок постало на порядку денному восени 1921 р. Саме тоді активізувалися перемовини між монастирем сестер ЧСВВ у Станіславові (нині – Івано-Франківськ) та духовними і світськими особами в Ужгороді, прихильними до ідеї поширити їхню діяльність на Підкарпатській Русі. Офіційне запрошення для сестер-василіянок 10 жовтня 1921 року підписав канонік Мукачівської греко-католицької єпархії о. Петро Гебей (Babotová, 2009: 171). Настоятелька монастиря в Станіславові, мати ігуменя Антонія Агнета Ценкнер, погодилася відрядити до Ужгорода двох сестер, щоб вони ознайомилися із ситуацією на місці. Цю інформацію було заслухано на засіданні єпископської Консисторії в Ужгороді 29 жовтня 1921 р., яка тоді ж ухвалила рішення про створення комісії для напрацювання умов щодо поселення сестер-василіянок на Підкарпатській Русі. Комісію очолив канонік о. Юлій Станкай, а до її складу ввійшли о. Юлій Мелеш, о. Августин Волошин, о. Йоаким Хома та о. Василь Такач, якого 1924 р. було обрано єпископом

русинської спільноти греко-католиків США (Переписка с настоятелем..., 1922: 7).

Сестрами василіянками, яким належало поїхати до Ужгорода, були Магдалина Марія Гуменюк та Ірена Софія Олексюк. Слід відзначити, що м. Магдалина Гуменюк вже давно перебувала в жіночій спільноті ЧСВВ. Вона вступила до Чину в 1901 р. Через п'ять літ, у 1906 р., склала черенечі обіти й тоді ж стала настоятелькою монастиря в Станіславові. Тамтешню обитель м. Магдалина Гуменюк очолювала до 1915 року. Щодо Ірени Софії Олексюк, то вона була молодшою за свою духовну по-сестру і аж у 1911 р. вступила в новіціат у монастирі в Станіславові, тобто якраз тоді, коли ігуменею там була м. Магдалина Гуменюк (Скоропанюк, 2015: 94–95).

Отримавши доволі швидко закордонні паспорти (тоді Станіславів входив до складу Польщі), 25 листопада 1921 р., в день св. Йосафата, монахині вирушили до Ужгорода (Коротка історія...: 1–2). Не маємо достовірних свідчень, як саме вони добиралися до Ужгорода, позаяк прямого залізничного сполучення між Польщею та Чехословаччиною тоді не існувало. Але достеменно відомо, що 30 листопада 1921 року сестри-василіянки були вже в Ужгороді, позаяк цього дня мукачівський єпископ Антонін Папп надіслав в ігуменат міста Станіславова повідомлення про те, що Магдалина Марія Гуменюк та Ірена Софія Олексюк прибули до Ужгорода і провели успішні перемовини з компетентними особами щодо поширення Чину сестер св. Василія Великого на території Підкарпатської Русі. Владика також інформував, що єпископська Консисторія одностайно прийняла рішення поселити тут сестер-василіянок. При цьому від черниць вимагали, щоб вони: 1) пристосовувалися до місцевої говірки; 2) писали правописом, який тоді побутував у краї та 3) не займалися політичними справами (Переписка с

настоятелем..., 1922: 6; Коротка історія...: 2–3; Цьорох, 1964: 209).

В Ужгороді Магдалина Марія Гуменюк та Ірена Софія Олексюк знайшли підтримку в особі о. Василя Такача а також о. Августина Волошина та його родини. З ініціативи о. А. Волошина було вирішено доручити черницям займатися справами інтернату (сиротинця), котрий знаходився у власності церковних учителів (півцєвчителів). Тут виховувалися діти, які залишилися сиротами після смерті своїх батьків-учителів. Але взятися за цю справу сестри тоді не змогли, позаяк у будівлі інтернату, що знаходилася на тодішній вулиці Ракоці (нині – А. Волошина) за номером 36, розміщувалося гарнізонне військове командування. Виглядало так, що василіянкам було надано можливості для роботи на Підкарпатській Русі, але не створено належних умов для їх реалізації. Та Магдалина Марія Гуменюк й Ірена Софія Олексюк не впадали у відчай. З дозволу свого духовного керівництва вони відбули до Станіслава з тим, щоб у середині січня 1922 р. знову повернутися до Ужгорода і, очевидно, привести з собою ще кількох монахинь. До того ж, єпархіальне керівництво сподівалося, що за період відсутності сестер військові покинуть будівлю інтернату (Коротка історія...: 2–3; Цьорох, 1964: 209–210).

Невдовзі процес заснування жіночого василіянського монастиря в Ужгороді було юридично завершено. Рішення Консисторії, оформлене у вигляді витягу з протоколу від 30 листопада 1921 р., посередництвом о. А. Волошина було передано очільникові Шкільного відділу Йозефові Пешеківі. Шкільний відділ знаходився у структурі Цивільного управління, створеного восени 1919 р. для адміністративного керівництва Підкарпатською Руссю. Спеціальної установи для церковних справ у краї не існувало, а питаннями релігійного культу опікувався саме

Шкільний відділ. У цьому документі констатовалося, що єпископська Консисторія засновує на території Мукачівської Єпархії Чин сестер св. Василя Великого. Першою ігуменею призначено сестру Магдалину Марію Гуменюк, а її помічницею – Ірену Софію Олексюк (Заява члена дозірної ради..., 1921: 1–2). Витяг з протоколу у Шкільному відділі було зареєстровано 31 грудня 1921 р. і того ж таки дня Й. Пешек відреагував на це рішення, видавши розпорядження за № 21/142, у якому зазначалося, що він узяв до відома створення в Ужгороді монастиря сестер-василіянок Мукачівської єпархії та проголошує його юридичною особою (Заява члена дозірної ради..., 1921: 3 зв.). Саме 31 грудня 1921 року слід вважати датою заснування чернечої обителі сестер Чину св. Василя Великого на Закарпатті.

Згодом на Підкарпатську Русь прибуло вже 5 сестер василіянок. Крім Магдалини Марії Гуменюк та Ірени Софії Олексюк, у подорож до Ужгорода вирушили Василія Олена Глібовицька, Маркіяна Марія Матіяс та мати-ігуменя Агнета Антонія Ценкнер, яка задля цього навіть відмовилася бути настоятелькою монастиря у Станіславові. Всі вони вирушили на Закарпаття, ймовірно, 19 березня 1922 року. У джерелах повідомляється, що їхня дорога тривала 5 днів і була сповнена потрясінь і небезпек. Спочатку сестри потягом дісталися зі Станіславова до прикордонної станції Лавочне. Потім були змушені пробиратися через пошкоджений війною і замерзлий тунель довжиною 2 км. Цей перехід тривав 15 годин. Щоправда, сестрам допомагали робітники, які там працювали. Вибравшись із тунелю, сестри опинилися в селі Скотарське (це вже була територія Чехословаччини). Однак митниця та митний контроль знаходилися у Нижніх Верецьках (Нижніх Воротах), розташованих за 18 км від Скотарського.

Попри те, що на митницю василіянки прибули незадовго до півночі, чехословацькі митники дозволили їм залишитися до ранку в канцелярії. Наступного дня сестри на возі дісталися до Волівця, а вже там сіли на потяг і 23 березня 1922 р. прибули до Ужгорода (Переписка з Міністерством освіти..., 1925: 65–66; Babotová, 2009: 172).

На момент появи василіянок гарнізонне військове командування й надалі залишалося в будівлі інтернату, що на вулиці Ракоці, 36. Та, здавалося, вихід із ситуації знайшовся. Старенька вдова Анна Погань (1844 р.н., дівоче прізвище Жупанат) вирішила подарувати сестрам Чину св. Василя Великого свій маєток, що знаходився на вулиці Минайській, якщо вони візьмуться за виховання бідних, покинутих дітей-сиріт. Договір про це було укладено наприкінці березня 1922 року. Сам маєток сягав чималих розмірів і складався з 30 моргів (1 морг – 0,57 га) землі, майже 7 моргів гарного саду, хати для проживання і господарських забудов. Однак перебрати цей маєток василіянки тоді не змогли, бо своячка А. Погань, яка доглядала за маєтком, не бажала поступатися й подала позов до суду. Старенька якийсь час проживала в будинку о. А. Волошина, потім у помешканні, яке належало єпархії. Увесь цей час сестри доглядали за нею. На початку червня 1922 р. Анна Погань померла й була похована на Ужгородському цвинтарі біля замку, де нині розташований Музей народної архітектури та побуту (Переписка с Цивільної Управой, 1922: 1–2; Коротка історія...: 3–7; Ліхтей, 2024: 108).

Отже, сестри-василіянки не могли оселитися ні в подарованому маєтку, ні в будівлі інтернату, де все ще знаходилося гарнізонне командування. Вони опинилися у скрутному становищі і навіть готові були повертатися до Станіслава. Але тут до Ужгорода надійшов лист від капітулярного вікарія Пряшівської єпархії о. Миколи

Руснака з пропозицією, щоб василіянки взяли опіку над тамтешнім інтернатом для дівчат греко-католицького віровизнання. Цю установу заснував 1921 р. о. М. Руснак, однак тоді не вдалося налагодити її повноцінне функціонування. В результаті, пряшівський вікарій і звернувся до сестер ЧСВВ, сподіваючись отримати від них позитивну відповідь. Задля цього до Ужгорода прибув директор горожанської школи й учительської семінарії в Пряшеві д-р Олександр Дзіяк. Мати-ігуменя Магдалина Марія Гуменюк погодилася на таку пропозицію, а тому о. М. Руснак звернувся вже з офіційним проханням до капітули Мукачівської єпархії дозволити василіянкам на деякий час переселитися до Пряшева. Тож 25 серпня 1922 р. вони вирушили до міста над Торисою (Переписка з Міністерством освіти..., 1924: 39; Коротка історія...: 8; Babotová, 2009: 173–174).

У Пряшеві сестер зустріли з великими урочистостями. На станції їх очікував канонік о. Йосиф Дюлай, який передав найкращі побажання від капітули. Тут також було присутньо близько 50 представниць «Руського Жіночого Союзу», які теж щиро привітали василіянок. Відтак сестер провели до інтернату, де їх сердечно вшанували дівчата (мабуть, майбутні вихованки – *І.Л.*). Перед єпископською резиденцією зібралися члени капітули на чолі з вікарієм Миколою Руснаком. Він так само висловив черницям найщиріші вітання, після чого показав відведене для них місце в кафедральному храмі та помешкання в інтернаті. Тут у розпорядження сестер було надано чотири кімнати й каплицю (Сестры василіянки в Пряшовѣ, 1922: 13).

Як повідомляє газета «Благовѣсник», 15 жовтня 1922 р. о. Микола Руснак освятив дівочий інтернат і того ж таки дня сестри-василіянки офіційно перебрали управління цією установою (Радость Пряшевской Епархии, 1922: 13).

Бажання проживати тут висловило 40 дівчат (Цьорох, 1964: 217). Однак становище монахинь у Пряшеві було досить непростим, передусім через те, що вони походили з Галичини, а отже, місцева цивільна влада боялася, що ті українізуватимуть молоде покоління. Так, 27 вересня 1922 року очільник Шариської жупи інформував міністерство закордонних справ у Празі, що всі монахині приїхали в Пряшів із польськими паспортами, а оскільки термін дії їхніх чеських віз уже закінчився, то вони благали тутешній уряд продовжити відповідні документи, а також надати дозвіл на проживання в Пряшеві задля виховання дівчат у греко-католицькому інтернаті. Однак місцева влада, продовжує далі жупан, не підтримала це прохання, а лише направила заяви й паспорти василіян у Міністерство в справах Словаччини в Братиславі та рекомендувала не допускати цих черниць до виховання молоді, оскільки вони іноземки, тож є побоювання, що їхня діяльність може розгортатися в невикладному для Чехословаччини руслі. Але міністерство в справах Словаччини ще не ухвалило рішення з цього приводу.

У документі також наголошується, що в Шариській жупі, та й загалом у Східній Словаччині, греко-католицький люд ставиться до своїх духовних отців з великою недовірою через те, що вони, за незначним винятком, є мадяронами й відвернулися від свого народу. Відразу ж після падіння Австро-Угорської монархії миряни стали виганяти своїх парафіяльних священників із сіл і досі ведуть із ними нещадну боротьбу, а щоб позбутися їх, масово переходять до православної церкви. Греко-католицькі душпастирі, які не можуть самі знайти шлях до порозуміння зі своїм народом, хочуть опосередковано залучати для цього монахинь. У підсумку жупан наголошує, що не бажано, аби василіянки оселилися у Східній Словаччині, бо їх агітація може призвести до активізації

боротьби за віру між греко-католиками й православними (Переписка з Міністерством освіти..., 1922: 3–4; Lichtej, 2022: 81–82).

Попри неоднозначне ставлення з боку цивільної адміністрації, греко-католицьке духовенство Пряшівської єпархії, а особливо – капітулярний вікарій о. Микола Руснак надавали сестрам ЧСВВ усіляку підтримку. Наприкінці жовтня 1922 року до Пряшева прибув Діонісій Няраді, який став активно опікуватися облаштуванням черниць василіянок у місті (Цьорох, 1964: 217–219; Vabotová, 2009: 174). Вже 1 листопада 1922 р. ординаріат Пряшівської єпархії звернувся в Міністерство шкільництва й народної освіти ЧСР з проханням позитивного вирішення питання щодо запровадження на теренах цієї дієцезії Чину сестер Св. Василя Великого (Переписка з Міністерством освіти..., 1924: 29; Lichtej, 2022: 88). При цьому владика Діонісій, очевидно, заручився підтримкою Апостольського Престолу. Так, Міністерство закордонних справ Чехословацької Республіки у листі від 14 листопада 1922 р. поінформувало відповідні інстанції про те, що Апостольська нунціатура в Празі просить, аби сестри-василіянки отримали дозвіл жити в Пряшеві й присвятити себе там освітній і благодійній діяльності (Переписка з Міністерством освіти..., 1922: 1; Lichtej, 2022: 83).

Щоправда, ставлення до василіянок з боку вихованок інтернату було неоднозначним. З цього приводу заслуговує на увагу лист м. Магдалини Марії Гуменюк до ігумена чоловічого монастиря ЧСВВ в Мукачеві о. Єроніма Малицького. Слід відзначити, що о. Єронім Малицький походив з Тернопільщини. У 1920 р. його було призначено настоятелем Мукачівської обителі, з якої мали розпочати проведення реформи василіанських монастирів на Підкарпатській Русі. Восени 1923 р. о. Єронім Малицький став

ігуменом монастиря в Ужгороді та директором інтернату гімназистів, який існував при цій обителі. Тут він і завершив своє земне життя (Р.[ешетило], 1924: 298–301). Хоча в листі не названо імені о. Єроніма Малицького (м. Магдалина Марія Гуменюк звертається до нього “Високопреподобний Отче Ігумен!”), але тут містяться згадки про намір деяких василіянок приїхати до Мукачева, і це дає підстави стверджувати, що саме йому було адресовано листа.

Сестри, ймовірно, підтримували контакти з о. Єронімом Малицьким. В усякому разі, лист має довірливий характер. Він датований 12-им липнем 1923 р. та містить, крім іншого, інформацію про те, що в Пряшеві монахині через поведінку окремих вихованок інтернату мали неприємності. Ті поводитися нечемно і намагалися ставитися до василіянок зухвало і навіть вороже. Черниці були майже безпорадні, позаяк їх підопічні робили це під впливом деяких осіб з міста, які ставилися неприхильно до прийшлих галичанок. Дівчата поширювали про монахинь плітки, вдавалися до неправдивих звинувачень і намагалися поставити сестер у таку ситуацію, аби ті, зрештою, відмовилися від виконання покладеної на них місії. Та з Божою поміччю василіянки вистояли і очікували на остаточне вирішення питання щодо їхнього тамтешнього перебування. Водночас м. Магдалина Марія Гуменюк зацентрувала також на тому, що в Пряшеві цілковита «паніка перед українізмом» і задля протидії йому навіть поширення православ'я («шизма») не здається настільки небезпечним (Дело о деятельности Василианского ордена..., 1923: 46–47).

Слід відзначити, що черниці не поривали зв'язків з Ужгородом і не полишали надії на повернення туди. У цьому ж листі м. Магдалина Марія Гуменюк пише, що коли була востаннє в Ужгороді, то звернула увагу на

погіршення ставлення єпископа А. Паппа до вирішення справи василіянок. Вона також зауважує, що радники владики втопили б їх у ложці води. “Та все-таки, підсумовує настоятелька, діло наше іде наперед [...] та є надія, що скорше чи пізнійше і в Ужгороді заакліматизують ся Василіянки” (Дело о деятельности Василианского ордена..., 1923: 48–49).

Владиці ж Діонісію доводилося відповідати на різні запити очільників цивільної адміністрації та правоохоронних органів Східної Словаччини, пояснюючи та обґрунтовуючи при цьому доцільність перебування в Пряшеві василіянок. У листі до окружного начальника від 19 жовтня 1923 р. він, зокрема, наголошував, що сестри ЧСВВ прибули для того, аби заснувати тут жіночі монастирі, які могли б стати прихистком і для місцевих дівчат, й це є нагальною та дуже важливою справою для культурного піднесення населення регіону. У підсумку Д. Няраді відзначав, що просвітницькі, державницькі та церковні причини вимагають, аби сестри Чину св. Василя Великого як фахові й надійні трудівниці на освітньо-культурній ниві отримали дозвіл на проживання в Словаччині, тож він їх (монахинь – *І.Л.*) найщиріше рекомендує (Переписка з Міністерством освіти..., 1924: 20–21; Lichtej, 2022: 85).

Черниці ж тим часом продовжували піклуватися інтернатом. Станом на 1924 рік у ньому проживало понад 20 дівчат. Сестри ЧСВВ займалися їхнім вихованням. Крім того, мати Агнета Антонія Ценкнер викладала Закон Божий в одній із пряшівських шкіл (Переписка з Міністерством освіти..., 1924: 40; Babotová, 2009: 174).

На початку 1924 р. в Ужгороді став виходити часопис “Душпастырь” (редактор – д-р Юлій Грігашій, професор Ужгородської духовної семінарії, а з грудня 1924 року – редактор о. Олександр Ільницький), який був офіційним

друкованим органом Мукачівської греко-католицької єпархії. Слід відзначити, що д-р Юлій Грігашій очолював “Товариство Катехитів”, установчі збори якого відбулися 15 липня 1923 року. Ця організація ставила за мету піднести й розвинути вивчення релігії та виховання молоді в християнському дусі. У товариство були зобов’язані вступити всі єпархіальні священники. Одним із головних завдань “Товариства Катехитів” було видання фахового журналу, яким і став місячник “Душпастырь” (Пекар, 1997б: 220). Головний редактор часопису д-р Ю. Грігашій побував у Пряшеві, де 22 січня 1924 р. від імені “Товариства Катехитів” уклав договір із Єпархіальним управлінням в особі Д. Нярадї. Відповідно до його положень, Пряшівська єпархія задекларувала готовність замовити для своїх священників 130 – 150 примірників “Душпастыря”. Натомість “Товариство Катехитів” погоджувалося на те, щоб виділити в часописі на безоплатній основі приблизно 40 сторінок для публікації протягом року розпоряджень Пряшівської єпархії. Це належало робити у формі додатку обсягом не більше чотирьох сторінок на місяць (Договор между Мукачевской и Пряшевской епархиями..., 1922: 1; Исторический срокъ, 1924: 2).

У третьому числі “Душпастыря” за 1924 р. з’явилася перша публікація Діонісія Нярадї, в якій він схвально відгукнувся на появу цього щомісячника. Ознайомившись із першим і другим числом часопису, владика передусім висловив покірну подяку Господу Богу за те, що таке видання узріло світ, адже воно закликає до праці греко-католицьке священство на теренах Підкарпаття, Америки, Бачки, Славонії та інших країв. На думку Д. Нярадї, задум заснувати часопис – це ідея велика, ідея красна, ідея Божя, гідна будь-якої жертви (Діонисій, 1924а: 108).

Отже, Діонісій Нярадї висловлював сподівання, що “Душпастырь” стане в нагоді не лише греко-католицьким

парафіям Мукачівської та Пряшівської єпархій, але й діоцезіям у США, Бачці й Славонії. Акцентуючи на цьому, він, як ніхто, усвідомлював, що й там проживають русини греко-католицького віросповідання. Єпископ констатує, що каламутні хвилі модерного поганства осквернили багато душ греко-католиків в Америці, але вже й наші Карпати не сніжно-білі, бо слабке, або майже ніяке вболівання за святу віру, превелике товариство з поганським лібералізмом, егоїзм, мамонізм, злочин цілого декалога, все це – голоси сирен, які знаходять шляхи й до тутешніх вірників (Діонисій, 1924а: 110).

Як довідуємося з подальшого тексту публікації, Діонісію Няраді імпонували основні напрямки діяльності часопису, які владика виокремив для себе після прочитання уже перших чисел видання. Він звів їх до п'яти основних пунктів: 1) тісний контакт з Ісусом Христом Євхаристичним; 2) міцний зв'язок з Церквою Христовою та її очільником, з найсвятішим Отцем, Патріархом Римським, з єпископами, вірниками і священниками; 3) підтримка служителів культу на більш якісному рівні церковного життя і знання св. богослів'я; 4) безстрашна оборона св. віри проти всіх ворогів Христа; 5) заснування церковних і народних організацій, потрібних для нашого люду. Крім того, владика Д. Няраді підтримує "Душпастырь" у тому, що часопис так мило, так сердечно запрошує на *катехизацію* тих, які для Ісуса Христа наймиліші (Діонисій, 1924а: 111). При викладі своїх міркувань він апелює до "Святого письма" та історії християнства. Наприкінці вказано, що цю статтю для "Душпастыря" було підготовлено у Пряшеві, в день св. Макарія (очевидно, 1 лютого за старим стилем – *І.Л.*) 1924 року (Діонисій, 1924а: 114).

Таким чином, ознайомившись зі змістом двох перших номерів "Душпастыря", єпископ Діонісій активно підтримував

вихід цього часопису і став тісно співпрацювати з редакцією видання. У тому ж таки третьому числі видання містилася інформація про проведення владикою Д. Няраді обряду висвячення в сан пресвітера, про призначення нових деканів Стропківського та Попрадського округів, про іменування асесорів св. Консисторії й півцечителів, про добровільні пожертвування священників на ті чи інші потреби Пряшівської єпархії (Діонісій, 1924а: 114). Тобто тут, по суті, публікувалася розгорнута хроніка подій, що відбувалися в цій діоцезії.

Відповідно до положень договору від 22 січня 1924 року, починаючи з третього числа часопису, до нього періодично додавалася ще одна сторінка – “Прибавление Душпастыря. Офіціальна часть гр. каф. епархії Пряшевской”. У додатку цього номера, зокрема, було вміщено протоколи двох зібрань, які відбулися в Пряшеві. В одному протоколі йшлося про перебіг наради, яку зібрав 4 лютого 1924 р. о. Еммануїл Бигарій з приводу заснування “русской газеты”. На зібранні було вирішено видавати в Пряшеві газету “Русское Слово” та обрано її відповідального редактора (ним став Степан Гойдич), двох головних співробітників та завідувача адміністрації (Прибавление Душпастыря, 1924: 1–2).

Інший протокол стосувався перебігу зборів духовенства Пряшівської єпархії, скликаних 5 лютого 1924 р. владикою Діонісієм Няраді в тамтешній семінарії з метою створення організації для духовного і соціального вдосконалення як священників, так і вірників. Як довідуємося з документу, з ініціативи єпископа було засновано “Товариство священників Пряшівської єпархії імені св. о. Атанасія” (“Общество священниковъ Епархії Пряшевской отъ имени св. о. Афаназія”), членами якого стали всі присутні на зібранні представники кліру. На завершення цієї події Діонісій Няраді подякував духовенству

за виявлене натхнення і висловив побажання, аби у відносинах між єпископом і священниками та священниками і народом панувала єдність. Він також наголосив, що настають непрості часи й потрібно керуватися девізом “нашого милого президента Масарика”: *“Столько будет правъ мати, сколько правомъ добъетесь”*”, а відтак ще раз сердечно закликав всіх священників єпархії вступити до товариства, бо лише спільними зусиллями можна перемогти nepřителів греко-католицької Церкви (Прибавленіє Душпастыря, 1924: 2–3).

Отже, з 1924 р. Пряшівська єпархія отримала свою офіційну сторінку в часописі “Душпастырь”. Деякі публікації про місійні подорожі єпископа Діонісія, в ході яких він проводив богослужби, сповідав та причащав парафіян, утверджував їх у вірі, цікавився навчанням школярів і под., розміщувала на своїх шпальтах і газета “Благовѣстник”. Так, у лютому 1924 р. Апостольський адміністратор відвідав такі села, як Фулянка, Капушани, Керештвеї, Дзурдош, Ганушовці, Матяшка, Кобильниці, Гіральтівці, Собош (Духовна праця єпископа пряшевского, 1924а: 131–132). На початку квітня того ж року владика побував у Штелбаху, Джачеві, Мільпоші, Ганигівцях, Шоті й Сабинові (Духовна праця єпископа пряшевского, 1924б: 159–160). Щоправда, інформацію про обидві ці поїздки було передруковано з газети “Русское Слово”.

Влітку 1924 р. Апостольський Престол передав під юрисдикцію Діонісія Нярادی як Крижевського єпископа також греко-католицькі парафії в Боснії та Герцоговині. В результаті, він став архієреєм для всіх греко-католиків Королівства Сербів, Хорватів і Словенців (з 1929 р. – Югославія). Відтак у вересні 1924 р. владика Діонісій вирушив до Боснії, щоб ознайомитися з життям тамтешніх парохій. Розлогу статтю про цю подорож оприлюднила газета “Благовѣстник” (М.ч., 1924: 275–279). Після повернення

з Боснії, єпископ Д. Няраді, як повідомляє “Благовѣстник”, освятив оновлений храм Божий і новий престол у Гуменному (Торонскій, 1924: 280–282). Крім того, у трьох числах “Благовѣстника” було опубліковано статтю владики Діонісія “Першість св. Петра та його спадкоємців на основі наших церковних книг” (Нярадій, 1924а: 170–173; Нярадій, 1924б: 193–197; 1924в: 214–217).

Упродовж 1925 р. редакція “Душпастыря” продовжувала друкувати офіційну інформацію з Пряшівської єпархії як безпосередньо на шпальтах часопису, так і в окремих додатках. Зазвичай це були привітання єпископа Діонісія, звернені до духовенства з нагоди тих чи інших свят, його послання або розпорядження з приводу вирішення нагальних питань діоцезії і под. У “Душпастырі” містилися повідомлення про візити владики Діонісія до парафій Пряшівської єпархії, про його перебування в Римі, чи про поїздки до Королівства Сербів, Хорватів і Словенців, тобто на його малу батьківщину. Крім того, владика готував для “Душпастыря” і статті богословського характеру. Серед них слід виокремити такі його публікації, як “Про католицьку віру та про християнське життя” (Діонісій, 1924б: 207–212; Діонісій, 1924в: 263–268), “Коли Бог пальцем пише по землі...” (Нярадій, 1925а: 7–14; Нярадій, 1925б: 77–82) та ін.

Деякі послання єпископ Діонісій підготував разом із очільником Мукачівської єпархії Петром Гебеєм (Петръ, єпископъ мукачевскій..., 1924: 485–493; Высокопреподобному Духовенству..., 1925: 102–103). Останній зійшов на єпископську кафедру після того, як, відповідно до рішення Апостольського Престолу від 1 липня 1924 р., Мукачівського владика Антонія Паппа було підвищено до сану архієпископа й переведено в Угорщину. Обряд єпископської хіротонії Петра Гебея відбувся 3 серпня 1924 р. у Велеграді під час Уніоністичного Конгресу за

участі Апостольського нунція в Празі д-ра Франческо Мармаджі. Його провели три єпископи-консекратори: Перемиський владика д-р Йосафат Коциловський, Кошицький єпископ д-р Августин Фішер Колбріє та Діонісій Няраді. При цьому, головним konsekратором був саме Діонісій Няраді.

Процедура висвячення проходила з дотриманням усіх канонів. Під час служби Божої тоді ще пресвітер Петро стояв на колінах перед вівтарем і єпископи Йосафат Коциловський та Августин Фішер Колбріє поклали йому на схилену голову розгорнуте св. Євангеліє. Далі головний konsekратор поклав Петрові на голову руки, після чого Апостольський нунцій Франческо Мармаджі та присутні єпископи (близько двадцяти осіб) встали, а Діонісій Няраді красним співом розпочав обряд консекрації: “Божественная Благодать...”. Відтак Петро (уже єпископ) ляг і випростався перед вівтарем, а присутні церковні достойники молилися за нього. Після завершення ек텐ій архієреї одягли владика Петра в єпископське вбрання, промовляючи при цьому: “Аксіос!”, тобто “Гідний!”, і вже він разом із konsekраторами продовжив вести літургію.

На хіротонії було присутньо чимало представників духовенства як з Мукачівської, так і з Пряшівської єпархії. До Велеграда владика Петра супроводжував, зокрема, канонік Мукачівської єпархії Ю. Станкай. Там на них уже чекали деякі представники духовенства з Ужгорода: професори богослов'я д-р Ю. Гаджега, д-р Ю. Григаший, д-р С. Фенцик, а також духовний управитель учительської семінарії о. В. Шельков. Усі вони були учасниками Уніоністичного Конгресу. З церковних достойників Пряшівської єпархії на урочистостях у Велеграді були присутні вікарій д-р Микола Руснак та канонік Емануїл Бігарій. Під час богослужби співав хор Пряшівської єпархії, в

складі якого були священники Йосиф Дюлай, Мирон Петрашшевич, Адальберт Шаламон, Іоанн Карпатій Зорван та інші (Рукоположення Петра..., 1925: 346–348; Уніоністичний конгрес у Велеграді, 1924: 3). Отже, Діонісій Няраді, який на той час уже мав чималий досвід архієрейської служби, став духовним наставником для єпископа Петра.

У вересні 1924 р. за наполяганням владики П. Гебея три черниці-василіянки повернулися з Пряшева до Ужгорода: мати-ігуменя Магдалина Марія Гуменюк, мати Агнета Антонія Ценкнер та сестра Василя Олена Глібовицька (Переписка з Міністерством освіти..., 1925: 65–66; Цьорох, 1964: 212; Babotová, 2009: 174). У Пряшеві ж залишилися м. Ірена Софія Олексюк та с. Маркіяна Марія Матіас. Згодом сюди прибули ще дві черниці. Станом на кінець червня 1925 р. у Пряшеві перебувало троє василіянок з Галичини – м. Ірена Софія Олексюк, с. Стефанія Густава Качоровська, с. Северина Софія Михник, а також с. Амвросія Анна Джуджар, яка походила з Королівства Сербів, Хорватів і Словенців. Настоятелькою Пряшівської обителі й директоркою інтернату була м. Ірена Софія Олексюк, а її заступницею – с. Стефанія Густава Качоровська, яка також наглядала за інтернатською кухнею. Сестра Амвросія Анна Джуджар була вчителькою, а Северина Софія Михник – інфімеркою та фіртіянкою (Переписка з Міністерством освіти..., 1925: 47; Прохання дирекції ужгородської учительської семінарії..., 1925: 4; Lichtej, 2022: 90).

Ставлення тамтешніх властей до василіянок продовжувало залишатися неоднозначним. Показовим у цьому плані є лист очільника Кошицької жупи до управління міністерства шкільництва і народної освіти від 24 березня 1925 року. Кошицький жупан, зокрема, стверджує, що з політичного погляду перебування сестер у цьому

закладі (інтернаті) не є бажаним, бо вони приходять сюди зі зрілою українською орієнтацією і, з огляду на обставини, немає надії, що вони в найближчий час стануть дотримуватися прочехословацьких позицій. З цієї причини він вважає за доцільне не рекомендувати виконувати прохання вищих інстанцій про надання черницям дозволу оселитися в Пряшеві (Переписка з Міністерством освіти..., 1925: 46; Lichtej, 1922: 89). Та попри всі перепони на регіональному рівні, василіянки зуміли утвердитися в Словаччині й у цьому неабияка заслуга Д. Няраді.

Як уже відзначалося, архієреї Діонісій і Петро спільно готували деякі послання та навіть зустрічалися для обговорення й вирішення нагальних проблем своїх діоцезій. Так, після перемовин із Діонісієм Няраді владиці Петрові спала на думку ідея заснувати “Єпархіальну центральну канцелярію оборони віри і Церкви”, про що він повідомляє в одному зі своїх послань. Створення такої організації, яку в результаті очолив о. Олександр Ільницький, мало на меті протистояти поширенню в краї православ’я (Всѣмъ моимъ священникамъ..., 1925: 101–102).

Можливо, це питання було на порядку денному під час перебування єпископа Діонісія в Ужгороді наприкінці лютого 1925 року. Про цей візит Апостольського адміністратора довідуємося з “Душпаствыря”. В невеликій замітці йшлося про те, що 26 лютого 1925 р. Преосвященний д-р Няраді прибув до Ужгорода на перемовини з достойниками Мукачівської єпархії щодо важливих і нагальних церковних справ. Переговори відбулися в приватному помешканні єпископа Петра за участі редакторів “Душпаствыря” й “Благовѣстника”, а також інших греміальних і парафіяльних священників. В полудень 27 лютого єпископ Д. Няраді відбув до Пряшева (Єпископъ дръ Нярадїй в Ужгородѣ, 1925: 137).

Владика Діонісій уважно стежив за тим, аби священники Пряшівської єпархії працювали над поглибленням

своїї богословської освіти. Задля цього в одному з послань він просить і радить їм бодай чверть години в день читати духовну аскетичну літературу: “Про наслідування Ісуса Христа”, “Житіє Ісуса Христа”, “Житія святих” і под. Крім того, єпископ звертає увагу на необхідності знайомитися з християнськими часописами. Серед таких виокремлює “Душпастырь”, який не потребує додаткових рекомендацій, бо, на його думку, кожен духівник прочитає і простудіює «сію одиноку нашу священническу газетку отъ початку до конца». Апостольський адміністратор також наполягає на доцільності перегляду двох галицьких видань: наукового трьохмісячника “Богословія” (виходив у Львові за редакцією Йосифа Сліпого) та газети “Нива”.

У підсумку єпископ Діонісій укотре акцентує на ознайомленні зі ще одним ужгородським часописом – “Благовѣстник”. І хоча, пише він, багато хто нарікає, що це видання ще не таке досконале, як хотілося б, однак не слід забувати про його чималий внесок у справу покращення рівня духовного життя краю. Цей часопис, вважає Апостольський адміністратор, зробить ще більше, якщо священники будуть морально й матеріально його підтримувати і в кожній парафії буде розповсюджуватися від 20 до 50 екземплярів “Благовѣстника”. А тому нехай “Благовѣстник” буде помічником кожного священника. А коли трапляється таке, що якомусь парохіві важко донести свої слова до глибини душі парафіян, то нехай напише до «Благовѣстника», і вірники це прочитають (Что бы епископъ хотѣлъ видѣти..., 1925: 107–108).

В іншому посланні владика Діонісій закликає всіх священників Пряшівської єпархії, аби вони з церковної каси взяли 60 Кч і передплатили “Душпастырь” на увесь 1925 р., бо це видання й надалі залишається офіційною газетою. Відтак потрібно зробити підшивку “Душпастыря” і

зберігати його в парафіяльній бібліотеці. Ті ж духовні отці, які не оформили підпису на «Душпастырь» на 1924 р., повинні це зробити негайно (Душпастырь..., 1925: 108). Цікаво, що починаючи з 9 числа 1925 р. «Душпастырь» став уже офіційним органом не лише Мукачівської, але й Пряшівської єпархії.

Таким чином, на сторінках релігійного часопису «Душпастырь» висвітлювалися найважливіші події з духовного життя як Мукачівської, так і Пряшівської єпархій. Одним із чільних авторів часопису був Діонісій Няраді, який друкував тут статті богословського характеру і вів офіційні рубрики «Єпархія Пряшевска» та «Отъ Епископа Пряшевского». А отже, часопис, який виходив в Ужгороді, став важливим джерелом з вивчення історії та життєдіяльності греко-католицької церкви Пряшівщини. Невдовзі після появи «Душпастыря» газета «Благовѣстник» стала приділяти менше уваги діяльності владики.

У вересні 1926 р. Папська столиця відкликала Діонісія Няраді з посади Апостольського адміністратора. З цього приводу в останньому номері «Благовѣстника» за 1926 р. було надруковано поетичний мадригал «Прощай! (На одходъ Преосвященного епископа апостольского администратора д-ра Діонизія Нярадія)», підписаний псевдонімом Торисин (щоправда, в текст вкралася помилка, бо там хибно зазначено Торосин – *І.Л.*). Як відомо, ним посплюговувався знаний педагог, публіцист, художник і громадсько-політичний діяч Пряшівського краю Денис Зубрицький (Торосин, 1926: 189–190; Л.Б., 1999: 150). Свою архієрейську працю в Пряшеві владику Діонісій, Апостольський муж, як його називали в Римі, завершив 20 лютого 1927 року (Небувала рѣчниця, 1934: 158; Coranič, 2013: 196; Coranič, 2025: 86).

Висновки. Як очільник Пряшівської єпархії Діонісій Няраді підтримував тісні контакти з кліром Закарпаття

та представниками тих культурно-освітніх установ, які сповідували українську національну ідею. Йдеться, передусім, про активістів товариства “Просвіта” в Ужгороді та греко-католицьких священників, які входили до цієї організації. Владика Діонісій також сприяв утвердженню в Пряшеві сестер Чину св. Василя Великого. На теренах Підкарпатської Русі подвижницька діяльність Апостольського адміністратора регулярно висвітлювалася на сторінках окремих періодичних видань, передусім часописів “Душпастырь” та “Благовѣстник”. Ці видання Діонісій Няраді самовіддано популяризував, поширював і рекомендував для читання вірникам Пряшівської греко-католицької єпархії.

ДЖЕРЕЛА

Брошура М. Творидла «Історія оснований товариства «Просвіта» Підкарпатської Русі в Ужгороді», вірш мешканця с. Рахова про місцевого багача і його проугорський напрямок; лист і вірш учителя с. Кивяжд. 17 листопада 1921 р. – 3 лютого 1922 р. ДАЗО (Держ. архів Закарпатської області). Ф.72. Оп. 2. Спр. 5. Арк. 1–22.

Декларація і резолюція засідання Центральної руської народної ради до президента Чехословацької республіки з вимогою здійснення автономії Підкарпатської Русі. 2 лютого 1920 р. – 20 липня 1920 р. ДАЗО (Держ. Архів Закарпатської області). Ф.29. Оп. 3. Спр. 33. Арк. 1–25.

Дело о деятельности Василианского ордена на территории Мукачевской епархии. 27 января 1923 – 17 декабря 1923. ДАЗО (Держ. архів Закарпатської області). Ф.151. Оп.7. Спр. 1192 “а”. Арк. 1–62.

Діонісій. Будуйме всѣ совокупно храмъ Бога живого. *Душпастырь*. Офіціальныи органъ гр.-каф.єпархії Мукачевской. 1924а, март. Рочникъ І. Число 3. Ст.108–114.

Діонисій. О католической вѣрѣ и о христiянскомъ житiи I. *Душпастырь*. Официальный органъ гр.-каф. епархiи Мукачевской. 1924б, май. Рочникъ I. Число 5. Ст. 207–212.

Діонисій. О католической вѣрѣ и о христiянскомъ житiи II. *Душпастырь*. Официальный органъ гр.-каф. Епархiи Мукачевской. 1924в, июнь. Рочникъ I. Число 6. С. 263–268.

Договор между Мукачевской и Пряшевской епархиями о заказе Пряшевской епархией 150 экз. журнала “Душпастырь” с условием печатания ее распоряжений. 23 января 1922 г. ДАЗО (Держ. архив Закарпатської області). Ф.151. Оп.7. Спр.1539. Арк. 1–2.

Заява члена дозiрної ради Василiанського жiночого монастиря й листування з Міністерством освiти й Кошицькою судовою табулою про дозвiл на вiдкриття монастиря в Ужгородi. 30.11.1921 р. – 5.01.2024. ДАЗО (Держ. Архiв Закарпатської області). Ф. 28. Оп.9. Спр. 55. Арк. 1–7.

Коротка iсторiя оснований монастирiв С.С. Василiянок на Пiдкарпатю Ческо-словац. Республiцi (рукопис зберiгається в монастирi сестер Чину Св. Василiя Великого у Пряшеві). С.1–2.

Няради Д. Житье св. Кирилла и Мефодiя. Ужгород : Книгопечатня Юлiя Фелдешiя, 1923. 39 с. (Выдавництво Товариства „Просвѣта” в Ужгородѣ, число 24–25).

Нярадi Д. Життя св. Кирила i Методiя. Львiв : Накладом автора, 1927. 59 с. (Бiблiотека Української христiянської органiзацiї, ч. 4).

Нярадiй Д. Первенство св. Петра и его наслѣдниковъ на основѣ нашихъ церковныхъ книгъ. *Благовѣстник*. Духовна газета для Подкарпатских Русинов. Ужгород, 1 юлiя 1924а. Рочникъ IV. Число 13–14. С. 170–173.

Нярадiй Д. Первенство св. Петра и его наслѣдниковъ на основѣ нашихъ церковныхъ книгъ. *Благовѣстник*. Духовна газета для Подкарпатских Русинов. Ужгород, 1 августа 1924б. Рочникъ IV. Число 15–16. С. 193–197.

Нярадій Д. Первенство св. Петра и его наслѣдниковъ на основѣ нашихъ церковныхъ книгъ. *Благовѣстник*. Духовна газета для Подкарпатскихъ Русинов. Ужгород, 1 сентября 1924в. Рочникъ IV. Число 17–18. С. 214–217.

Нярадій Д. Коли Богъ перстомъ пишетъ по земли... Оставайме съ Господемъ Ісусомъ Христомъ и побѣда будетъ наша. *Душпастырь*. Офиціальный органъ гр.-каф. епархіи Мукачевской. 1925а, январь-февраль. Рочникъ II. Число 1–2. С. 7–14.

Нярадій Д. Коли Богъ перстомъ пишетъ по земли... Оставайме съ Господемъ Ісусомъ Христомъ и побѣда будетъ наша. *Душпастырь*. Офиціальный органъ гр.-каф. епархіи Мукачевской. 1925б, мартъ. Рочникъ II. Число 3. С. 77–82.

Переписка з Міністерствомъ освіти про надання дозволу чину сестер на заснування монастиря на Підкарпатській Русі. 30 грудня 1922 р. – 28 січня 1938 р. ДАЗО (Держ. архів Закарпатської області). Ф. 21. Оп, 9. Спр. 282. Арк. 1–148.

Переписка с настоятелемъ монастиря ордена св. Василиан в Мукачеве о посещении монастиря дочерью президента Чехословацкой республики Масарика, о переселении на территорию епархии из Станиславщины монастиря сестер Василиан и др. по вопросамъ деятельности монастиря. 24 мая 1922 г. – 31 декабря 1922 г. ДАЗО (Держ. архів Закарпатської області). Ф. 151. Оп.7. Спр. 745. Арк. 1–15.

Переписка с Цивильной Управой Подкарпатской Руси по вопросу создания чина сестер Василиан. 5 мая 1922 р. – 24 мая 1927 р. ДАЗО (Держ. архів Закарпатської області). Ф. 151. Оп.7. Спр. 897. Арк. 1–13.

Прибавленіе Душпастыря. Офіціальна часть гр. каф. епархіи Пряшевской. 1924, мартъ. Рочникъ I. Число 3. С. 1–2.

Протоколи засідань Головного виділу товариства “Просвіта” в Ужгороді за 1920–1934 рр. *Науковий збірник товариства «Просвіта» в Ужгороді*. Упоряд. П. Федака.

Ужгород: «Два кольори», 2003. Річник V – VII (XIX–XXI). С.72–320.

Прохання дирекції ужгородської учительської семінарії про надання дозволу для поселення сестрам Василя Великого. 6 червня 1925 р. – 22 жовтня 1925 р. ДАЗО (Держ. архів Закарпатської області). Ф.28. Оп.2. Спр.885. Арк. 1–10.

Что бы епископъ хотѣлъ видѣти у каждого священника. *Душпастырь*. Офіційный органъ гр.-каф. Епархіи Мукачевской. 1925, мартъ, рочникъ II, число 3, с. 107–108.

ЛІТЕРАТУРА

Габор В. Українські часописи Ужгорода (1867 – 1944 рр.): Історико-бібліографічне дослідження. Львів: Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України, 2003. 364 с.

До Пряшева прійде єпископ русин. *Руська нива*. Урядова новинка Руськой хлѣборобской (земледѣл.) партіи. Ужгородъ, 1922. Рокъ III. 12-го октября. Число 41. С.4.

Духовна праця єпископа пряшевского. *Благовѣстник*. Духовна газета для Подкарпатских Русинов. Ужгород, 1 мая 1924а. Рочникъ IV. Число 8–9. С. 131–132.

Духовна праця єпископа пряшевского. *Благовѣстник*. Духовна газета для Подкарпатских Русинов. Ужгород, 1 юнія 1924б. Рочникъ IV. Число 10–12. С. 159–160.

Душпастырь за 1925. *Душпастырь*. Офіційный органъ гр.-каф. епархіи Мукачевской. 1925, мартъ. Рочникъ II. Число 3. С. 108.

Єпископ Нярадій в Ужгородѣ. *Благовѣстник*. Духовна газета для подкарпатских русинов. Ужгород, новембера 1922. Рочник II. Число 11. С.15.

Єпископ Нярадій и “Благовѣстник”. *Благовѣстник*. Духовна газета для подкарпатских русинов. Ужгород, 1. януаря 1923. Рочник III. Число 1. С.13–14.

Єпископъ дръ Нярадій в Ужгородѣ. *Душпастырь*. Офіційный органъ гр.-каф. епархіи Мукачевской. 1925, мартъ. Рочникъ II. Число 3. Ст. 137.

Историческій срокъ. *Душпастырь*. Офіціальный органъ гр.-каф. епархіи Мукачевской. 1924, фебруарій. Рочникъ I. Число 2. С. 2.

Ліхтей І. Зв'язки апостольського адміністратора Пряшівської греко-католицької епархії Діонізія Няраді з духовенством та культурно-освітніми установами Підкарпатської Русі. *Liber – Verbum – Monumentumque II.: konfesionalita, duchovná a knižná kultúra v dejinách* /Editor: Marcela Domenová. Prešov : Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2019. S.63 – 76.

Ліхтей І. Утвердження та діяльність сестер Чину св. Василя Великого на Закарпатті та Пряшівщині у 20-х роках ХХ ст. *Старожитності Лукомор'я*. 2024. № 1 (22). С. 103–114.

Л.Б. [Любиця Бабота]. Зубрицький Денис, псевд. Торисин. *Краєзнавчий словник русинів-українців Пряшівщина*. Пряшів : Союз русинів-українців Словацької Республіки, 1999. С.150.

М.ч. Его Преосвященство Владыка Др. Діонізії Нярадій въ Боснѣ. *Благовѣстник*. Духовна газета для Подкарпатских Русинов. Ужгород, 1 новембра 1924. Рочникъ IV. Число 21–22. С. 275–279.

Миссійна подорожъ Преосвященного Епископа пряшевского Діонізія по Маковицѣ и других дакотрых парохіях. *Благовѣстник*. Духовна газета для подкарпатских русинов. Ужгород, 1 януаря 1923а. Рочник III. Число 1. С.9–13.

Миссійна подорожъ Преосвящ. Епископа пряшевского Діонізія по Маковицѣ и других дакотрых парохіях. *Благовѣстник*. Духовна газета для Подкарпатских Русинов. Ужгород, 15 януара 1923б. Рочникъ III. Число 2. С. 21–23.

Миссійна подорожъ Преосвящ. Епископа пряшевского, Діонізія по Маковицѣ и других дакотрых парохіях. *Благовѣстник*. Духовна газета для Подкарпатских Русинов. Ужгород, 1 фебруара 1923в. Рочникъ III. Число 3. С. 42–44.

Миссійна подорожъ Преосвященного Владыки пряшевского, Діонізія по долинѣ Межилаборца. *Благовѣстник*. Духовна газета для Подкарпатских Русинов. Ужгород, 15 апрѣля 1923г. Рочникъ III. Число 8. С. 126–129.

Небувала рѣчниця. *Благовѣстникъ*. Духовна газета для Пѣдкарпат. Русинѣв. Ужгородъ, 1934. Рѣчникъ XIV. Число 10, октобер. С.157–158.

Пекар А., ЧСВВ. Нариси історії церкви Закарпаття. Том І. Єрархічне оформлення. Вид. друге. Рим – Львів: Вид-во Отців Василян «Місіонер», 1997а. 232 с.

Пекар А., ЧСВВ. Нариси історії церкви Закарпаття. Том ІІ. Внутрішня історія. Рим – Львів: Вид-во Отців Василян «Місіонер», 1997б. 492 с.

Петръ, єпископъ мукачевскій, Діонисій, єпископъ крижевацкій, ап. админ. пряшевскій. Святый ювілейный рокъ. (Рокъ особливѣйшой ласки и милосердія Божого). *Душпастырь*. Офіціальний органъ гр.-каф. єпархії Мукачевской. 1924, децембрій. Рочникъ І. Число 10. С. 485–493.

Петрашшовичъ М. Архієрейска подорожъ Его Преосвященства Єпископа Пряшевского. *Благовѣстник*. Духовна газета для Подкарпатских Русинов. Ужгород, 1 октября 1923а. Рочникъ ІІІ. Число 19. С. 280–282.

Петрашшовичъ М. Апостольска подорожъ Его Преосвященства о. Дионизія, єпископа Пряшевского. *Благовѣстник*. Духовна газета для Подкарпатских Русинов. Ужгород, 15 октября 1923б. Рочникъ ІІІ. Число 20. С. 301–304.

Петренко Д. Апостолска подорожъ Его Преосвященства Єпископа Пряшевского. *Благовѣстник*. Духовна газета для Подкарпатских Русинов. Ужгород, 15 марта 1924. Рочникъ ІV. Число 6. С. 91–93.

Радость Пряшевской Єпархії. *Благовѣстник*. Духовна газета для подкарпатских русинов. Ужгород, октября 1922. Рочник ІІ. Число 10. С.13.

Р.[ешетило], С. О. Ієронім Малицький ЧСВВ. *Записки Чина святого Василія Великого*. Том І. Вип. 1–4. Жовква 1924. С. 298–301.

Рукоположеніє Петра єпископа Мукачевского, отбывшее въ Велеградѣ 3-го Августа сего года. *Душпастырь*. Офіціальний органъ гр.-каф. єпархії Мукачевской. 1924, септембрій. Рочникъ І. Число 7. Ст. 346–348.

Сестры василіянки в Пряшовѣ. *Благовѣстник*. Духовна газета для подкарпатских русинов. Ужгород, септембра 1922. Рочник ІІ. Число 9. С.13.

Скоропанюк Н. Сестри василіянки в Станиславові за єпископського уряду Андрея Шептицького та Григорія Хомишина (1900-1944 рр.). *Науковий вісник Івано-Франківського Богословського Університету імені Св. Івана Золотоустого «Добрий Пастир»*. Богословя. Збірка наукових праць. Випуск 7. Івано-Франківськ, 2015. С. 90–97.

Стеців-Тимчук У. У тиші серця. Життя сестри Василії (Оле-ни) Глібовицької, ЧССВ / Упор. сестра Дарія (Світлана) Турків, ЧСВВ. Львів : Манускрипт-Львів, 2015. 104 с.

Торонскій А. Импозантное посвящение церкви въ Гуменномъ. *Благовѣстник*. Духовна газета для Подкарпатских Русинов. Ужгород, 1. новембра 1924. Рочникъ IV. Число 21 – 22. С. 280–282.

Торосин. Прощай! (На одходъ Преосвященного епископа апостольского администратора д-ра Діонизія Нярадія). *Благовѣстник*. Духовна газета для подкарпатских русинов. Ужгородъ 1децембра 1926. Рочникъ VI. Число 12. С. 189–190.

Уніоністичний конгрес у Велеграді. *Діло*. Львів, п'ятниця 8. серпня 1924. Рік XLII. Ч.174 (10267). С. 3.

Федака П. Нарис історії товариства “Просвіта” Карпатської Русі-України (1920–1939). Ужгород, 1991. 53 с.

Цьорох С. Погляд на історію та виховну діяльність монахинь василіянок. Друге видання. Рим, 1964. 256 с.

Штефан А. Августин Волошин президент Карпатської України. Спомини. Торонто : «Пробоем», 1977. 208 с.

Babotová Ľ. Príchod sestier Rádu sv. Bazila Veľkého do ČSR v medzivojnovom období. *Migrácia obyvateľov východnej Európy na územie Slovenska a Čiech (prvá polovica 20. Storočia)* / Ľubica Harbul'ova (ed.). Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2009. С. 171–179.

Coranič J. Prešovské gréckokatolícke biskupstvo v správe apoštolského administrátora Dr. Dionýza Njaradiho (1922 – 1927). *Theologos*. 2013. Roč.VI. Č.2. S.182–196.

Coranič J. Problematika menovania biskupov v Československu v 20. rokoch 20. storočia – menovanie gréckokatolíckeho biskupa pre Ruténov v USA Bazila Takáča. *Cirkvi a periferie Československa*

v prvej polovici 20. storočia; Peter Švorc – Peter Koval' (eds.). Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2024. S.81–100.

Lichtej I. Dokumenty Štátneho archívu Zakarpatskej oblasti o pobyte sestier Rádu sv. Bazila Veľkého v Prešovskej gréckokatolíckej eparchii. *Historia Ecclesiastica*. 2022. Roč. XIII. Č.2. S.76–92.

Šmíd M., Coranič J. Rezignace prešovského řeckokatolíckého biskupa Štefana Nováka po vzniku Československa na podzim 1918. *Historia Ecclesiastica*. 2023. Roč. XIV. Č.2. S.102–112.

SOURCES

Broshura M. Tvorydla «Istoriya osnovannya tovarystva «Prosvita» Pidkarpats'koyi Rusi v Uzhhorodi», virsh meshkantsya s. Rakhova pro mistsevoho bahacha i yoho prouhors'kyy napryamok; lyst i virsh uchytylya s. Kyvyazhd. 17 lystopada 1921 r. – 3 lyutoho 1922 r. DAZO (Derzh. arkhiv Zakarpats'koyi oblasti), f.72, op. 2, spr. 5, ark. 1–22 [in Ukrainian].

Deklaratsiya i rezolyutsiya zasidannya Tsentral'noyi rus'koyi narodnoyi rady do prezidenta Chekhoslovats'koyi respubliky z vymohoyu zdiysnennya avtonomiyi Pidkarpats'koyi Rusi. 2 lyutoho 1920 r. – 20 lypnya 1920 r. DAZO (Derzh. arkhiv Zakarpats'koyi oblasti), f.29, op. 3, spr. 33, ark. 1–25 [in Ukrainian].

Delo o deyatel'nosti Vasylyanskoho ordena na terrytoryy Mukachevskoy eparkhyi. 27 yanvarya 1923 – 17 dekabrya 1923. DAZO (Derzh. arkhiv Zakarpats'koyi oblasti), f.151, op.7, spr. 1192 “a”, ark. 1–62 [in Ukrainian].

Dionysiy. (1924a). Buduyme vsѣ sovokupno khramъ Boha zhyvoho. Ofytsiyal'nyy orhanъ hr.-kaf.eparkhiy Mukachevskoy, I, 3, 108–114 [in Ukrainian].

Dionysiy. (1924b). O kafolycheskoy vѣrѣ y o khrystiyanskomъ zhytiy I. Ofytsiyal'nyy orhanъ hr.-kaf.eparkhiy Mukachevskoy, I, 5, 207–212 [in Ukrainian].

Dionysiy. (1924v). O kafolycheskoy vѣrѣ y o khrystiyanskomъ zhytiy II. Ofytsiyal'nyy orhanъ hr.-kaf. eparkhiy Mukachevskoy, I, 6, 263–268 [in Ukrainian].

Dohovor mezhdru Mukachevskoy y Pryashevskoy eparkhyamy o zakaze Pryashevskoy eparkhyey 150 эkz. Zhurnala

“Dushpastyrya” s uslovyem pechatanyya ee rasporyazhenyy. 23 yanvarya 1922 h. DAZO (Derzh. arkhiv Zakarpats'koyi oblasti), f.151, op.7, spr.1539, ark. 1–2 [in Ukrainian].

Zayava chlena dozirnoyi rady Vasylians'koho zhinochoho monastyrya y lystuvannya z Ministerstvom osvity y Koshyts'koyu sudovoyu tabuloyu pro dozvil na vidkryttya monastyrya v Uzhhorodi. 30.11.1921 r. – 5.01.2024. DAZO (Derzh. arkhiv Zakarpats'koyi oblasti), f. 28, op.9, spr. 55, ark. 1–7 [in Ukrainian].

Korotka istoriya osnovanya monastyriv S.S.Vasyliyanok na Pidkarpatyu Chesko-slovats.Republitsi. (Rukopys zberihayet'sya v monastyri sester Chynu Sv.Vasyliya Velykoho u Pryashevi), 1–2 [in Ukrainian].

Nyarady, D. (1923). Zhyt'e sv. Kyrylla y Mefodiya. Uzhhorod : Knyhopechatnya Yuliya Feldeshiya, 39 s.

Nyaradi, D. (1927). Zhyttya sv.Kyryla i Metodiya. L'viv : Nakladom avtora, 59 s.

Nyaradiy, D. (1924a). Pervenstvo sv. Petra y eho naslѣdnykovъ na osnovѣ nashykhъ tserkovnykhъ knyghъ. Dukhovna hazeta dlya Podkarpatskykh Rusynov, IV, 13–14, 170–173 [in Ukrainian].

Nyaradiy, D. (1924b). Pervenstvo sv. Petra y eho naslѣdnykovъ na osnovѣ nashykhъ tserkovnykhъ knyghъ. Dukhovna hazeta dlya Podkarpatskykh Rusynov, IV, 15–16, 193–197 [in Ukrainian].

Nyaradiy, D. (1924v). Pervenstvo sv. Petra y eho naslѣdnykovъ na osnovѣ nashykhъ tserkovnykhъ knyghъ. Dukhovna hazeta dlya Podkarpatskykh Rusynov, IV, 17–18, 214–217 [in Ukrainian].

Nyaradiy, D. (1925a). Koly Bohъ perstomъ pyshetъ po zemly... Ostavayme sъ Hospodemъ Isusomъ Khrystomъ y pobѣda budetъ nasha. Ofytsiyal'nyy orhanъ hr.-kaf. Eparkhiy Mukachevskoy, II, 1–2, 7–14 [in Ukrainian].

Nyaradiy, D. (1925b). Koly Bohъ perstomъ pyshetъ po zemly... Ostavayme sъ Hospodemъ Isusomъ Khrystomъ y pobѣda budetъ nasha. Ofytsiyal'nyy orhanъ hr.-kaf. Eparkhiy Mukachevskoy, II, 3, 77–82 [in Ukrainian].

Perepyska z Ministerstvom osvity pro nadannya dozvolu chy-nu sester na zasnuvannya monastyrya na Pidkarpats'ki Rusi. 30 hrudnya 1922 r. – 28 sichnya 1938 r. DAZO (Derzh. arkhiv Zakarpats'koyi oblasti), f. 21, op.9, spr.282, ark. 1–148 [in Ukrainian].

Perepyska s nastoyatelem monastyrya ordena sv. Vasylyan v Mukacheve o poseshchenyy monastyrya docher'yu prezidenta Chekhoslovatskoy respublyky Masaryka, o pereselenyy na terrytoryyyu eparkhy yz Stanyslavshchyny monastyrya sester Vasylyan y dr. po voprosam deyatel'nosty monastyrya. 24 maya 1922 h. – 31 dekabrya 1922 h. DAZO (Derzh. arkhiv Zakarpats'koyi oblasti), f. 151, op.7, spr. 745, ark. 1–15 [in Ukrainian].

Perepyska s Tsyvyl'noy Upravoy Podkarpatskoy Rusy po voprosu stvornyya chyna sester Vasylyan. 5 maya 1922 r. – 24 maya 1927 r. DAZO (Derzh. arkhiv Zakarpats'koyi oblasti), f.151, op.7, spr. 897, ark.1–13 [in Ukrainian].

Prybavlenie Dushpastyrya. (1924). Ofytsial'na chast' hr. kaf. eparkhiy Pryashevskoy, I, 3, 1–2 [in Ukrainian].

Protokoly zasidan' Holovnoho vydiluv tovarystva “Prosvita” v Uzhhorodi za 1920–1934 rr.. (2003). Naukovyy zbirnyk tovarystva «Prosvita» v Uzhhorodi. Uporyad. P.Fedaka. Uzhhorod : «Dva kol'ory», 2003. Richnyk V – VII (XIX–XXI), 72–320 [in Ukrainian].

Prokhannya dyrektsiyi uzhhorods'koyi uchytel's'koyi seminariyi pro nadannya dozvolu dlya poselennya sestram Vasylya Velykoho. 6 chervnya 1925 r. – 22 zhovtnya 1925 r. DAZO (Derzh. arkhiv Zakarpats'koyi oblasti), f.28, op.2, spr. 885, ark. 1–10 [in Ukrainian].

Chto by epyskopъ khotѣлъ vyдѣty u kazhdoho svyashchenyka. (1925). Dushpastyr'. Ofytsiyal'nyy orhanъ hr.-kaf. Eparkhiy Mukachevskoy, II, 3, 107–108 [in Ukrainian].

REFERENCES

Habor, V. (2003). Ukrayins'ki chasopysy Uzhhoroda (1867 – 1944 rr.): Istoryko-bibliohrafichne doslidzhennya. L'viv : L'vivs'ka naukova biblioteka im.V.Stefanyka NAN Ukrayiny, 2003, 364.

Do Pryasheva priyde epyskop rusyn. (1922). Rus'ka nyva. Uryadova novynka Rus'koy khlѣbhorobskoy (zemledѣl.) partiy, III, 41, 4 [in Ukrainian].

Dukhovna pratsya epyskopa pryashevskoho. (1924a). Blahovѣstnyk. Dukhovna hazeta dlya Podkarpatskykh Rusynov, IV, 8–9, 131–132 [in Ukrainian].

Dukhovna pratsya epyskopa pryashevskoho. (1924b). Blahovѣstnyk. Dukhovna hazeta dlya Podkarpatskykh Rusynov, IV, 10–12, 159–160 [in Ukrainian].

Dushpastyr' za 1925. (1925). Dushpastyr'. Ofytsiyal'nyy orhanъ hr.-kaf. eparkhiy Mukachevskoy, II, 3, 108 [in Ukrainian].

Epyskop Nyaradiy v Uzhhorodѣ. (1922). Blahovѣstnyk. Dukhovna hazeta dlya podkarpatskykh rusynov, II, 11, 15 [in Ukrainian].

Epyskop Nyaradiy y "Blahovѣstnyk". (1923). Blahovѣstnyk. Dukhovna hazeta dlya podkarpatskykh rusynov, rochnyk III, chyslo 1, 13–14 [in Ukrainian].

Epyskopъ drъ Nyaradiy v Uzhhorodѣ. (1925). Dushpastyr'. Ofytsiyal'nyy orhanъ hr.-kaf. eparkhiy Mukachevskoy, II, 3, 137 [in Ukrainian].

Ystorycheskiy srokъ. (1924). Dushpastyr'. Ofytsiyal'nyy orhanъ hr.-kaf. eparkhiy Mukachevskoy, I, 2, 2 [in Ukrainian].

Likhtey, I. (2019). Zv'yazky apostol's'koho administratora Pryashivs'koyi hreko-katolyts'koyi yeparkhiyi Dionyziya Nyaradi z dukhovenstvom ta kul'turno-osvitnimy ustanovamy Pidkarpats'koyi Rusi. Liber – Verbum – Monumentumque II.: konfesionalita, duchovná a knižná kultúra v dejinách / Editor: Marcela Domenová. Prešov : Štátna vedecká knižnica v Prešove, 63 – 76 [in Ukrainian].

Likhtey, I. (1924). Utverdzheniya ta diyal'nist' sester Chynu sv. Vasyliya Velykoho na Zakarpatti ta Pryashivshchyni u 20-kh rokakh XX st. Starozhytnosti Lukomor'ya, 1 (22), 103–114 [in Ukrainian].

L.B. [Lyubytsya Babota]. (1999). Zubryts'ky Denys, psevd. Torysyn. Krayeznavchyy slovnyk rusyniv-ukrayintsiv Pryashivshchyna. Pryashiv: Soyuz rusyniv-ukrayintsiv Slovats'koyi Respubliky, 150 [in Ukrainian].

M.ch. (1924). Eho Preosvyashchenstvo Vlada Dyoniziy Nyaradiy vъ Bosnѣ. Blahovѣstnyk. Dukhovna hazeta dlya Podkarpatskykh Rusynov, IV, 21–22, 275–279 [in Ukrainian].

Myssiyna podorozh' Preosvyashchennoho Epyskopa pryashevskoho Dionyziya po Makovytsѣ y druhykh dakotrykh parokhiyakh. (1923a). Blahovѣstnyk. Dukhovna hazeta dlya podkarpatskykh rusynov, III, 1, 9–13 [in Ukrainian].

Myssiyna podorozh' Preosvyashchennoho Epyskopa pryashevskoho Dionyziya po Makovytsʼ y druhykh dakotrykh paro-khiyakh. (1923b). Blahovʼstnyk. Dukhovna hazeta dlya podkar-patskykh rusynov, III, 2, 21–23 [in Ukrainian].

Myssiyna podorozh' Preosvyashchennoho Epyskopa pryashevskoho Dionyziya po Makovytsʼ y druhykh dakotrykh paro-khiyakh. (1923v). Blahovʼstnyk. Dukhovna hazeta dlya podkar-patskykh rusynov, III, 3, 42–44 [in Ukrainian].

Myssiyna podorozh' Preosvyashchennoho Vladoyky pryashevskoho, Dionyziya po dolynʼ Mezhylyabortsia. (1923h). Blahovʼstnyk. Dukhovna hazeta dlya Podkarpatskykh Rusynov, III, 8, 126–129 [in Ukrainian].

Nebuvala rôchnytsya. (1934). Blahovʼstnyk. Dukhovna ha-zeta dlya Pôdkarpat. Rusynôv, XIV, 10, 157–158 [in Ukrainian].

Pekar, A., ChSVV. (1997a). Narysy istoriyi tserkvy Zakarpattya. Tom I. Yerarkhichne oformlennya. Vyd. druhe. Rym – L'viv : Vyd-vo Ottsiv Vasyliyan «Misioner», 232 [in Ukrainian].

Pekar, A., ChSVV. (1997b). Narysy istoriyi tserkvy Zakarpattya. Tom II. Vnutrishnya istoriya. Rym – L'viv : Vyd-vo Ottsiv Vasy-liyan «Misioner», 492 [in Ukrainian].

Petrʼ, epyskorʼ mukachevskiy, Dionysiy, epyskorʼ kryzhe-vatskiy, ap. admyn. pryashevskiy. (1924). Svyaty yuvyleyny rokʼ. (Rokʼ osoblyvʼyshoy lasky y myloserdiya Bozhoho). Dush-pastyr'. Ofytsiyal'nyy orhanʼ hr.-kaf. eparkhiy Mukachevskoy, I, 10, 485–493 [in Ukrainian].

Petrashshovychʼ, M. (1923a). Arkhiereyska podorozh' Eho Preo-svyashchenstva Epyskopa Pryashevskoho. Blahovʼstnyk. Dukhovna hazeta dlya Podkarpatskykh Rusynov, III, 19, 280–282 [in Ukrai-nian].

Petrashshovychʼ, M. (1923b). Apostol'ska podorozh' Eho Preo-svyashchenstva o. Dyonyziya, epyskopa Pryashevskoho. Blaho-vʼstnyk. Dukhovna hazeta dlya Podkarpatskykh Rusynov, III, 20, 301–304 [in Ukrainian].

Petrenko, D. [1924]. Apostolska podorozh' Eho Preosvya-shchenstva Epyskopa Pryashevskoho. Blahovʼstnyk. Dukhovna hazeta dlya Podkarpatskykh Rusynov, IV, 6, 91–93 [in Ukrainian].

Radost' Pryashevskoy Eparkhiy. (1922). Blahovʼstnyk. Dukhov-na hazeta dlya podkarpatskykh rusynov, II, 10, 13 [in Ukrainian].

R.[eshetylo], S. (1924). O. Iyeronom Malys's'kyi ChSVV. Zapysky Chyna svyatoho Vasyliya Velykoho, I, 1–4, 298–301 [in Ukrainian].

Rukopozhchenie Petra epyskopa Mukachevskoho, otbyvshoe vъ Velehradъ 3-ho Avhusta seho hoda. (1924). Dushpastyr'. Ofytsyal'nyy orhanъ hr.-kaf. eparkhiy Mukachevskoy, I, 7, 346–348 [in Ukrainian].

Sestry vasyliyanky v Pryashovъ. (1922). Blahovъstnyk. Dukhovna hazeta dlya podkarpatskykh rusynov, II, 9, 13 [in Ukrainian].

Skoropanyuk, N. (2015). Sestry vasyliyanky v Stanyslavovi za yepyskops'koho uryadu Andrey Sheptyts'koho ta Hryhoriya Khomyshyna (1900–1944 rr.). Naukovyy visnyk Ivano-Frankivs'koho Bohoslovs'koho Universytetu imeni Sv. Ivana Zolotoustoho «Dobryy Pastyr» Bohoslovyia, 7, 90–97 [in Ukrainian].

Stetsiv-Tymchuk, U. (2015). U tyshi sertsya. Zhyttya sestry Vasyliyi (Oleny) Hlibovyts'koyi, ChSSV. / Upor. sestra Dariya (Svitlana) Turkiv, ChSVV. L'viv: Manuscript-L'viv, 2015. 104 [in Ukrainian].

Toronskiy, A. (1924). Ympozantnoe posvyashchenie tserkvy vъ Humennomъ. Blahovъstnyk. Dukhovna hazeta dlya Podkarpatskykh Rusynov, IV, 21–22, 280–282 [in Ukrainian].

Torosyn. (1926). Proshchay! (Na odkhodъ Preosvyashchennoho epyskopa apostol'skoho admynystratora d-ra Dionyziya Nyaradiya). Blahovъstnyk. Dukhovna hazeta dlya podkarpatskykh rusynov, VI, 12, 189–190 [in Ukrainian].

Unionistychnyy kongres u Velehradi. (1924). Dilo, XLII, 174 (10267), 3 [in Ukrainian].

Fedaka, P. (1991). Narys istoriyi tovarystva “Prosvita” Karpats'koyi Rusi-Ukrayiny (1920–1939). Uzhhorod, 53 [in Ukrainian].

Ts'orokh, S. (1964). Pohlyad na istoriyu ta vykhovnu diyal'nist' monakhyn' vasyliyanok. Druhe vydannya. Rym, 256 [in Ukrainian].

Shtefan, A. (1977). Avhustyn Voloshyn prezydent Karpats'koyi Ukrayiny. Spomyny. Toronto : «Proboyem», 208 [in Ukrainian].

Babotová, L. (2009). Príchod sestier Rádu sv. Bazila Veľkého do ČSR v medzivojnovom období. *Migrácia obyvateľov východnej Európy na územie Slovenska a Čiech (prvá polovica 20.storočia)*.

Ľubica Harbul'ova (ed.). Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 171–179 [in Slovakian].

Coranič, J. (2013). Prešovské gréckokatolícke biskupstvo v správe apoštolského administrátora Dr. Dionýza Njaradiho (1922–1927). *Theologos*, VI, 2, 182–196 [in Slovakian].

Coranič, J. (2024). Problematika menovania biskupov v Československu v 20. rokoch 20. storočia – menovanie gréckokatolíckeho biskupa pre Ruténov v USA Bazila Takáča. *Cirkvi a periférie Československa v prvej polovici 20. Storočia*; Peter Švorc – Peter Koval' (eds.). Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 81–100 [in Slovakian].

Lichtej, I. (2022). Dokumenty Štátneho archívu Zakarpatskej oblasti o pobyte sestier Rádu sv. Bazila Veľkého v Prešovskej gréckokatolíckej eparchii. *Historia Ecclesiastica*, XIII, 2, 76–92 [in Slovakian].

Šmíd, M., Coranič, J. (2023). Rezignace prešovského řecko-katolíckého biskupa Štefana Nováka po vzniku Československa na podzim 1918. *Historia Ecclesiastica*, XIV, 2, 102–112 [in Slovakian].

**ЛИСТУВАННЯ ЄП. ДІОНІСІЯ НЯРАДІЯ І ВАСИЛІАН
У КОЛЕКЦІЇ ІСТОРИЧНИХ ДОКУМЕНТІВ ПРОВІНЦІЇ
СВ. МИКОЛАЯ ВАСИЛІАНСЬКОГО ЧИНУ
В ГОЛОВНОМУ АРХІВІ ВАСИЛІАНСЬКОГО ЧИНУ В РИМІ**

В Історичному архіві Василіянського Чину, як частині його Головного архіву в Римі, а саме у відділі №6 «Єпископи», збережене листування єпископа Діонісія Нярадія з василіянами Закарпаття. Згідно з сучасною структурою архіву, це «Archivio Generale dell'OSBM, Archivio storico, Settore 6: Vescovi, scatola 1/5: Njarady Dionýz». Ця колекція є набором із 31 документа: листів, телеграм, вітальних поштових карток тощо, які у відповідній папці не підшиті укупі, а їх аркуші не мають наскрізної нумерації. Властиво, це – розсип. Згідно з датами, проставленими на її складових, кореспонденція належить до періоду 26 вересня 1930 р. – середини 1938 р. Наскільки відомо, ця збірка досі залишається невивченою у її цілісності, хоч має значний інформативний потенціал, особливо у справі дослідження зв'язків єпископа Діонісія Нярадія із Закарпаттям та Василіянським Чиним святого Йосафата, а також ширше: зв'язків з батьківщиною української діаспори хвиль XVIII–XX ст. походженням із Закарпаття й Галичини. В еклезіологічному плані в цьому випадку йдеться передусім про зв'язок Крижевської (Крижевацької, Крижевецької) греко-католицької єпархії з василіянським монашеством Мукачівської єпархії. Окремо слід згадати про особливу цінність представленого комплексу документів для мовознавців, адже матеріали, написані українською мовою, є свідченнями її стану й розвитку на Закарпатті у складі Чехословаччини та українських поселеннях тодішньої Югославії, вони

містять діалектизми, а частина їх надрукована на друкарській машинці латинкою з огляду на відсутність у протоігумена Провінції св. Миколая Василянського Чину святого Йосафата о. Полікарпа Булика ЧСВВ друкарської машинки з кириличним шрифтом. Також у збірці є документи чеською і сербохорватською мовами. Зрештою, як історична, так лінгвістична значимість цих текстів спонукала повністю опублікувати їх наприкінці розвідки.

Метою цієї студії є загальна характеристика названої вище колекції кореспонденції, виділення в ній окремих тематичних блоків, їх пояснення і впровадження здобутої інформації до наукового обігу. Для цього довелося попередньо впорядкувати листування за хронологією, розчитати його рукописну частину, встановити авторство тих чи інших документів, а також, за змогою, ідентифікувати осіб, згаданих у них.

Отож, Діонісій Нярадій (10.X.1874–14.IV.1940) – єпископ Крижевський 22.IV.1920–14.II.1920–14.IV.1940, апостольський адміністратор Пряшівської єпархії 27.X.1922–14.IX.1926, адміністратор Мукачівської єпархії у межах Карпатської України 15.XI.1938 – середина IV.1939¹.

¹ Детальніше про біографію єпископа див.: Dane Šajatović, *Okružnica kapitulnog vikara prigodom blažene smrti Mons. Dra Dionizija Niaradi-a o njegovom životu i radu*, "Eparchijski Vjesnik", broj 3, 1940, 20–52; Атанасій Пекар, *Нариси історії Церкви Закарпаття*, т. 1, Рим 1967, 209; Володимир Басараб, *Діонізій Нярадї і Закарпаття*, "Карпатика", вип. 28, Ужгород 2003, 18–24.; Юрій Бойко, *Amicus meus optimus. Листування єпископа Діонісія Нярадї з митрополитом Андреем Шептицьким*, «Українці Хорватії. Матеріали і документи», кн. 7, Загреб 2024, 124–127.

Детальніше про Діонісія Нярадїя як адміністратора Мукачівської єпархії в Карпатській Україні див.: *Відозва до всіх деканських урядів* "Вісник Мукачівської єпархії в Чехо-Словацькій республіці", ч. 2, Хуст 1938, 13–14; Діонісій [Нярадїй], *Всім читачам Благовістника*

Тобто, цей єрарх мав бути добре знаний василіянам Закарпаття, тим більше, що в сусідній з Мукачівською Пряшівській єпархії, в якій теж існували василіянські монастирі, владику Діонісія на становищі апостольського адміністратора замінив якраз василіянин: єпископ Павло (Петро) Гойдич ЧСВВ. На жаль, про безпосереднє ангажування єпископа Нярадія в церковно-релігійне й національне життя закарпатських українців у ширшому контексті, а відтак про пріоритети й способи цього ангажування досі було відомо замало. Опрацьована кореспонденція дозволяє значною мірою усунути цю “білу пляму”.

31 документ у листуванні владики Діонісія та василіян Закарпаття з римського василіянського архіву за роками розподілений наступним чином: 1930 р. – 2; 1932 р. – 5; 1933 р. – 4; 1934 р. – 4; 1935 р. – 3; 1936 р. – 5; 1937 – 3; 1938 р. – 5. За адресатами це:

Листи до єпископа Діонісія Нярадї

1. Роман Венгринович, заступник адвоката – 26.IX. 1930 – 1.

2. Мирон Калинець, ужгородський ігумен – 5.VIII. 1932 – 1.

3. Полікарп Булик, протоігумен – 4.VIII.1934, 7.X. 1934, 10.VI.1935, 30.VI.1936, [середина X.] 1937, [поч. XI.] 1937, 8.II.1938, 5.V.1938, 1938 – 9.

мир у Господі!, “Благосвітник Пресвятого Серця Христового”, 1–2, 1939, 1–2; *Коли духовенство проти народу, воно шкідливе й для Церкви*, “Нова свобода”, ч. 4, Хуст 1939, 4; Атанасій Пекар, *Чоловік Провидіння (3 нагоди 25-ліття смерті Владики Дионісія Нярадїя)*, “Світло”, вип. 9, 1965, 354–357.; Севастіян Сабол, *Витаємо нового Владику!*, “Благосвітник Пресвятого Серця Христового”, 1–2, 1939, 7–10; *Священник не сміє відтягатися від культурної праці. Карпатська Україна буде мати самостійний греко-католицький єпископат (розмова з владикою д-ром Д. Нярадїєм)*, “Нова свобода”, ч. 130, Хуст 1938, 2.

4. Друкарня василіян в Ужгороді – 8.II.1938 – **1**.

Загалом це **12** одиниць повідомлень зі вхідної кореспонденції, з яких 9 – від протоігумена Провінції св. Миколая о. Полікарпа Булика ЧСВВ (75%)

Листи від єпископа Діонісія Нярадї

1. Полікарпу Булику, як мукачівському ігумену – 30.IX.1930 – **1**; йому ж, як протоігумену – 6.VI.1933, 29.XI.1933, 16.X.1934, 4.VI.1935, 18.VI.1935, 29.V.1936, 21.VI.1936, 18.VII.1936, 21.VIII.1936, 18.X.1937, 11.I.1938 – **11**; разом – **12**.

2. Мирону Калинцю, ужгородському ігумену – 28.VII.1932, 8.VIII.1932, 20.XII.1932, 21.XII.1933, 23.VIII.1934 – **6**.

3. Єпископське благословення для друкарні друкувати місячну Мінею – 13.XII.1933 – **1**.

Загалом це **17** одиниць вихідної кореспонденції, з яких 11 – о. Полікарпу Булику ЧСВВ (70,6%); 5 – о. Мирону Калинцю ЧСВВ (29,4%).

Інші

Лист вікарія Мукачівського монастиря о. Йосифа Мартинця ЧСВВ до ігумена цього ж монастиря о. Мирона Калинця ЧСВВ у справі листа від єпископа Діонісія, який надійшов до монастиря в час, коли о.-ігумен перебував у Пряшеві – 8.VII.1932 – **1**.

Як бачимо, загалом у збірці кореспонденції найбільшу групу: 21 повідомлення (67,7%), становить листування єпископа Діонісія Нярадї та о. Полікарпа Булика ЧСВВ; після неї йде листування владики з о. Мирonom Калинцем ЧСВВ: 7 повідомлень (19,3%). Якщо врахувати те, що й позосталі 4 повідомлення пов'язані з вказаними обома ченцями: протоігуменом Провінції св. Миколая та ігуменом Ужгородського монастиря, то загалом досліджуваний комплекс доречно охарактеризувати як

кореспонденцію між Крижівським єпископом Діонісієм Нярадієм та керівництвом Василянського Чину на Закарпатті. Слід розуміти, що статус василіян на цих теренах у період листування якраз зазнавав змін. Згідно з угодою від 4.IX.1920, укладеною між протоігуменом василіян Закарпаття о. Йоакимом Хоною ЧСВВ та протоігуменом василіян Галичини о. Анастасієм Калишем ЧСВВ, на Закарпатті розпочалася реформа василіянських монастирів; до 2.IV.1932 василіяни Закарпаття перебували під опікою Галицької Провінції, а після цієї дати була утворена окрема автономна Провінція св. Миколая у рамках Василянського Чину (Пекар, 2014: 118–119). Властиво, з цим і пов'язаний момент, що перший лист єпископа Діонісія Нярадія о. Полікарпу Булику був адресований як мукачівському ігумену, а всі наступні – як протоігумену Провінції. Саме з протоігуменом архиєрей полагоджував взаємини своєї єпархії з василіянами на провінційному рівні. Своєю чергою, листування єпископа з ігуменом Ужгородського монастиря пов'язане із двома важливими моментами: в цій обителі із 1912 р. діяв гуртожиток-інтернат для учнівської молоді, а з 1937 р. – українська гімназія, тобто середня школа (Мороз, 2021: 178–188). Причому у 1925 р. *“передовсім завдяки княжій допомозі тогочасного адміністратора Пряшівської єпархії єпископа Діонісія Нярадія, о. [Петро] Котович негайно закупив друкарські машини й відповідний шрифт, а з Галичини спровадив досвідченого друкаря, бр. Партенія Пасіку ЧСВВ, і так уже літом 1925 р. започаткував Видавництво оо. Василян...”* (Пекар, (Пекар, 2014: 144). Себто, справа розвитку василіянської друкарні в Ужгороді була особливо близькою Крижівському єпископу: він з власного рішення став меценатом цієї української установи і багато років поспіль турбувався про її успіх.

Загалом у студійованій кореспонденції можна виділити кілька головних тем, згідно з якими й доцільно аналізувати цю збірку. Мова про турботу про: 1) освіту й формацію кандидатів до монашества, яких єпископ відрядив зі своєї єпархії під опіку василіян в Ужгород; 2) служіння духовенства; 3) видавничі справи.

Також у кореспонденції, що природно для стосунків між добре знайомими людьми, містяться 4) взаємні привітання зі святами і 5) згадки про окремі фінансові питання. Але останні сторони обговорюють виключно в особливих випадках, як-то за потреби з'ясувати чинність боргу, про який єпископу Діонісію Няраді у листі від 26.IX.1930 пише помічник ужгородського адвоката Івана Долинського Роман Венгринович (повідомлення №1 від 26.IX.1930 у додатку до цієї статті) і щодо якого владика пише о. Полікарпу Булику листом від 30.IX.1930 (повідомлення №2 від 30.IX.1930). Або прохання архиєрея, який перебуває в дорозі з VII Велеградського конгресу, до того ж о. Булика листом щодо обміну валюти, потрібної для подорожі (повідомлення №23 від 21.VIII.1936). З листа єпископа від 6.VI.1933 знаємо, що за потреби він позичав гроші у василіян, а також в о. Олександра Хіри – майбутнього єпископа. Цікавими є способи повернення позиченого: через о. Василя Лара з Ужгорода, який, вочевидь, їздив у справах до Югославії, а також через когось з Риму (повідомлення №8).

Суцільно позитивний тон спілкування обох респондентів щодо фінансових питань, навіть там, де о. Булик відповідає єпископу Нярадію про потребу коштів на утримання учнів, присланих з Крижевської єпархії (повідомлення №21 від 30.VI.1936), а владика погоджується з раціями протоігумена (повідомлення №22 від 18.VII.1936) засвідчує велику довіру між обома сторонами. Відтак і архиєрей, і василіяни завдяки цій довірі могли

зосередитися у спілкуванні, викладеному в опрацьованій збірці, на питаннях іншого рівня: виховання молоді, підборі кандидатів до монашества, творенню умов для душпастирського служіння, а також забезпечення церковних інституцій, священства, монашества й вірних потрібними виданнями. Розгляньмо тепер детальніше теми 1–3 з листування.

Турбота про освіту та формацію

Крижевський єпископ Діонісій Нярадї був одним з тих єрархів, які старанно відшуковували серед пастви своєї єпархії здібних до навчання і схильних до чернечого життя осіб та опікувалися ними, створюючи можливості для розвитку як особистого, так спільнотного. Уже в листі, писаному десь незадовго до 28.VII.1932 до ігумена Ужгородського монастиря св. Василя о. Мирона Калинця ЧСВВ, архиєрей повідомляє, що має двох кандидатів, які могли б вступити до Василіянського Чину, а також запитує, чи василіяни приймуть їх на навчання й проживання в Ужгороді (повідомлення №3). Далі, 5.VIII.1932, о. Калинець, повернувшись з реколекцій для сестер-служебниць у Пряшеві, відписав єпископу, що радо прийме хлопців і завбачливо перепитує про рівень їх освіти та потребу продовжувати її в Ужгороді (повідомлення №5). Дуже швидко: 8.VIII.1932, владика відписав, що обоє закінчили “нормальну”, тобто початкову школу на відмінно й мають йти до гімназії, тобто середньої школи. За словами єрарха, вони не знають літературних української та чеської мов, але за півроку перебування в Ужгороді навчатися (повідомлення №6). Десь незабаром потому двоє юнаків з Югославії поїхали на навчання й формацію в Ужгород, а вже 20.XII.1932 Діонісій Нярадї перепитує о. Мирона Калинця ЧСВВ про їх побут та успіхи (повідомлення №7).

У листі від 4.VIII.1934 о. Полікарп Булик у відповідь на якийсь попередній лист єпископа, якого, на жаль, немає в аналізованій збірці, інформує, що один з двох єпископських кандидатів, Володимир Нота¹, справляє добре враження, а натомість інший – на прізвище Федій, *“не поступає ані трохи вперед на ліпше”*, тож його краще б відправити додому, а прийняти когось здібнішого (повідомлення №12). Вже листом від 23.VIII.1934 єпископ просив о. Калинця про Федія: *“Дайте його до друкарні, нехай виучит ту науку і най має у руках хліб”*. Рацією владики було втримати цього юнака в католицькій Церкві, бо були ознаки, що після відіслання з Ужгороду він перейде до православних, які *“його витренують у себе”* проти католиків (повідомлення №13).

Листом від 29.V.1936 владики знову запитує протоігумена про своїх “учеників”, і чи можуть вони вступити до монастиря по канікулах та продовжити гімназійну освіту? Враховуючи досвід Федія, архиєрей інформує о. Булика, що цього разу кандидати ліпші: *“кандидатів маємо і ті будуть добрі”* (повідомлення №19).

30.VI.1936 протоігумен повідомляв єпископа, що його хлопці: Нота і Федій, мусять покинути гімназію, бо не змогли вивчити чеську мову, і тому їх виключають із закладу. Якщо Ноту василіяни ще готові взяти до новіціату, то Федій до цього зовсім не надається. Замість цих кандидатів, з огляду на скруту, василіяни були готові прийняти лиш одного іншого за умови, що родина забезпечить його канцтоварами й одягом (повідомлення №21). Щодо Федія, то владики й надалі просив василіян подбати йому про засоби для прожиття, навіть влаштувати десь на взуттєву фабрику, аби не пішов до середовища,

¹ Його прізвище в наступному листуванні виступає у двох формах: *Нота* і *Новта*.

ворожого католицькій Церкві. Про це єпископ писав протоігумену і в листі від 18.VII.1936. Тоді ж Діонісій Няраді підтвердив, що готовий прислати двох нових кандидатів на навчання в Ужгороді, за одного з яких готовий платити сам: *“Висилаю одного із Крижівця і одного з Горвата [за національністю]”* (повідомлення №22). Десь у середині жовтня 1937 р. о. Булик інформував владику про одного з тих юнаків: *“Хлопець, що його Ваша Екссцеленція прислали до Ужгорода, досить бистрий, но відай потребує більшої заохоти до науки, що з него дасться виробити добрий характер”* (повідомлення №24). Та вже на початку листопада 1937 р. протоігумен пише, що *“хлопця Чордаша”*, вочевидь другого з тих нових кандидатів, доведеться відрахувати, бо він не хоче ні вчитися, ані не піддається вихованню. Ситуація з цим юнаком була настільки складною, що довелося цілий лист присвятити її поясненню (повідомлення №26). 8.II.1938 протоігумен додатково поінформував єпископа, що ближчими днями Чордаша відправлять назад до Югославії (повідомлення №28).

Турбота про служіння духовенства

Вже у листі від 6.VI.1933 (повідомлення №8) єпископ Діонісій Няраді порушує тему, яка також постійно виринатиме в листуванні з василіянами Закарпаття. Мова про організацію душпастирського служіння і створення для неї належних умов, включно з діленням досвідом місійної праці й відновленням сил виснажених священників. Дійсно, своїми місіями, які зупинили у краї поширення православного руху, василіяни здобули великий досвід (Решетило, 1924: 368–377). Отож логічно, що архиєрей звертається до них і пропонує протоігумену о. Полікарпу Булику ЧСВВ спільно з ректором духовної семінарії Крижівської єпархії о. Іваном Вишошевичем – теж єромонахом-василіянином Провінції св. Миколая, обдумати

тему організації духовного відпочинку духовенства Крижівської єпархії в монастирях Провінції св. Миколая. Тут же владика висловлює пропозицію, щоб префект гуртожитку духовної семінарії Крижівської єпархії о. Венедикт Сабов – як і о. Вишошевич, єромонах Провінції св. Миколая, під проводом когось з василіян цієї провінції здобув досвід ведення місій. Зрештою, єпископ просить протоігумена подбати про служіння о. Інокентія Тимка ЧСВВ (повідомлення №8).

Уже в кореспонденції за 1934 р. виринає прохання єпископа надіслати ще когось з василіян для праці в Крижевській єпархії. У листі без підпису від 4.VIII.1934 на адресу Діонісія Няраді, писаному, швидше всього теж о. Полікарпом Буликом ЧСВВ (саме від нього владика отримував листи, друковані на машинці латинкою і пов'язані зі справами рівня Провінції св. Миколая), знаходимо звістку, що поки нікого до Югославії послати не можуть. Причиною була нестача працівників для виконання завдань у Провінції, яка, з огляду на заборони чехословацької влади надалі посилати студентів на навчання в монастирі Галицької провінції, змушена була відкривати окремі студії гуманістики й богослов'я. Тож до тодішнього протоігумена Галицької провінції о. Стефана Решетила владика й просять звернутися з питанням, чи не міг би він когось надіслати в Крижевську єпархію (повідомлення №12).

У житті священників, в тому числі єромонахів, іноді траплялися екстраординарні випадки, які заважали їхньому служінню та навіть перебуванню в монастирі. Один такий випадок почав обговорювати ігумен о. Булик у листі до єпископа від 7.X.1934. Тоді виникли проблеми з документами о. Христофора Миськіва ЧСВВ, через що він міг бути депортований з Чехословаччини. Сталося все через те, що він, виходець з Югославії,

вступив до Мукачівського монастиря ще юнаком, який не мав паспорта і не пройшов обов'язкової військової служби. У 1934 р. чехословацька влада, не вникнувши належно в суть справи, звинуватила єромонаха в афері з паспортами. А позаяк він був дійсно невинний (вступаючи до монастиря, ще не мав віку, коли видають паспорт), то протоігумен попросив єпископа про допомогу з оформленням документів (повідомлення №14). Вже у листі від 16.X.1934 єпископ відреагував на прохання: він порадив о. Миськову їхати в Югославію, де особисто зголоситися по паспорт, а якщо треба – відслужити 6 місяців у війську. Щоби полегшити справу архиєрей видав свідоцтво, що призначає о. Христофора префектом духовної семінарії (повідомлення №15).

4.VI.1935 єпископ просив протоігумена, якщо на те є змога, надіслати когось з братів для ведення кухні духовної семінарії. Тоді ж повернувся до теми про потребу відпочинку в котромусь з монастирів Провінції св. Миколая перевтомлених префекта єпархіяльної семінарії о. Сабова та ректора о. Вишошевича. Навіть імовірно відрядження о. Тита Палінкаша ЧСВВ до Америки єпископ тримає в полі зору й запитує отця-протоігумена, чи не міг би дорогою туди цей єромонах заїхати до родичів у Куцурі й дати принагідно реколекції сестрам василіянкам і служебницям Крижевської єпархії (повідомлення №16).

На цей лист єпископа о. Булик відписав 10.VI.1935. Протоігумен висловив згоду послати братів для роботи в кухні, повідомивши при цьому Діонісію Няраді про певний брак досвіду в молодого монаха-кухаря. Тоді ж о. Полікарп повідомив владыку Діонісія, що вже запросив о. Сабова *“на вакації на Закарпаття”*, і пропонує, чи не міг би о. Сабов у час перебування на Закарпатті замінити о. Христофора Миськова, який таки повинен

їхати в Югославію за паспортом? Тим часом о. Миськів замінив би о. Сабова на посаді перфекта в семінарії. А от о. Палінкаша, щодо якого вирішено послати в Америку, за словами о. Булика, туди складно відрядити через нестачу людей у веденні чернечих студій гуманістики, філософії й богослов'я (повідомлення №17). Продовження тем ведення семінарійної кухні, відновлення сил о. Сабова та полагодження справи з паспортом о. Миськова, знаходимо і в листі єпископа до протоігумена від 18.VI.1935. Між іншим, як тоді з'ясувалося, з почуття обов'язку щодо семінарійної праці о. Сабов відмовлявся їхати на Закарпаття, намагаючись переконати єпископа, що він ліпше відпочине в семінарії, бо до монастирів *“на вакації всі сходяться”* (повідомлення №18).

Із наступного листа владики до протоігумена, датованого днем 21.VI.1936, зрозуміло, що втомленого префекта таки вмовили поїхати на відновлення сил на Закарпаття: єпископ просить о. Булика: *“о. Венедикта прошу вислати на добрий відпочинок, щоби не стратив нерви. Я зі своєї сторони всьо зроблю, щоб як найскорше виїхав”* (повідомлення №19). Втім, листом від 21.VI.1936 єпископ інформував протоігумена, що о. Сабов таки їде не на Закарпаття, а ближче: до одного францисканського монастиря у Словенії. Надалі владика хотів призначити о. Венедикта духівником семінарії, а на посаду префекта просив прислати о. Інокентія Тимка (повідомлення №20). Листом від 30.VI.1936 протоігумен змушений був повідомити, що й о. Тимко приїхати в Югославію не зможе, бо мусить долучитися до викладання на монаших студіях. Водночас о. Булик обіцяв обговорити питання відрядження когось з єромонахів для допомоги владиці під час наступної консульти, яку запланували на 3.VI.1936 (повідомлення №21). Тільки у середині жовтня 1937 р. (у листі немає точної дати) протоігумен повідомив

єпископа, що одразу після нового року о. Тимко виїде до Загребу: *“Тяжко нам буде без него, але розуміємо, що ще більша на него потреба в Югославії”* (повідомлення №24). Утім, вже у 1938 р. протоігумен просив єпископа про згоду перевести о. Тимка назад до Ужгороду на посаду префекта василіянського інтернату, в якому мешкає багато учнів української василіянської гімназії (повідомлення №31). Втім, на Закарпаття о. Тимко не повернувся. Друга світова війна застала його в Югославії, після комуністичного перевороту 1941 р. в цій державі чернець потрапив до тюрми, де його розстріляли комуністи 13.VIII.1945¹.

Із листа о. Полікарпа Булика до єпископа Діонісія Нярдія від 30.VI.1936 стає зрозуміло, що десь упродовж року від 18.VI.1935 о. Христофор Миськів, вочевидь, вже полагодив справи з паспортом, причому не виїжджаючи до Югославії. Тепер він мав їхати туди вперше з часу прийняття священничих свячень (31.IX.1932) і постаратися про здобуття югославського паспорта для свого молодшого брата о. Павла Миськова ЧСВВ (повідомлення №21).

11.I.1938 владика Діонісій просив о. Полікарпа, як протоігумена, видати дозвіл для василіянина Івана Кухаря (повідомлення №27). Листом від 8.II.1938 о. Булик надіслав цей дозвіл (повідомлення №28).

Турбота про видавничі справи

Василіянська друкарня в Ужгороді забезпечувала богослужбовою й духовною літературою не тільки Мукачівську єпархію, на терені якої вона діяла, і не тільки сусідню Пряшівську єпархію, але й Крижівську. Про закупівлю відповідних книг теж особисто дбав єпископ Діонісій

¹ Василь Носа, Інокентій Тимко – душпастир Срібної землі, “Місія Постуляційний Центр беатифікації святих УГКЦ” (missiopc.blogspot.com/2018/01/blog-post_36.html), 15.I.2018.

Нярадій. Так, у листі від 20.XII.1932 до о. Мирона Калинця ЧСВВ він повідомляє, що через єпископа Павла Ґойдича ЧСВВ переслав 500 чеських крон для придбання 60 примірників Уставу. Тут же владик радить ченцям, як буде дешевше переслати поштою ці книги до Югославії (повідомлення №7).

У листі від 29.XI.1933 єпископ інформує протоігумена, що один пакунок з примірниками Уставу, а також місячних Міней, вже отримав поштою. Одразу ж Діонісій Нярадій дає поради, щоби надалі друкувати Мінеї на міцнішому папері, а ще – подає перелік змістовних рекомендацій щодо внесення правок у цю книгу. Ба більше, владика турбується і про дизайн видання, радячи зробити його «модернішим», тобто ближчим до користувачів кінця першої третини ХХ ст., смаки яких, що очевидно, є іншими від користувачів «перед 200 роками» (повідомлення №9). Ще детальніші поради щодо місячних Міней на лютий, а також обіцянку придбати щонайменше 10 примірників видання для потреб своєї єпархії, єпископ вмістив до листа від 12.XII.1933, адресованого о. Мирону Калинцю ЧСВВ (повідомлення №10). До цього ж листа Крижевський ординарій вклав датовану днем 12.XII.1933 апробацію церковної влади, потрібну для друку місячних Міней (повідомлення №11).

Особливо важливий і цікавий наголос єпископа знаходимо у його листі від 29.V.1936, в якому Діонісій Нярадій радіє, що василіяни почали випускати пресу для тих українців, які масово словакізувалися: *“Дуже тішуся, що сте зачали видавати Missionar для Руссинів зі так званою сотацкою мовою. Прошу ту мову не сотацкою, але “руською”, бо вона підстава української мови. Дуже буду тішитися, коли та мова буде de facto, як і наша у Бачці, а не словацка. Нехай молодші студіюют ту мову у народу, де вона ще жиє, і нехай но воскреснут. То допоможе много*

з кожної сторони і для св. віри, і для національності людей". Як бачимо, Крижевський ординарій вважав і со- тацьку говірку, і говірку русинів Бачки – українськими, визнаючи за ними право бути мовою різних видань для народу з метою втримати їх від асиміляції. Властиво, знаково, що цей же лист владика пересилає для василі- янських видань "Благовістник" і "Місіонер" папське бла- гословення, наголошуючи, що місцева преса має для на- роду більше значення, ніж глобальна (лист №19).

Є у збірці кореспонденції і неперсоналізовані пові- домлення, які стосуються видавничої діяльності васи- ліянської друкарні. Зокрема, днем 8.II.1938 датований лист з інформацією про вихід друком молитовника "Тос- поду помолімся", укладеного єпископом Діонісієм Няра- ді (повідомлення №29). Вочевидь, тут маємо перед со- бою випадок попереднього узгодження тексту майбут- нього публічного оголошення друкарні.

Висновки. Загалом аналіз збірки кореспонденції Кри- жевського єпископа Діонісія Няраді з василіянами За- карпаття за 1930–1938 рр., що зберігся в Історичному архіві Василіянського Чину св. Йосафата в Римі, є над- звичайно цінним джерелом інформації про тісний і зміс- товний зв'язок названого архиєрея з Мукачівською єпархією, обізнаність владика зі становищем у ній та його активну участь у житті Василіянського Чину в краї з одного боку, а василіян – в житті Крижевської єпархії з іншого боку. Інформація, що її постачає цей комплекс різного роду повідомлень, показує, як єпископ старанно турбувався про освіту й виховання юнаків, які могли стати священниками та ченцями, як тримав у полі зору їх успіхи і прагнув допомогти у труднощах, навіть тоді, коли виявлялося, що покликання до духовного стану в когось, зрештою, немає. Аналогічно ретельно й послі- довно архиєрей дбав про підтримку духовенства своєї

єпархії: як єромонахів, так і єпархіяльних священників, прагнучи облаштувати відновлення їх сил від перевтоми, а також поєднати їх відпочинок з духовним збагаченням та обміном досвіду місійної діяльності тощо. Окрему сторінку взаємодії Крижівського єпископа з василіянами Провінції св. Миколая на Закарпатті становить його опіка над видавничою діяльністю монашества: тут архиєрей виступає і як меценат творення друкарні, і як порадник щодо змісту й дизайну видань, і як представник церковної влади, яка надає офіційне затвердження книгам. Усе викладене дає повне право сказати, що коли у 1938 р. Апостольська столиця призначила Діонісія Няр-аді апостольським адміністратором Мукачівської єпархії в автономній Карпатській Україні, то до Хуста він їде не як “новий” єпископ, а як компетентний і зичливий духовний батько єпархії – «владика Карпатської України», як назвали його вірні там.

ДЖЕРЕЛА

Archivio Generale dell'OSBM, Archivio storico, Settore 6: Vescovi, scatola 1/5: Njarady Dionýz.

Catalogus Ordinis Basiliani sti Iosaphat Provinciae ss. Salvatoris ineunte anno 1935, Žovkva 1935.

Catalogus Ordinis PP Basilianorum Sti Josaphat ineunte Anno 1932, Žovkva 1932.

Catalogus Provinciae S Nicolai Ordinis Basiliani Sti Josaphat ineunte Anno 1933, Užhorod 1933.

Catalogus Provinciae S Nicolai Ordinis Basiliani Sti Josaphat ineunte Anno 1934, Užhorod 1934.

Catalogus Provinciae Sti Nicolai Ordinis Sancti Basilii Magni Sti Josaphat ineunte Anno 1938, Užhorod 1938.

БІБЛІОГРАФІЯ

Баб'як А., *Велеградські конгреси в 1907–1936 роках: контекст зародження, перебіг подій та участь в них Греко-Католицької Церкви* (ч. 2), “Релігійно-Інформаційна Служба України” (risu.ua), 16.XI.2009.

Баб'як А., *Участь і роль Католицької Церкви у Велеградських конгресах (1907–1936)* “Народознавчі зошити” 5–6, 2009, 729–742.

Басараб В., *Діонізій Няраді і Закарпаття*, “Карпатика”, вип. 28, Ужгород 2003, 18–24.

Бойко Ю., *Amicus meus optimus. Листування єпископа Діонісія Няраді з митрополитом Андреем Шептицьким*, “Українці Хорватії. Матеріали і документи”, кн. 7, Загреб 2024, 121–336.

Відозва до всіх деканських урядів “Вісник Мукачівської єпархії в Чехо-Словацькій республіці”, ч. 2, Хуст 1938, 13–14.

Вірний, *З приводу 25-ліття священничої діяльності*, “Місіонар”, 7–8, 1943, 123.

Діонісій [Няраді], *Всім читачам Благовістника мир у Господі!*, “Благосвітник Пресвятого Серця Христового”, 1–2, 1939, 1–2.

Карпатська Україна живе і працює, “Світ Українки”, ч. 3, Львів 1938, 15–16.

Коли духовенство проти народу, воно шкідливе й для Церкви, “Нова свобода”, ч. 4, Хуст 1939, 4.

Мороз В., *Класична гімназія при Ужгородському василіянському монастирі*, “Календар краєзнавчих пам'ятних дат Закарпаття на 2022 рік”, Ужгород 2021, 178–188.

Мороз В., *Світильник віри: історія Боронявського монастиря на тлі епох*, Львів 2017.

Носа В., *Інокентій Тимко – душпастир Срібної землі*, “Місія Постуляційний Центр беатифікації святих УГКЦ” (misiorpc.blogspot.com/2018/01/blog-post_36.html), 15.I.2018.

Пекар А., *Нариси історії Церкви Закарпаття*, т. 1 [= “Записки ЧСВВ”, серія 2, секція 1, т. 22], Рим 1967.

Пекар А., *Нариси історії Церкви Закарпаття*, т. 2 [= “Записки ЧСВВ”, серія 2, секція 1, т. 50], Рим – Львів 1997.

Пекар А., *Нариси історії Церкви Закарпаття*, т. 3, Ужгород 2014.

Пекар А., *Чоловік Провидіння (З нагоди 25-ліття смерти Владики Дионисія Нярадія)*, "Світло", вип. 9, 1965, 354–357.

Решетило С., *Участь Карпаторуської Провінції Чина св. Василія Великого в місійній русі на Підкарпатській Русі*, "Записки ЧСВВ", т. 1, Жовква 1924, 368–377.

Сабол С., *Витаємо нового Владику!*, "Благосвітник Пресвятого Серця Христового", 1–2, 1939, 7–10.

Священник не сміє відтягатися від культурної праці. Карпатська Україна буде мати самостійний греко-католицький єпископат (розмова з владикою д-ром Д. Нарядієм), "Нова свобода", ч. 130, Хуст 1938, 2.

Šajatović D., *Okrružnica kapitulnog vikara prigodom blažene smrti Mons. Dra Dionizija Niaradi-a o njegovom životu i radu*, "Eparchijski Vjesnik", broj 3, 1940, 20–52.

REFERENCES

Bab'yak, A. (2009). Velehrads'ki konhresy v 1907–1936 rokakh: kontekst zarodzhennya, perebih podiy ta uchast' v nykh Hreko-Katolyts'koyi Tserkvy (ch. 2), "Relihiyno-Informatsiyna Sluzhba Ukrayiny" 16.XI. [in Ukrainian].

Bab'yak, A. (2009a). Uchast' i rol' Katolyts'koyi Tserkvy u Velehrads'kykh konhresakh (1907–1936) "Narodoznachchi zoshyty" 5–6, 729–742. [in Ukrainian].

Basarab, V. (2003). Dionyziy Nyaradi i Zakarpattya, "Karpatyka", vyp. 28, Uzhhorod, 18–24. [in Ukrainian].

Boyko, Yu. (2024). Amicus meus optimus. Lystuvannya yepyskopa Dionisiya Nyaradi z mytropolytom Andreyem Sheptyts'kym "Ukrayintsi Khorvatiyi. Materialy i dokumenty", kn. 7, Zahreb, 121–336. [in Ukrainian].

Dionysiy [Nyaradiy] (1939). Vsim chytacham Blahovistnyka myr u Hospodil', "Blahosvitnyk Presvyatoho Sertsya Khrystovoho", 1–2, 1–2. [in Ukrainian].

Karpats'ka Ukrayina zhyve i pratsyuye, (1938). "Svit Ukrayinky", ch. 3, L'viv, 15–16. [in Ukrainian].

Koly dukhovenstvo proty narodu, vono shkidlyve y dlya Tserkvy, "Nova svoboda", ch. 4, Khust 1939, 4. [in Ukrainian].

Moroz, V. (2021). Klasychna himnaziya pry Uzhhorods'komu vasyliians'komu monastyri, "Kalendar krayeznavchyykh pam'yatnykh dat Zakarpattya na 2022 rik", Uzhhorod, 178–188. [in Ukrainian].

Moroz, V. (2017). Svityl'nyk viry: istoriya Boronyavs'koho monastyrya na tli epokh, L'viv. [in Ukrainian].

Nosa, V. (2018). Inokentiy Tymko – dushpastyr Sribnoyi zemli, "Misiya Postulyatsiynyy Tsentri beatyfikatsiyi svyatykh UHKC" (missiopc.blogspot.com/2018/01/blog-post_36.html), 15.I. [in Ukrainian].

Pekar, A. (1965). Cholovik Provydinnya (Z nahody 25-littya smerty Vladyky Dyonysiya Nyaradiya), "Svitlo", vyp. 9, 354–357. [in Ukrainian].

Pekar, A. (1967). Narysy istoriyi Tserkvy Zakarpattya, t. 1 [= "Zapysky CHSVV", seriya 2, sektsiya 1, t. 22], Rym. [in Ukrainian].

Pekar, A. (1997). Narysy istoriyi Tserkvy Zakarpattya, t. 2 [= "Zapysky CHSVV", seriya 2, sektsiya 1, t. 50], Rym – L'viv. [in Ukrainian].

Pekar, A. (2014). Narysy istoriyi Tserkvy Zakarpattya, t. 3, Uzhhorod. [in Ukrainian].

Reshetylo, S. (1924). Uchast' Karpatorus'koyi Provintsiyi Chyna sv. Vasyliya Velykoho v misiynim rusi na Pidkarpats'kiy Rusy, "Zapysky CHSVV", t. 1, Zhovkva, 368–377. [in Ukrainian].

Sabol, S. (1939). Vytayemo novoho Vladyku!, "Blahosvitnyk Presvyatoho Sertsya Khrystovoho", 1–2, 7–10. [in Ukrainian].

Svyashchennyk ne smiye vidtyahatsya vid kul'turnoyi pratsi. Karpats'ka Ukrayina bude maty samostiynyy hreko-katolyts'kyy yepyskopat (rozmova z vladykoyu d-rom D. Naryadiyem), "Nova svoboda", ch. 130, Khust 1938, 2. [in Ukrainian].

Vidozva do vsikh dekans'kykh uryadiv "Visnyk Mukachivs'koyi yeparkhiyi v Chekho-Slovats'kiy respublitsi", ch. 2, Khust 1938, 13–14. [in Ukrainian].

Virnyy (1943). Z pryvodu 25-littya svyashchennychoyi diyal'nosti, "Misionar", 7–8, 1943, 123. [in Ukrainian].

Šajatović, D. (1940). *Okružnica kapitulanoj vikara prigodom blažnir smrti Mons. Dra Dionizija Niaradi-a o njegovom životu i radu*, "Eparchijski Vjesnik", broj 3, 20–52. [in Croation].

ДОДАТОК

**Листування єпископа Діонісія Нярадїя і василїян
у колекції історичних документів Провінції
св. Миколая Василянського Чину
в Головному архіві Василянського Чину в Римі¹**

1

26.IX.1930

Роман Венгринович, заступник адвоката Івана Долинського, єп. Діонісію Нярадї

Ужгород дня 26/9* 1930

Адвокат

Др. Иван Долинський

Оборонця в військово-

Карних справах

Ужгород

Площа Корятовича ч. 17

ЧСЛ Република

Ваше Високопреосвященство!

Я, яко теперішній заступник на відпустці будучого шефа п д[ана] д[окто]ра Долинського, знайшов я в книгах канцелярийних маленьку залеглість Вашого Високопреосвященства в квоті 1000 Кч.², а маючи обов'язок старати ся між иншими і про економію канцелярії, осьміляю ся звернути ся до Вашого Високопреосвященства з просьбою о ласкаве вирівнане сеї залеглости.

¹ Archivio Generale dell'OSBM, Archivio storico, Settore 6: Vescovi, scatola 1/5: Njarady Dionýz.

* Тут і надалі курсивом будуть подані місця, додатково дописані на бланках або до основних текстів листів ручкою чи олівцем.

² Крон чеських.

Остаю з високим поважанем:

Др Роман Венгринович

В заст[упництві]¹

2

30.IX.1930

Єп. Діонісій Няраді ігумену Ужгородського монастиря
о. Полікарпу Булику ЧСВВ²

В[исоко]пр[еподобний] о. Ігумен!

Прошу розглянути річ, о якій стоїть в пісьмі. Я запла-
тив п[ану] д[окто]рові через банк 2000 д[инарів] і, як
здогадуюся через Вас чи через Преосв. Павла [Гойдича]
1000 Кч. Отже по моїх рахунках нема довгу.

Всіх в Господі поздоровляю.

30/9 1930.

†Діонісій,
єпископ.

3

до 28.VII.1932

Єп. Діонісій Няраді ігумену Ужгородського монастиря
о. Мирону Калинцю ЧСВВ

Впр. о. Ігумен!

Маю двох малих кандидатів, котрі бажали ступити до
Чина. Діти взірцеві. Чи бисте не могли тіх прийняти gratis
до інститута на рахунок того стіпендія, який я зложив у
Вас за друкарню, як не тримаєте других кандидатів.

Прошу мене повідомити на адресу:

¹ Тобто, замість Івана Долинського.

² Цей лист писаний на звороті аркуша попереднього листа.

Karlovy Vary, Leopolden...¹

Всіх у Господі поздоровляю. Прошу о св. молитви.

†Діонисій,

єпископ.

Прошу обернути ...*

4

28.VII.1932

о. Йосиф Мартинець ЧСВВ, вікарій Ужгородського монастиря, ігумену того ж монастиря о. Мирону Калинцю²

Ужгород

Прошу вертати як найскорше. Тепер я сам. Гроші здається від уряду на почті вже як тиждень. О. Протоігумен Булик шукають за книжочкою Березня, бо хочуть виїмати гроші. Вона мала би бути в о. Ігумена [Мирона Калинця], а ми не знаємо, де її о. Ігум[ен] лишили. У середу в Мукачеві о. Прот[оігумен] скликали конзульту, будуть радити. Шелько вмер. Що до Праги здається, що треба бути дуже обережними особливо тепер. Бо як о. Кинах в березні м[ісяці] говорили про Прагу з о. Буликом, отець Булик виразили ся, що на Прагу нема що дивитись, тут треба перше укріпити, щоби о. Ігум[ен] не лишилися на леді.

Здоровлю,

о. Йосиф [Мартинець ЧСВВ, вікарій монастиря]³.

¹ Кінець слова написаний нерозбірливо.

* Одне слово написане нерозбірливо.

² Цей лист писаний на звороті аркуша попереднього листа від єп. Діонісія і пересланий до Пряшева.

³ Ототожнення автора цього листа ґрунтоване на тому, що у 1932 р. в Ужгородському василіянському монастирі св. Василія був єдиний о. Йосиф – Мартинець, і логічно, що саме він, як вікарій ігумена, урядовав справами обителі за відсутності останнього – *Catalogus Ordinis PP Basilianorum Sti Josaphat ineunte Anno 1932, Žovkva 1932, 38.*

5

5.VIII.1932

Ігумен Ужгородського монастиря о. Мирон Калинець
до єп. Діонісія Няраді

Ваша Ексцеленція!

На карточку Вашої Ексцеленції тепер допіра відписую, бо й сама карточка вандрувала за мною до Пряшева, де даю СС. Службницям реколекції.

В справі двох кандидатів, про яких згадує Ваша Ексцеленція, охотно прийму їх до інституту на стипендію знану. Чи однак ті хлопці вже покінчили які школи, чи може мали би ходити в Ужгороді? З тим послідним могли би бути злучені якісь труднощі. Прошу повідомити мене нас про се. З своєї сторони охотний я помочи їм на місци.

Просячи о Архієрейське благословеньство, цілую руці
Вашої Ексцеленції.

В Пряшеві, дня 5.VIII.1932,

Слуга в Христі

Мирон Калинець ЧСВВ¹.

6

8.VIII.1932

єп. Діонісій ігумену Ужгородського монастиря о. Мирону Калинцю

Karlovy Vary, дня 8/8.1932

Впр. о. Ігумен!

На пісмо сей час відписую:

¹ На звороті аркуша цього листа вміщено недатовані нотатки: читання з наслідування Христа. Вочевидь, це записи о. Мирона Калинця ЧСВВ з реколекцій, які він давав для службниць у Пряшеві.

Росходиться о двох учениках, які в Керестурі скінчили V клас нормальних з еминентним успіхом і котрі бажають бути монахами, а то саме бажають і родичі. Вони би мали іти до гімназії. З початку буде тясше, бо не уміють ані літерат[урного] українського язика, ані ческій. Але я певний, що друге півроку скінчат еминентно.

Моя просьба слідує:

Если може їх прийняти до інститута, то прошу назначити:

1) Коли мають приїхати до Ужгороду?

2) Що мають зі собою забрати?

Я ту зіставаю до 17.VIII. Если буде час, то прошу сюди відповідь дати, щоби я міг чим скорше там повідомити, бо трудність буде ще з пашпортами. Если всьо удасться, було би найліпше якби сей час по окончьченю пашпортів до вас заїхали і трохи привикли на мову.

В Господі поздоровляю,

†Діонисій,

епископ.

7

20.XII.1932

єп. Нярадї ужгородському ігумену о. Мирону Калинцю

Преподобний о. Ігумен!

Через просьв. епископа Павла [Гойдича ЧСВВ] засилаю 500 К. ч. Він має заплатити і за 60 егз[емплярів] Устава на 1930 рік. Прошу вислати як готовий і знаковати найнісшу ціну, бо у нас буде громадно коштовати. Недавно післали 4 егз. Устава з Галичини, і саме цю вичислило 70 д. Можна би було ліпше то післати у більше пакетах до ...* і не рекомендовано.

* Слово написане невиразно. Можливо: 1 кг.

Чи готуєте видання III тому проповідей Швилиньського?

Як мої кандидати?

Всіх в Господі поздоровляю і всего блага від Господа желаю.

Jugoslavia. Križevci, дня 20.XII.32.

†Діонисій,
єпископ.

8

6.VI.1933

єп. Діонізій Няраді протоігумену о. Полікарпу Булику
ЧСВВ

Впр. о. Протоігумен!

1) Гадаю, що сте отримали гроші пожічені, які я переслав одну часть через о. [Василя] Лара¹, а другу – з Риму. Що було більше, то прошу з подякою передати впр. о. [Олександрови] Хирови, котрій мені дав на дорогу щось мадярских грошей.

2) Думаю, же би було добре і хосенне, як би отці наші по можливості перепровадили дух[овний] відпочинок у Вас. Прошу о тім посовітоватися з о. [Іваном] Вишошевичем² і упорядковати. Суто відаткі на дорогу, але хосен буде много цінійшій як наберут з нова нових сил до праці, яка з дня на день глядає більше Божої сили. Дуже би

¹ Отець Василь Ларь – тоді викладач жіночої вчительської семінарії в Ужгороді. – Вірний, *З приводу 25-ліття священничої діяльності*, "Місіонар", 7–8, 1943, 123.

² Єромонах Іван (Юрій) Вишошевич ЧСВВ – належав до Провінції св. Миколая, ректор духовної семінарії Крижівської єпархії. – *Catalogus Provinciae S Nicolai Ordinis Basiliani Sti Josaphat ineunte Anno 1933*, Užhorod 1933, 18.

мені було мило, як би о. Венедикт [Сабов ЧСВВ]¹ міг під рукою другого перевести принаймні одну місію. Він би міг виїхати вже першими днями юлія місяця.

3) У зв'язі з нашою розмовою у Вас совітую:

Тримайте рівну лінію і не відступайте. Кожде уступання і попускання зміцняє протівну партію. Мало слів – много роботи на всі боки. Бог поблагословить.

4) Прошу як найбільше праці дати о. Інокентію [Тимку ЧСВВ]² під доглядом других.

В Господі найтеплійше поздоровляю.

Крижевці, 6/VI.33.

†Діонисій,

єпископ.

9

29.XI.1933

єп. Діонізій Няраді протоігумену о. Полікарпу Булику ЧСВВ

Впр. о. Протоігумен!

На карточку від 25/XI. Вашого видавництва відписую:

1) Получив єм 1 пакунок уставів. Тамті [інші] ще не отримав. Так само получил єм перші аркуші Миней.

На се видання пару уваг:

¹ Єромонах Венедикт (Володимир) Сабов ЧСВВ – належав до Провінції св. Миколая, префект гуртожитку духовної семінарії Крижівської єпархії. – *Catalogus Provinciae 1933*, 18.

² У провінційному каталозі на 1933 р. о. Тимко вказаний, як такий, що проходить обов'язкову тоді для всіх військову службу, а в каталозі на 1934 р. – як соцій (помічник) магістра новіціату, викладач латинської та грецької мов для молодих ченців, катехит, кантор, сповідник в Ужгородському монастирі, екзаменатор кандидатів до вступу в новіціят – *Catalogus Provinciae 1933*, 12; *Catalogus Provinciae S Nicolai Ordinis Basiliani Sti Josaphat ineunte Anno 1934*, Užhorod 1934, 14.

а) прошу за другі місяці міцнійшій папір.»
б) всі стіхі друкувати дрібними черенками.
в) на стор. 6 «аще не будетъ Літія» – ту щось бракує.
г) на стор. 72, 77, 82, 86 по «вонмимъ» нема,
д) дуже совітую на стор. 78 і т.д. по «Иже на всякоє...»
назначити сторону, де має то шукати. Не знають всі Ми-
неї так, як знають монахи. А не пошкодить то і монахам.

То саме при катавасиях, щоби сей час знав, де шукати.

е) не розумію для чого сте друкували у Вел. Єктенії «О
благовѣрномъ народѣ нашомъ» и «О еже способити...».

Се прийняте лишень в Галичині і може бути з того
страшно наші клир. За цісаря ми молилися як за Патрона
Церкви. Нарід не є Патроном і не стоїт тамтой принцип,
що вся влада від народа. А з того можна буде висновкі
такі робити.

«О еже пособити...» – той прозби нема у греческом.
Треба було опустити одно і друге.

Думаю, що треба було то видання зробити трохи мо-
дернійшим, а не лишати так, як було перед 200 роками.

Тішуся, що сте започали. Най Господь споможе і скін-
чити.

Всіх во Господі благословляю».

Križevci, дня 29/XI.33.

†Діонісій,
єпископ.

10

12.XII.1933

єп. Діонісій Нярадї ігумену Ужгородського монастиря
о. Мирону Калинцю ЧСВВ

Преп. Отче Ігумен!

На пісмо сей час радістно відписую:

1) Дуже тішуся, що Ви ту роботу розпочали і велике
благословення на ню засилаю. Одно жалую, що за тепер

не можу ручити у нас великого забраня, бо наш динар ниско стоить так, що Ваших 40 к. буде у нас виносило понад 100 д. Але я зроблю, щоби принаймні 10 егз[емплярів]. У кожний місяц забрати. І у нас видання російські бо не було католицких. Отже з Богом наперед!

2) З Риму у нас заборонено на св. Літургії і других богослуженнях у екстеніях имя короля споминати. Позволено лишень поза Літургі[є]ю молити за него, а в Літургії лишень ~~за-тіх~~ «о властедержителях и всѣхъ иже во власти сущихъ», як то означено у виданю Малого Служ. Від 1930. Того видання Ви певно не маєте, а воно апробовано від всіх єпископів. Совітую то забрати. У Вас у Ужгор[оді] то буде. Це було запроваджено найбільше задля язика, але інакше добре.

Як у тім виданю, так і у нас, опускаємо прошення «ѿ благов. импер.» і «ѿ еже пособити...» (того посліднього нема у греч. виданнях). Для того, если будете для мене щось видавати, то прошу скорше написати і я скажу як маєте зробити...

3) Декотрі бажання за фебруар:

а) Прошу при кождім святім назначити день смерті і рік, а не за того і того царя. Добре би було і коротке життя.

б) На Полунощ[ницю] на 2 фебруара назначити, в вмісто «се женихъ» береться тропар праздника, а вмісто «Помяни Господи» – кондак: то брати лиш на сам праздник, чи до отдания? Так при всіх праздниках, де то буває, назначити отданиє.

в) На 14 фебр. На першім місці помістити службу св. Кирилла – апостола славян и положити, що він помер в Римі 869 року і похований у церкві св. Климентія Папи Р[имского], якого св. мощи він приніс з Херсона до Риму.

г) На 20 фебр. на першім місці служба св. Агатона Папи Римського, який потвердив постановлення VI екум. Собору проти монотелітів і здвигнув свій протест проти іконокластом (†682).

д) На 12 марта на першім місці св. Григорія Двоєслова П[апи] Р[имского] (†604). Літургія пред[освячених] Дарів...

е) 16 - /- на першім місці -/- Александра П[апи] Р[имского].

ж) 4 априля -/- св. Платона, ігумена студ[итів].

з) 8 -/- -/- -/- св. Келестина П[апи] Р[имского].

и) 17 -/- -/- -/- св. Агапита -/- (†536).

і) 11 мая -/- -/- -/- св. Методія, апост. славян (†885 на Велеграді у Моравії).

Ще раз прошу: най буде наша Мінея, але взірцева, що-би кожного притяговала до себе...

4) Най отці готують видання великого Службника – нинішній усовершити і як буде текст Служби Божої з Риму опрацьований, то сей час видати. Службника вже нема і він скорше розійдеся як Мінеї або другі книги.

5) Залучаю апробацию.

Всіх во Господі поздоровляю і всего добра желаю.

Бог з Вами! Прошу о св. молитви.

Крижевці, дня 12/XII.33

†Діонисій,

епископ.

11

13.XII.1933

єп. Діонісій Нярадій: дозвіл друкувати Мінею на січень¹ в ужгородському василіянському видавництві

ч. 4831/Орд.

Позволаѣтса печатати. Ѡ грекокаѣ. Ѡрдинаріѣта. Крижевци въ св. Ѡдрѣа 1933.

†Діонісій,

Епископъ.

¹ Написано на титульному аркуші видання: *Кни́га Мині́я. Мѣ́сяць іаннуа́рій*. Тѣ́помъ ѡ ѡживѣніѣмъ ѡноковъ Чина св. Васілія Великаго въ Ўжгородѣ. #аѣлд.

12

4.VIII.1934

Непідписаний василіянин¹ єп. Діонісію Няраді

381/34

Ваша Ексцеленціє!

Njaradi

Duze zalujemo, sco ne mozemo zadosytjucynyty baza-njom Vasoji Ekscelenciji. Obstavyny tak zlozylsja, sco seho roku musymo v sebe v doma na Zakarpattju otvoryty try ro-ky humanistyky i persyj rik teologiji. Ocyvydno potrebujemo profesoriv. Na zalj, jich ne majemo. Musymo zaprjacy do ro-boty i vysluhuvatysjy tymy, kotrych majemo v sebe.

V vydu seho ne mozemo seho roku nikoho z nasych otciv pislaty do pomocy do Jugoslaviji. Hadaju, sco v razі potreby mihby pomocy o. [Stefan] Resetylo². Vin rozporjadzaje bilj-soju skilkostju ljudej. Z Halycyny nema trudnosity distaty vi-zum do Jugoslaviji.

¹ Швидше всього, протоігумен о. Полікарп Булик ЧСВВ.

² Єромонах Стефан (Семен) Решетило ЧСВВ – протоігумен Про-вінції Найсвятішого Спасителя із 12.VII.1932 р. (*Catalogus Ordinis Ba-siliani sti Iosaphat Provinciae ss. Salvatoris ineunte anno 1935*, Žovk-va 1935, 9). До того він був активним місіонером у Мукачівській і Пряшівській єпархіях, який спільно з тоді ще о. Павлом Ґойдичем ЧСВВ (майбутнім Пряшівським єпископом), о. Полікарпом Буликом ЧСВВ та іншими василіянами зупинив хвилю переходів греко-като-ликів на православ'я, а багатьох – повернув назад до ГКЦ. Під впли-вом русофілів, які підтримували православний рух і мріяли прище-пити українцям краю російську ідентичність, чехословацький уряд у 1927 р. скасував право перебування о. Решетила в Чехословаччи-ні, бо він підтримував українську національну свідомість. – Атана-сій Пекар, *Нариси історії Церкви Закарпаття*, т. 2 [= "Записки ЧСВВ", серія 2, секція 1, т. 50], Рим – Львів 1997, 224–225; Його ж, *Нариси іс-торії Церкви Закарпаття*, т. 3, Ужгород 2014, 126–129.

Sco do chlopciv Vasiji Ekscelenciji. Nota Volodymyr¹ buv trocha zaneduzav, – trochy perestudyvsja i kaslav, ale teper vze pryjsov do sebe. Robytj krasne vrazinnja. Fedij, jak Fedij. I dalse cilyj jeho stan pid znakom zapytannja. V cilim svojim povedenju ne postupaje ani trochy vpered na lipse. My tu taky risyly vidislaty jeho do Jugoslaviji, lys ne znajemo de i jakym sposobom. Skoda za vydatky na neho. Na jeho miscy moznaby pomocyu druhomu sposobnijsomu. Cekajemo na vidpovidj Vasoji Ekscelenciji.

Ciluju rucji.

Uzhorod, 4.VIII.1934.

13

23.VIII.1934

єп. Діонісій ігумену Ужгородського монастиря о. Мironу Калинцю

Впр. о. Ігумен!

Не було мене дома і для того на пісмо аж тепер відписую: моя гадка і просьба що до Федія задля спеціальних наших обставин така:

Дайте його до друкарні, нехай виучит ту науку і наймає у руках хліб. Інакше боюся, що піде до рук наших схизматиків, котри й його витренують у себе проти Кат[олицької] Церкви.

Ліпшого щось не находжу. Єсли знаєте, прошу о повідомлення.

Всіх во Господі поздоровляю і всего добра бажаю.

Крижевці, дня 23.8.34.

†Діонісій,

єпископ.

¹ Володимир Нота вступив до монастиря 29.VI.1929 р., прийнявши чернече ім'я Климент, тимчасові обіти склав 21.VIII.1936 р. і в 1938 р. перебував у Мукачівському монастирі. – *Catalogus Provinciae Sti Nicolai Ordinis Sancti Basilii Magni Sti Josaphat ineunte Anno 1938*, Uzhorod 1938, 15, 40.

Vasa Ekscelencije

Ep. Njaradi

Nas o. Chrystofor Myskiv¹ je v bidi. Vin ne мае v porjadku derzavnoji prynaleznosty. Jeho maty i vsi brata je Jugoslav. horozanamy. Vpravdi vin vrodyvsa i vychovavsa v Jugoslaviji, ale koly maty staralasa o prypysane formalne horozanstvo dla sebe i svojich ditej, vin vze був повнолитныj i по закону musiv sam staratysa. Vin ceho ne zrobyv, bo jakraz v toj cas vybyravsa do Mukaceva na novicijat i ne mav casu. Pryjichav do nas na polsku propustku, bo taku mohly jemu najlehse vystaratysa. Buducy v Halycyni na studijach, vdalo-sa jemu distaty provizorycnyj pas jugoslavskyj. Ale opisla ne chotily jemu ceho pasa prodovzuty, movlav vin je horozany-nom polskym.

Dosy vin sydiv v nas bez zadnoho pasa. Dalse ne moze. Vze i vypovily byly jemu pobut v nas. Lys na moju osobystu intervenciju, lysyly jeho na jakyjs cas, doky ne vyslidat, de vin prynaleznyj, po Polsci, cy do Jugoslaviji. Jemu zakydajut svin-del z passportamy i za ce cekaje jeho kara v nas i v Polsci.

V vydu seho vin musyt distaty vid Jugoslavskych urjativ prynajmense posvidku, jak ne horozanstva, to prynajmense, sco starajesa o tamosne horozanstvo, jake bude jemu udilene.

Osmilajusa prosyty, scoby Vasa Ekscelencija byly laskavi poprosyty jakoho posla abo druhoho vplyvovoho colovika, scoby vystaravsa dla o. Mysjkova o take pysmo. Ja potrebuju jeho jak najskorse.

¹ Єромонах Христофор Миськів ЧСБВ – до монастиря вступив 27.IX.1921 р., тимчасові чернечі обіти склав 10.V.1923 р., вічні – 7.IV. 1927 р., священничі свячення прийняв 21.IX.1932 р. На час написання цього листа був вікарієм ігумена Малоберезнянського монастиря – *Catalogus Provinciae 1934*, 13, 46.

Zi synivskiju ljuboviju ciluju ruku Vasoji Ekscelenciji i pro-
su o Archijerejske blahoslovenstvo,
Syn duchovnyj
Uzhorod, dna 7/10.1934

15

16.X.1934

єп. Діонісій Нярадї протоігумену о. Полікарпу Булику
ЧСВВ

Впр. о. [прото]Ігумен!

На пісмо за о. Міскива відписую:

Тут у нас на Бачковині кажут, що «consilio sine ...¹». Значіння його єст те: щоби він приїхав сюда, ту дістав службу і на підставі сего без великої трудности дістане пашпорт. Інакше нема ...². Не можут йому тепер дати, бо він не є ще горожанином.

Я до сего додаю: він буде сей час зявитися на рекру-
тацию, і єсли його приймут, то відслужить військо через
6 місяців.

Най отже попросить у Празі у нашого консула так зва-
ний «Pasalon»³, з которім буде міг сюди приїхати, і най-
чимскоріше приїде.

Не можут ту йому дати жадну посвідку наші. То може
дати лишень у Празі.

Долучую посвідку його виіменованя до нашої семина-
рії як префекта – про форма, – може у Празі придасться.

Всіх во Господі поздоровляю і прошу о св. молитви.

Бог з Вами!

16.X.34.

†Діонісій,
єпископ.

¹ Два слова написані нерозбірливо.

² Одне слово написано нечітко.

³ Написано нечітко.

16

4.VI.1935

єп. Діонісій Нярадій протоігумену о. Полікарпу Були-
ку ЧСВВ

Križevci, dne 4/VII.1935¹

Broj 193

Високопреподобний о. Протоігумен!

Обертаюся ще зі слідуючою просьбою:

1) Дуже потребуємо братів, котрі би забрали провадження кухні і церкви в семінарії. Крім того могли би для бібліотеки домашньої перебрати переплетню книжок. Семінар дістав би на тій спосіб правим монастиром і не було би потреби женщин. Потреба пекуча. Прошу о згоду принципіальну, а що до осіб, то самі з ректором поговоріт. Виберте вірцеві особи і спосібні.

2) Пишу без повідомлення о. ректора. Думаю, що би було добре забрати о. [Венедикта] Сабова на добрі вакації до Вас, щоби відпочув, бо зістає нервовим і боюся, щоби не зламався у службі префекта. Не пошкодило би йому і з другого боку: набрати нові сили з монашого духа. Прошу о сим роздумати во Господі і розпорядити. Добре було би як би і о. ректор добре відпочив.

3) Що з о. [Титом] Палінкашом [ЧСВВ]²? Чи дістанемо його, або їде до Америки? Як до Америки має поїхати, позовольте йому на пару днів ступити до родичів в Куцурі. Чи би не міг приїхати сюди на вакації чи відпочинок і дати СС. Василіянкам і Служебницям реколекції? Подорож заплатимо!

¹ Помилково 4.VII.1935 р. У відповіді на цей лист двічі вказано, що має бути «червень».

² Єромонах Тит (Федір) Палінкаш ЧСВВ – тоді викладач німецької мови та історії на першому та другому роках студій гуманістики, а також першому та другому роках студій риторики. – *Catalogus Provinciae 1935*, 14.

Всіх Во Христі здоровлю. Прощу всіх о св. молитви, бо
борба.

Ваш во Господі

†Діонисій,

єпископ.

17

10.VI.1935

Протоігумен о. Полікарп Булик ЧСВВ єп. Діонісію Ня-
радію¹

Uzhorod, dna 10/6.1935

Vasa Elscelencije!

Ep. Njaradi

Na laskave pismo Vashoji Ekscelenciji z dna 4/6. maju
cest daty slidujucu cidpovid:

V spravi bratej dla seminaru v Zahrebi ja mav naradu z
mojimy konzultoramy. My hotovi pislaty nasych bratej do
Zahrebu. Majemo trudnist lyse z kucharom. Kuchar, sco
moze najlipse nadavatysa do seho, trochy za molodyj i malo
maje praktyky. Vprocim ja napysav o vsim dokladnijse o. [Iva-
novi] Visosevicovi.

Takoz napysav ja do Zahrebu, scoby vyslaty o. [Venedyk-
ta] Sabova na vakaciji na Zakarpatta.

Vze bulo riseno sco o. [Tyt] Palinkas maje jichaty do Ame-
ryky. Vin sam o se prosyv O. Archymandryta. Ale ne znaju cy
ja budu mih bez neho obijtysa. Teper vyrynuly novi trudnos-
ty tak sco v zandyj sposib ne mozemo nikym zastupyty jeho
v sebe. Na dtuhyj skiln[yj] rik prychodytsa nam obsluzyty vsi
try roky humanistyky, persyj rik filozofiji i druhyj rik teo-
logiji. Na to vse, z velykoju bidoju majemo lys 5 profesoriv.
Pomynuvsy, sco i ti lude zanymajut vazni funkciyi, vid jakych
ne mozna jich zvilnyty.

¹ Відповідь на лист від 4/VI.

Do seho klopotu prycynyvsa sce druhyj. O. Chrystofora Myskova хочут наконецно vykynuty za hranycu, bo ne maje pasporta. Jaksco vin v casi vakacij ne vystarajesa juhosl[avskoho] horozanstva, zistane v nas oporoznena vasa pozycja. My bulyby duze vdacni Vasij Ekscelenciji, jaksco dopomohlyby o. Chrystoforovy do osahnenna tamosnoho horozanstva. A mozeny o. Sabov mih zastupyty v nas o. Chrystofora na profesuri, doky sej ne vystarajesa horozanstva? Za toj cas o. Chrystofor mozeby zastupyv v Zahrebi o. Sabova. Prosu o laskavu vidpovid cy taka kombinacija mozlyva.

Ciluju ruky Vasoji Ekscelenciji i prosu o sv. molytvy,
Syn duchovnyj

18

18.VI.1935

єп. Діонісій Няраді протоігумену о. Полікарпу Булику
ЧСВВ

Križevci, dne 18/VI.1935

Впр. О. Протоігумен!

На пісмо від 10/VI відписую:

Якби сте приїхали осібно, думаю що би було всьо скорше рішене. Я нині осібно обговорював справі о. ректора. Він має неясності у тих річах:

1) Если кухар буде сам, не дасть собі ради. Ту єсть ко-ло 60 осіб. Безуслівно потрібно одного старшого і одного молодшого, котрий би підпомагав і у случаю слабости старшого і заступив. З німі би робили 2 хлопців кандидатів. Чи можемо надіятися ще і другого?

2) О. Венедикт що до відпочинку, якого дуже потребує, думає, що для него буде ту ліпший відпочинок, як у Вас, бо там на вакації всі сходяться. Що до заміни – ту би він коротко забрав.

3) Що до о. Хр[истофора] о. ректор і я думаємо, що би так скоро не дістав пашп[орт] через вакації; а що до

префектурі, котра у нас дуже й дуже тяжка: потребує тактовности много, щоби зі сторони префекта не вийшло ще більше замішання, як то буває у нинішньої молодіжї повсюди, він боїться його натури і каже, що його запізнав добре. Ту би добра була Ваша осібність, щоби ту річ рішити якнайскорше, бо час летить. Я сказав, най Вам напише все.

Моя гадка: поспробувати з Місковим всьо можливе і то сей час. Чи удасться, чи ні, то у Божіх руках.

Во Господі Вас всіх здоровлю.

Як Бог позволить, то маю наміреня бути у Вас коло 15/VII.

Бог з Вами!

18/VI.35.

Ваш во Христі

†Діонисій,

єпископ.

19

29.V.1936

єп. Діонісій Нярадї протоігумену о. Полікарпу Булику

187/36

Високопреподобний о. Протоігумен!

Як мої ученикі? Чи будут могли ступити до монастиря сей час по вакациях? Ёсли ступлят на новицият, чи будете могли й дальше двох прийняти до гимназії? Коли би могли приїхати і що зі собою забрати? Кандидатів маємо і ті будут добрі.

О. Венедикта прошу вислати на добрий відпочинок, щоби не стратив нерви. Я зі своєї сторони всьо зроблю, щоб як найскорше виїхав.

Найсердечнійше всіх во Господі здоровлю.

Загреб, 29/V.36.

†Діонисій,

єпископ.

P.S. Дуже тішуся, що сте зачали видавати Missionar для Руссинів зі так званою сотацкою мовою. Прошу ту мову не сотацкою, але “руською”, бо вона підстава української мови. Дуже буду тішитися, коли та мова буде de facto, як і наша у Бачці, а не словацка. Нехай молодші студіюют ту мову у народу, де вона ще жиє, і нехай но воскреснут. То допоможе много з кожної сторони і для св. віри, і для національности людей. Совітую о. редактору нехай читає наші рускі новини.

Велике благословення засилаю, яке св. отец уділив не лишень великій генерално великій кат. прессі, але специяльно тім маленькім як тепер «Благ[овістник]» і «Міс-сіонер». Св. отец не мав досить слів, щоби такі газеткі досить рекомендовати. Вони много раз більше роблят як великі.

Прошу всіх о. св. молитви.

Бог з Вамі!

†Д[іонісій],
єп[ископ].

20

21.VI.1936

єп. Діонісій Няраді протоігумену о. Полікарпу Булику

262/36

Високопреподобний о. Протоігумен!

Ще не дістав єм на першу прозбу що до моих кандидатів відповідь і до прийняття нових, а вже з другою до Вас:

У порозуміню з о. ректором Вишошевичем добре би було за слідуячий шкільний рік у нас так зробити:

Щоби о. Венедикт [Сабов] зістав спиритуалом, а на його місце за префекта дайте нам о. Тимка. Може удасться нам з ним у тії роботи. О. Венедикт не може дальше задля нервів бути префекком принаймий 3 роки поки зовсім не

зміцніє на нервах. Виглядає по лицу добре. На 7/VI. Має виїхати до Словенії до францисканського монастиря у горах на відпочинок. Маю надію, що то йому допоможе.

О. Сегеди так само слабі.

Очекую скору відповідь. Всіх во Господі здоровлю.

Крижевці, дня 21/VI.1936.

†Діонісій,
єпископ.

21

30.VI.1936

Протоігумен о. Полікарп Булик єп. Діонісію Няраді

230/36

Vasa Ekscelencije!

Prosu o laskave vybacenna, sco skorse ne odpoviv na lyste. Ja buv za dovsyj cas v vaznych spravach poza domon.

[I.] Neprijemnu vist donosu Vasij Ekscelenciji. Obydva chlopci Novta i Fedij ne smijut dalse studijvaty v tutosnij gimnaziji. Seho roku specijalno vony tak slabo stojaly v nau-ci, sco profersory choc perepustyly jich na cysto, ale pid usli-vjam, sco vony ne budut dalse studijuvaty v tutosnij gimna-ziji. Kromi seho obyдва так zneochotylysja, sco ni ne duma-jut probuvaty dalse vcytysja v tutosnij gimnaziji. Prycynou je ceskyj jazyk. Jim ceskyj jazyk vzahali robyt velyki trudnos-ty, a do seho pidrucnyky do dejakych predmetiv je lys ceski.

Obydva chlopci prosatsa, scoby prynaty jich do nasoho nocicijatu. Novtu my hotovi prynaty, jaksco likar skaze, sco zi storony joho zdorovla nema zadnoji perepony. Mozlyvo sco z neho bude cernec, choc vin poslednymy casamy ne po-kazuje velykoji ochoty do nauky.

Fedija ne mozemo prynaty. Vin i fizycno i psychicno choryj. V vydu seho, ne lysajetsa nicoho insoho, jak vidislaty joho do domu. Predvydzuju, sco dla Vasoji Ekscelenciji se bude duze ne mylo, ale ne mozemo z tym nicoho vdijaty.

II. My hotovi prynaty na misce Novty i Fedija insoho chlopca Vasoji Ekscelenciji, ale lys odnoho i pid uslivjam, sco rodyci chlopca budut pokryvaty skilni vydatky, jak skilnu oplatu, skilni prybory, knyzyky, etc..., I budut chlopca odjahaty. My damo chlopcevy opiku, stravu i prymiscenna. Comu stavymo taki uslivja pokazuje nyzenavedenyj rachunok.

Uderzanna Novty I Fedija za cotyry roky po nynisnyj den kostuje nas v cilosty 33921 Kc. 80 sot. V tim lys za sami pobicni vydatky, jak skilna oplata, knyzyky, prybory, ubranna... vydano 9020 Kc. 85 sot. Za stravu, svitlo, opal, likara, prohulky, etc... lysajetsa 23000 Kc., s. j. po 3000 Kc. ricno. Otze!

Pry tij nahodi pozvolu sobi zaprymityty Vasij Ekcelenciji, sco pry vybori chlopciv treba duze uvazaty i perebyraty. Z povyssoho mozna vydity, sco v nas i uderzanna dorohe i v skoli dosyt znacni vymohy.

III. Vidnosno o. Tymka ric predstavljajetsja slidujuco: Z prycyny nevidradnych politycnych vidnosyn, my prymuseni nas klerykat vychovuvaty v sebe v doma. Musymo otze sami obsluzyty 4 roky humanistyky, II-yj rik filozofiji i II-III-yj rik bohoslovija. Na se majemo: try profesory dla humanistyky, odnoho profesora dla filozofiji i fizyky, a dva profesory dla teolohiji. Do povysnych profersoriv vze zacyslenyj i o. Tymko. Dumaju, sco Vasa Ekscelencija, sco znajut vahu studij, skulky predmetiv obnymaje zokrema kozdyj naukovyj dil, zrozumijut, sco pry tak malim perzonali profesoriv ne mozlyvo ni odnoho profesora vidstavtyty dla insoji roboty, bez toho scoby ne poterpila nauka. Zaznacuju, sco ni oden z nasyh profesoriv ne moze viddatysa vyklucno naucuvannu, ale popry vyklady musyt pomahaty v insych pracach, jak v davannu misij, rekoleckij, pry internati, pry vydavnyctvi, etc... Sej rik specijalno dla nas pid sym zhladom tazkyj, bo prybulo scholastykiv, a zhladno otvoreno novi viddily a profesory ti sami, sco byly, lys odnoho distaky bilse. Slidujucym rokom bude vze lekse.

Vprocim sce budu staratysa I piddam mojim konzultoram pid naradu na prov. konzulti, sco vidbudetsa seho tyzna v pjatnytsju¹. Mozlyvo sco vdastsa nam pislaty koho v zaminu za o. Sabova. Vpovni pryznaju, sco joho treba vymynaty. I naj-sylnijsyj colovik pry postijnij praci cerez paru rokiv pry internati musyt stratyty nervy.

Mozlyvo sco symy dnamy vyjde o. Chrystofor do Jugoslaviji na vakaciji. Vin ne buv v doma vidkoly stav vysvjacenyj, a krim seho vin maje nadiju, sco tam na miscy skorse vystaravsya dla svoho brata o. Pavla jugoslov. horozanstva. Lyse ne znaju cy budu mih rozdobuty dla neho potribnoho hrosa, bo v nas I pid sym zhladam velyka mizerota.

Spodijusa, sco Vasa Ekscelencija pryjduť takoz na unionistyczny kongres do Velehradu². Prosymo pry tij nahodi i nas ne mynuty.

Zi synivskoju ljubovju ciluju ruky Vasoji Ekscelenciji I pro-su o Archijerejske blahoslovenstvo,

Syn duchovnyj.

Uzhorod, dna 30.VI.1936.

¹ 3.VI.1936.

² Сьомий унійний конгрес у Велеграді відбувся 15–19.VII.1936. Українську Церкву представляли єпископи Миколай Чарнецький, Діонісій Нярадій, Павло Ґойдич, а також о. Йосиф Сліпий як ректор Львівської богословської академії, о. Антоній Ройкович – ректор Пряшівської духовної семінарії, єромонахи Онуфрій Бурдяк – тодішній прокуратор Провінції св. Миколая Василянського Чину і мукачівський ігумен, Василь Ваврик ЧСВВ – викладач на василянських гуманістичних студіях, із Мукачівського монастиря, о. Кирило Феделеш – викладач релігії Берегівської гімназії, о. Мирон Подгаєцький – сотрудник пароха греко-католицької церкви св. Климента у Празі, низка мирян, у тому числі професорів богослов'я, студенти-богослови, молодь із товариств «Обнова», «Slavia Catholica» та інші. – Августин Баб'як. *Участь і роль Католицької Церкви у Велеградських конгресах (1907–1936)* "Народознавчі зошити", 5–6, 2009, 739; Його ж. *Велеградські конгреси в 1907–1936 роках: контекст зародження, перебіг подій та участь в них Греко-Католицької Церкви (ч. 2)* "Релігійно-Інформаційна Служба України" (risu.ua), 16.XI.2009.

22

18.VII.1936

єп. Діонісій Нярадї протоігумену о. Полікарпу Булику

Велеград, 18/VII.1936

440/36

Високопр. о. Протоігумен!

[1]] Щодо Фейдия совитую то саме, що совитую до бувшої нашої кандидатки Ксенії, котра тепер у СС. Васи-ліянок у Вас, щоби попросили до “Bat’i” у “Zliny”, щоби їх прийняли на працю. Ту би можна працю у школі и фабрикі добре виучити і пізнійше як його робітнікі у нас торгов-лю провадити. Ту обіцяли прийняти, як єпископ рекомен-дує. Я ліпшого виходу не знаю, а боюся інакше, що Фей-дия злапают и потягнут до схизматицкої Югославії у нас, і [він] міг би нам пізнійше много шкоди робити. У нас до гімназії не може дальше ходити. Не знаю, що дру-гого з ним зробити. Родичі до розпукі падають.

На ноту прошу остро уважати, щоби і з ним не була робота даремна. Що до подорожі до Югославії, то най-ліпше через Slovenské Nové Mesto – Satoraljaújhely – Bu-dapest. З Будапешту брати білет до Келебії, а звідтам че-рез Suboticu до Novi Vrbas, зо Vrbasu до Кулі і звідтам ав-том, або фірою, если будут родичі знали день приїзду.

Совітую білет мадярські брати у вагоні у Satoraljaújhely і другій у Пешті до Kelebiја, а потім у Суботиці до Ст. Вр-бац, бо много менше платити, як celiku.

2) Гожуся на Вашу пропозицію, щоби будучі кандида-ті у Вас – за одного я беру обовязок на себе платити за него окремо – дали, що пишете у писмі. Прошу назначи-ти у грошах. Буде лекше місячно висилати. До 300 д. можна за границу висилати місячно. Пісмо прошу адре-совати до Львов. Метрополита.

Всіх здоровлю во Господі Бог з Вамі!

†Діонисій,
єпископ.

P.S. Висилаю одного із Крижівця і одного з Горвата¹.

23

21.VIII.1936

єп. Діонісій Няраді протоігумену о. Полікарпу Булику

362/36

Впр. о. Протоігумен!

Як Бог поблагословить, то я приїду до Ужгороду [в] понеділок коло полудня. Прошу о слідує:

Не можу ту дістати мад[ярских] пенгі. Если мала Ксения не виїхати до Югославії, прошу від сестер забрати пенгі, які я для неї лишив, і мені принести на стацию. Если виїхали вже, прошу у банку спитатися, чи я можу дістати 50 пенгів на югослав. пашпорт? Если можу, то я чей же ступлю з желізниці до банку і потім відійду другим потягом з Ужгороду.

Если не можуть дати пенгі на мій пашпорт, і если я не буду міг перемінити гроші на мадярські, то прошу забрати для мене білет через Мадярщину – Satoraljaújhely – Budapest – Gyékényes, і то всьо особовий потяг II кл., лишень від Miskolc до Пешту посполитий.

Перепрашаю за трудження, але не можу інакше.

Во Христі здоровлю всіх.

21/VIII.36

†Діонисій,
єпископ.

¹ Хорвата за національністю.

24

1937¹

Протоігумен о. Полікарп Булик ЧСВВ єп. Діонісію Няраді

11/37

Vasa Ekscelencije!

Z nahody Velykoho praznyka, prosu prynaty i vid vsich monachiv nasoji provinciji, najscyrijsi pobazanna Veselych Svjat i scaslyvoho Novoho Roku.

Odnocasno dakuju serdecno za laskavi Jich bobazanna.

Sejcas po nasim Novim Roci, o. Tymko vyjide do Zahrebu. Nadchodaci svjata perevede v Uzhorodi, tu vidnovyt svoji obity, opisla bude mih viddatysa praci sco bude jomu oprydilena. Tazko nam bude bez neho, ale rozumijemo, sco sce bilsa na neho potreba v Juhoslaviji.

Chlopec, sco joho Vasa Ekscelencija pryslaly do Uzhoroda, dosyt bystryj, no vidaj potrebuje bilsoji zaohoty do nauky, sco z neho dastsa vyrobyty dobryj charakter.

Prosu o Archijerejske [blahoslovenstvo]

Z ljuboviju ciluju ruky Vasoji Ekscelenciji i
etc.

25

18.X.1937

єп. Діонізій Нярадій протоігумену Полікарпу Булику ЧСВВ

Крижівці

Впр. о. Протоігумен!

Найсердечнійше дякую за желання і молитви.

Всіх во Господі здоровлю і всім благословення пере-
силаю.

¹ Середина жовтня.

Бог з Вами!
18/Х.37.
†Діонисій,
єпископ.

26
1937¹

Протоігумен о. Полікарп Булик ЧСВВ єп. Діонісію Ня-
радї

459/37
Vasa ekscelencije!

Duze meni ne mylo, sco musu povidomyty Vasu Ekscelen-
ciju, sco chlopca Cordasa nijak ne mozemo trymaty v inter-
nati, bo vin ne dajetsa provadyty. Vin duze pustyj i ne poma-
hajut zadni napimnenna. Nasi prefekty vze aplikuvaly na nim
I najostrijsi kary, ale vse nadurno. Vin movby ne culyj na ka-
ry. Direktor gimnaziji i profesory vze davno chotily joho vy-
dalyty, bo lyse demoralizuje insych ucenykiv, strymalysa ly-
se na moju int[e]rven[ciju]. Joho skilni praci nyzsi vsakoji
krytyky. Spravlena odiz ne vtrymajetsa na nim dovse jak try-
cotyry misaci. Chodyt obdertyj jak cyhan I ne vidcuvaje po-
treby, chocby poprosyty, scoby jomu chto napravyyv. Jaksco
joho ne napimnulobys, chodyvby zamascenyj, zabolocenyj,
brudnyj choc de i ne znaty jak dovho. Zadne perekonuvanna
joho ne cipajetsa. My uzyvaly vsich serednykiv, scoby joho
popravyty, ale ne vydko zadnoji popravu.

Na joho povedennu duze vidbyvajetsa joho syritstvo. Dity,
sco lysylsya v rannij molodosti syrotamy, opisla duze tazko
provadyty. V vypadku Cordasa vydko, sco vin jako syrota bez
zadnoho dohladu, cilkom na dyko.

¹ З огляду на згадку в наступному листі, датованому днем 8.II.
1938 р., що Чордаш не ходить до гімназії вже три місяці, цей лист
писанийдесь на початку листопада 1937 р.

Nyni vin vze ne chodyt do skoly. Direktor joho vykynuv. Vpravdi derek[tor] skazav meni, sco vin lys tomu joho vykynuv, moze chlopec se vidcuje i vozmetsa lipse do sebe. Ale koly my joho teper observujemo, vydymo, sco vin i z vykynen[a] nicoho sobi ne robyt, bihaje po korytarjach, krycyt, bavytsa, veselyj, jakby nicoho ne stalosa. V vydu seho pry-chodymo do zaklucenna, sco skoda kozdoho sotyka, vykynenoho na neho, vin do skoly ne nadajetsja.

Prosu nehajno nam vidpysaty, sco majemo z nym zrobyty.

Zi synivskoju ljuboviju ciluju ruku Vasoji Ekscelenciji i prosu o sv. molytvu,
Syn duchovnyj.

27

11.I.1938

єп. Діонісій Няраді протоігумену о. Полікарпу Булику
ЧСВВ

178/38

Впр. о. Протоігумен!

Найсердечніші желання зо св. Василия за цілу Провинцію. Нехай Господь буде зі всіми Вамі!

Прошу видати позволення на ординацію за священника діякона Кухара. Війско набуде перед майом¹, я буду його потребовав як священника на короткий час.

Всіх во Господі здоровлю. Прошу всіх о св. молитви.

Шід, дня 11/I.38.

†Діонісій,
єпископ.

¹ У 1938 р. бр. Іван (Юліян) Кухар ЧСВВ пройшов службу у війську (*Catalogus Provinciae* 1938, 29). Священничі свячення отримав 5.II.1939 р., а 5.I.1945 р. його розстріляли партизани-комуністи на дорозі в Мрзло Поле, куди єромонах йшов сповідати хворих.

28

8.II.1938

Протоігумен о. Полікарп Булик ЧСВВ єп. Діонісію Ня-
раді

33/38

Ваша Ексцеленціє

Преосвященний Владико!

Нині вислав я на руки о. Вишошевича «Літерас тесті-
моніалес» на ординацію діяк. Кухаря. Прошу ласкаво
уділити йому свячень в часі, коли Ваша Ексцеленція бу-
дуть уважати за найвідповідніше. Заразом прошу ласка-
во прислати до Протоігуменату декрет свячень.

Хлопця Чордаша вислемо до дому тими днями скоро
лиш прийде для нього візо на транзит через Мадярщи-
ну. Я вже свого часу писав до Вашої Ексцеленції, хоч не
дістав відповіді, що з хлопця Чордаша не дасть ся нічого
зробити. В нім занадто слідний вплив його дикого вихо-
вання, ліпше сказавши, він в дитинстві не дістав жад-
ного виховання. Впертий, лінивий, з великим нахилом
до крадежі, неохайний, скритий і т. д. Майже три місяці
не ходить вже до школи, директор викинув його. Жадні
кари і перестороги не помагають. Шкода кожного со-
тика, що за него видається.

Залучаю письмо для цлового уряду.

Як Вашій Ексцеленції відомо, наш Василіянський Чин
на Підкарпатській Руси послідними часами переживає
дуже тяжкі хвилі. Зі всіх сторін появлялися напади,
очернення, переслідування. Прошу ласкаво спомагати
нас св. молитвами.

З синівською любовю цілую руки Вашої Ексцеленції і
прошу а Архієрейське благословення,

Дух[овний] син.

Ужгород, 8.II.1938.

Протоігумен.

29

8.II.1938

Оголошення василіянської друкарні в Ужгороді про вихід молитовника «Господу помолімсья» єп. Діонісія Няраді¹

34/38

Tiskara Reda sv. Vasilija Velikoga u Užhorodu ovime poklanja svu nakladu molotvenika "Gospodu pomolimsja", kojega je sastavio bivši Apostolski Administrator u Čechoslovačkoj dr. Dionisije Njaradi, sadanji biskup u Križevcima u Jugoslaviji, da se kao crkvvenoškolska knjiga podijeli u Križevačkoj biskupiji medju mladež i grkokatoličke vjernike.

Užhorod, dne 8.II.1938.

Za Tisk. Reda sv. Vasilija V.

30

5.V.1938

Протоігумен о. Полікарп Булик ЧСВВ єп. Діонісію Няраді

154/38

Ваше Ексцеленціє!

Осміляюся попросити, що[б] Ваша Ексцелленція були ласкаві залучені тут документи потвердити також і зо сторони Ординаріату, бо того жадають військові власти.

З синівською любовю цілую руки Вашій Ексцелленції і прошу архиєрейського благословення,

Син духовний.

Ужгород, дня 5 мая 1938.

Протоігумен.

¹ Вочевидь, цей текст надіслали владиці Діонісію для узгодження.

31

1938

Протоігумен о. Полікарп Булик ЧСВВ єп. Діонісію Ня-
радї

235/38

Vasa Ekscelencije!

Osmilajusa prosyt Vasu Ekscelenciju, scoby byly laskavi zhodytysa, scoby o. Tymka¹ perenesty do Uzhoroda na prefekta nasoho internatu. Jak Vasij Ekscelenciji vidomo, my majemo i svoju gimnaziju. Gimnazija duze krasno rozvyvajetsa. Ceho roku my maly 108 ucniv v dvoch klasach. U slidujucim roci budemo maty 4 klasy. V vydu ceho i internat nas znacno pobilsyvsa. Ceho roku my maly v internati 95 chlopciv. V slidujucim skilnim roci pryhotovljajemo misce na 100 chlopciv v internati. Na zal, ne majemo prefektiv, ani ne majemo chtoby vcyv chlopciv spivu. Ceho roku buv lyse oden prefekt². Rozumijetsa, sco prefekt sylno peremucenyj. Na druhyj rik sam nijak ne dast rady. Insoho prefekta ne majemo. Ne majemo nikoho, chto vcyv by spivu chlopciv. A ce dla nas duze vazna ric. Krim ceho my prymuseni troch nasych molodych svjascennykiv, sco ceho roku vcely na humanisty-ci, pislaty do Kromeryza do gimnaziji, scoby zlozyly maturu³. V toj sposib chocemo pidhotovyty sobi profesoriv svojich dla nasoji gimnaziji. Cyzych profesoriv my ne v syli oplacuvaty.

¹ Отець Інокентій (Іван) Тимко ЧСВВ тоді був префектом семінарійного гуртожитку у Загребі – *Catalogus Provinciae 1938*, 29.

² Це був о. Полікарп (Василь) Лозан ЧСВВ – *Catalogus Provinciae 1938*, 29.

³ Це були єромонахи Мелетій (Михайло) Малинич (священничі свячення 12.VII.1936 р.), Йосиф (Василь) Завадяк (священничі свячення 19.VIII.1937 р.) та Панкратій (Павло) Гучко (священничі свячення 19.VIII.1937 р.). – *Catalogus Provinciae 1938*, 37, 39, 43; Володимир Мороз. *Світильник віри: історія Боронявського монастиря на тлі епох*, Львів 2017, 207, 217.

Otze polozenna nase nyni duze tazke. Potrebujemo konecno pomocy. Na pomic z Halycyny ne mozemo rachuvaty. Polaky ne puskajut do nas nikoho. A j nasi urjady ne dajut dla nasych z Polsci viza. O. Tymko buv by dla nas duze a duze pomicnym. Spodijusa, sco Vasa Ekscelencija, sco v povni rozumijut velyke znacinna nasoji gimnaziji na Pidkarpattu, ne vidkazut nasij prosbi I ne budut robyty trudnosty o. Visosevicovi, scoby vidpustyv nam o. Tymka.

V tij spravi posylaju pysmo i do o. Visosevica.

Zi synivskoju ljuboviju ciluju ruky Vasoji Ekscelenciji i prosu o archijerejske blahoslovenstvo,
Syn duchovnyj.

**ВЛАДИКА ДІОНІСІЙ НЯРАДІ –
АРХИПАСТИР КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ**

Діонісій Няраді народився 10 жовтня 1874 року у селі Руський Керестур у Бачці (Воєводині). Село було засноване переселенцями із території історичного Закарпаття, яке воєводинські русини називали Горніца. Гімназійні й теологічні студії відбудув у місті Загребі. 1 січня 1899 році був рукоположений на священника й служив парохом у селі Шід, а згодом був префектом і ректором Загребської греко-католицької семінарії (Пагіря, 2020: 251). Ще будучи священником, о. Діонісій відвідував Закарпаття. Відомо, що у 1913 році о. Няраді взяв участь у святкуванні 300-річчя Ужгородської гімназії. На його честь о. Юрій Шуба влаштував вечерю в єпархіальному гуртожитку Орфанотрофеум, на якій були присутні священники Мукачівської греко-католицької єпархії: о. Петро Гебей (парох катедрального собору), о. Семен Сабов (ректор ужгородської семінарії), Василь Гаджеґа (професор семінарії), Августин Волошин (директор учительської семінарії) (Ребрик, 2023: 92).

9 січня 1915 року Діонісій Няраді хіротонізований на єпископа, був помічним єпископом Крижевацької греко-католицької єпархії, а від 1920 року – ординарієм єпархії. Національний склад єпархії був досить строка-тим. Її вірними були русини (українці), вихідці із Закарпаття і Галичини, а також хорвати, серби -ускоки, македонці й румуни (Бабинський, 2013).

Під час великосербської політики, яку проводив король і уряд Держави Сербів, Хорватів і Словенців, Крижевацькому єпископу доводилося захищати релігійні права греко-католиків перед зазіханнями Сербської Православної Церкви (Бабинський, 2013).

У період від 1922 до 1927 року Діонісій Няраді був апостольським адміністратором Пряшівської греко-католицької єпархії (Ребрик, 2023: 92). Владика Няраді був дуже активним у служінні на Пряшівщині – відвідав навіть найменші парафії єпархії, засновував релігійні товариства, газети. Йому вдалося не допустити, щоб московфільський православний рух поширився на Пряшівщині (Пекар, 1967: 179), яка була дуже чутливою до московфільських ідей. У цій справі Апостольський адміністратор звертався до чиновників різного рангу, зокрема і до міністра внутрішніх справ у Празі (Данилець, 2017: 168.). Однак, він як громадянин Югославії, не міг протистояти напору словакізації, який ішов від урядових кіл (Пекар, 1967: 155.). Як Апостольський Адміністратор Пряшівської, єпархії досить часто бував і на Підкарпатській Русі.

Владика Няраді вважав бачванських руснаків, а відтак і русинів історичного Закарпаття, частиною українського народу (Гаврош, 2010). Також відомо, що владика Діонісій Няраді був приятелем митрополита Андрея Шептицького (Бабинський, 2013). Єпископ Діонісій Няраді уважно слідкував за подіями, що розгорталися на Закарпатті наприкінці 1930-их років і з радістю сприйняв створення восени 1938 року автономного уряду Підкарпатської Русі та призначення 26 жовтня 1938 року прем'єр-міністром цього уряду о. Августина Волошина (Гаврош, 2010).

Внаслідок реалізації рішень віденського міжнародного арбітражу (2 листопада 1938 року) Угорщина окупувала найбільші закарпатські міста Ужгород, Мукачево та Берегово й територія Мукачівської греко-католицької єпархії була розділена новими державними кордонами, а точніше демаркаційною лінією. Єпископ Мукачівської греко-католицької єпархії Олександр Стойка, який на той час був прихильником угорців, залишився в єпархіальному

осідку в Ужгороді. Унаслідок цього більшість греко-католиків Закарпаття залишилася без духовного проводу. На території, окупованій Угорщиною було всього 35 парафій (Пекар, 1967: 155). Щоправда, владика Стойка командировав у Хуст каноніка (члена епархіальної капітули) о. Людвіга Міню, для керування 280 парафіями, які залишились у складі Чехословаччини (Вегеш, Горват, 2019: 274). На території Чехословаччини залишились (за винятком ужгородського) і всі василіянські монастирі: боронявський, імстичівський, малоберезнянський і мукачівський.

Через такі обставини єпископ Діонісій Няраді подав меморандум кардиналу Євгену Тіссерану, секретарю Конгрегації для Східних Церков, інформуючи, що в Карпатській Україні понад 400000 вірних залишається без єпископа (Вегеш, Горват, 2019: 274). 14 листопада 1938 року Папа Пій XI прийняв на аудієнції Діонісія Няраді, під час якої доручив йому *«підклучатися найбільш необхідним народом Підкарпаття, що лишився без пастиря й інших необхідних засобів»*. 15 листопада 1938 року Кардинал Євгеній Тіссеран від імені Святої Конгрегації Східної Церкви у Ватикані видав декрет №653/38, згідно з яким *«...цілковито уступає юрисдикція Всепреосвященного Олександра Стойки, мукачівського єпископа Русинів у парохіях його дієцезії, що знаходяться поза границями угорського Королівства, аж доки Апостольська Столиця інакше не зарядить»* (Вегеш, Горват, 2019: 274). Причина такого кроку Ватикану пояснювалась наслідками Віденського арбітражу, після якого відбулося нове розмежування між Чехословацькою Республікою і Угорським королівством і *«більша частина парохій мукачівської дієцезії Русинів у дійсності остала відлучена від міст Мукачеве й Ужгорода. У зв'язку з цим мукачівському єпископові тепер неможливо дістатися з однієї частини єпархії до іншої»*

(Вегеш, Горват, 2019: 274), тому Святий Престол «зволив поручити *Високопреосвященному др. Діонізію Няраді, єпископу крижевацькому, щоб перебрав пастирський уряд Апостольського Візитатора мукачівської єпархії Русинів, що знаходяться в Чехословацькій Республіці, і щоб про все інформував Апостольську Столицю*» (Вегеш, Горват, 2019: 274). Отже, Папа Пій XI призначив єпископа Діонісія апостольським візитатором з правами адміністратора для Карпатської України. Це відбулося 15 листопада 1938 року.

Згідно з Августином Штефаном, о. Августин Волошин, як прем'єр-міністр Карпатської України (Підкарпатської Руси), звернувся до Святішого Отця Пія XI з проханням призначити єпископа для Карпатської України і це питання негайно підготував і представив тодішній папський державний секретар Євгенію Пачеллі (пізніше папа Пій XII). Українське суспільство Карпатської України сприйняло цю вістку з великою радістю.

Кілька місяців потім, вже після смерті Святішого Отця Пія XI о. Севастіян Сабол, ЧСВВ (Зореслав) у статті «*Над домовиною Папи Пія XI*» у «Новій Свободі» писав про покійного Понтифіка наступне: «...*А недавно, в бурхливих листопадних днях особисто зайнявся долею нашого народу й нашої Греко-Католицької Церкви в Карпатській Україні, та післав нам щирого українського єпископа, від якого ліпшого ми собі й бажати не могли...*» (Зореслав, 1939: 2). Український патріот о. Севастіян Сабол не приховував радості свідомих карпатоукраїнців щодо призначення «українського єпископа».

Слід зазначити, що на Закарпатті у міжвоєнний період відбувалася конкуренція між українофільським та русофільським таборами не тільки у політичному та культурному житті, але і у церковному, зокрема і у середовищі самої Мукачівської греко-католицької єпархії.

Зокрема, після смерті єпископа Петра Гебея, яка настав 26 квітня 1931 року, русофільське крило намагалось не допустити призначення на мукачівську катедру «українофіла», а воліло бачити на чолі єпархії «руського». Оптимальним кандидатом на єпископа русофіли вважали о. Стефана Фенцика.¹ Так, 6 травня 1931 року від правління русофільського «Общества имени Александра Духновича» губернатору Підкарпатської Руси Петру Еренфельду було надіслано лист, який містив застереження щодо призначення єпископом «українофіла» і прохання *«...по возможности заступать кандидатуру д-ра Фенцика в кругах Ватикана, а также поговорить по этому поводу с Преосвященным Епископом Кордачем и в нунциатурь...»*²

29 листопада 1938 р. новопризначений апостольський візитатор Діонісій Няраді прибув у нову столицю автономної Підкарпатської Руси місто Хуст, а 4 грудня 1938 року на свято Введення в храм Пресвятої Богородиці відправив там першу Архиєрейську Літургію (Атанасій В. Пекар, 1967: 155 - 156). Того самого дня 4 грудня 1938 р. Владика Діонісій Няраді видав пастирський лист, у якому закликав священників бути українськими патріотами.

Василь Ґренджа-Донський у своєму щоденнику зазначив, що це *«...Перший пастирський лист, який я читаю з*

¹ Стефан Фенцик (1892-1946) греко-католицький священник, викладач ужгородської греко-католицької скмінарії, громадсько-політичний діяч русофільського та угрофільського спрямування, секретар «Общества имени Александра Духновича», засновник і лідер РНАП (Русская Национальная Автономная Партия), депутат верхньої палати парламенту Угорського королівства.

² Правление русскаго культурно-просветительнаго общества им.А.Духновича г.Ужгород. *Обращение правления обществак губернатору Подкарпатской Руси А. Эренфельду о поддержке кандидатуры С.Фенцика на должность епископа Мукачевской греко-католической епархии.* ДАЗО Ф. 50, О.2. С.44. арк.1

насолодою!...» (Гренджа-Донський, 2019: 81). Першу Архиєрейську Службу Божу, яку відслужив єпископ Няраді, Гренджа-Донський вважав «історичною», бо «...*відтепер в Карпатській Україні розпочнеться нове релігійне життя...*» (Гренджа-Донський, 2019: 81). Водночас Гренджа-Донський висловив побоювання стосовно того, чи дійсно вдасться розпочати нове релігійне життя, бо стверджував, що серед греко-католицького духовенства дуже багато «мадяронів» (Гренджа – Донський, 2019: с.81.). Не зважаючи на те, що Закарпаття двадцять років перебувало у складі слов'янської держави Чехословаччини, все ще давалися взнаки наслідки політики мадяризації, яка активно насаджувалася на Закарпатті угорським урядом після трансформації імперії Габсбургів у дуалістичну монархію. Августин Штефан у свої спогадах пише, що «...*мадярський режим мав способи, щоби заставити священників служити мадяризації...*» (Штефан, 1973: 282).

Тут також доцільно згадати, що серед греко-католицького кліру, крім прихильників угорців було чимало й таких, хто ідентифікував себе «руським». Ще сильно відчувалися наслідки москвофільства другої половини XIX століття. Цікавим є твердження Августина Штефана про те, що навіть мадярофілам імпонувала щирість і скромність владики Діонісія (Ребрик, 2023: 92).

У Карпатській Україні владики негайно взявся до упорядкування церковних справ і розбудови релігійного життя. Діонісій Няраді виклав свою програму дій в інтерв'ю редакторові «Нової свободи» В. Гренджі-Донському 12 грудня 1938 року: «*Мій плян є такий, – сказав єпископ, – щоб кожний священник був взірцевим духовником своїх вірних і виконував свої обов'язки сумлінно і як найточніші. Другим моїм пляном є запровадити наше духовенство до діяльності Католицької Акції...*».

Незважаючи на несприятливу зимову погоду, здійснював візитації парафій у супроводі свого секретаря о. Степана Решетила, ЧСВВ. Так, 18 грудня 1938 року Діонісій Няраді служив у Перечні, де виголосив промову, у якій *«...закликав вірників стояти певно при вірі, що тільки у певній вірі наше спасіння й успіх нашого відродження та кращої майбутності нашого народу та державного визволення...»*.

Апостольський візитатор ініціював видання «Вісника Мукачівської єпархії в Чехословацькій Республіці», перший номер якого побачив світ 1 січня 1939 року в Хусті (Атанасій В.Пекар, 1967: 156). Усього вийшло п'ять номерів. У «Віснику» друкувалися звернення єпископа до священників і вірних, інформація про життя єпархії тощо. Владика Няраді відкликав семінаристів зі своєї території з Ужгородської семінарії і тимчасово помістив їх у чеському місті Оломоуц. Їхнім ректором призначив василіянина о. Мирона Калинця. Діонісій Няраді надав пристановище оо. василіянам і сс. василіянкам, які були змушені покинути Ужгород. Вони розвинули свою релігійно-культурну діяльність у гімназіях та учительських семінаріях (тут доцільно згадати, що Ужгородську класичну василіянську і Ужгородську та Берегівську реальні гімназії, чоловічу й жіночу учительські семінарії, які було евакуйовано на територію Карпатської України). Також єпископ Няраді постарався до перенесення з Ужгорода до Хуста друкарні отців василіян (Пагирия, 2020: 252). Загалом владика покладав на василіян великі надії.

Єпископ Діонісій Няраді тісно співпрацював з прем'єр-міністром Карпатської України о. Августиним Волошином, з яким був знайомий ще з початку століття. *«...Єп. Нярадій був відданим співпрацівником прем'єра Августина Волошина...»* – свідчить Августин Штефан (Ребрик, 2023: 92). Владика настоював, щоб духовенство у рамках

«Католицької Акції» займалося також і культурно-освітньою працею між вірними. Він заохочував священників розвивати на парафіях читальні товариства «Просвіта», закликав духовенство та вірних за будь-яких обставин бути вірними Богові, Церкві та народові. Усвідомлюючи, якою великою проблемою для народу, особливо на Верховині є алкоголізм, архипастир закликав до заснування і ведення антиалкогольних гуртків. Апостольський візитатор так сформулював пріоритети душпастирської праці на Закарпатті: *«...Нам треба свідомого духовенства, нам треба священників-суспільців, що працювали б між народом, а не тільки з проповідниці. Тому найголовнішою справою для мене – це відповідне виховання нових кадрів священників патріотів...»*.

Підвалинами своєї діяльності вважав опертя на міцні національні основи та співпрацю з місцевою інтелігенцією, щоби *«...разом з нею йти рука-в-руку для розбудови молодшої нашої держави...»* (Гаврош, 2010). Доцільно зазначити, що місцевої національно і релігійної інтелігенції, головно представників нового покоління, сформованого за часів Чехословацької республіки, було достатньо. Для реалізації своїх намірів владика заснував «Товариство греко-католицьких священників» (ТУКС), яке очолив відомий письменник о. Юрій Станинець, парох с. Воїнігово на Тячівщині. До складу ТУКС ввійшло декілька свідомих священників. Зрозуміло, що за короткий час існування Карпатської України це товариство не змогло розвинути широкої діяльності.

Єпископ також висловив попередження тій частині священства, які були неприхильними до самостійності Карпатської України, щоби *«...якнайдалше держалися від усякої протидержавної агітації...»*. Однак не всі душпастирі прислухались до поради свого архиєрея. За антидержавну агітацію було ув'язнено декількох греко-

католицьких священників (Вегеш, Горват, 2019: 276). На жаль, не вдалося дослідити, як ставився єпископ Няраді до арешту і ув'язнення священників, підозрюваних в антидержавній агітації чи шпіонажі на користь угорців. Відомо, що на їхнє місце він призначав інших отців. Наприклад, після арешту 14 листопада 1938 року о. Теодора Когутича у с. Доманинці біля Ужгорода (С. Бендас, Д. Бендас, 1999: 119), апостольський візитатор перевів туди, щоправда, аж у лютому 1939 року, о. Андрія Сабова зі с. Сокирниці, що на Хустщині (С. Бендас, Д. Бендас, 1999: 213). Крім о. Теодора Когутича, було заарештовано й інтерновано оо. Йосифа Івана, Золтана Шолтеца (Вегеш, Горват, 2019: 276).

Івана Міню, Нестора Сільвая та інших. Декілька священників емігрували за межі Карпатської України. Адміністратор парафій сіл Березово і Нижній Бистрий на Хустщині о. Теодор Ромжа (пізніше єпископ-мученик) так згадував про цей період у листі до свого римського ректора *«...Вам напевно відомо, що Його Преосвященство Няраді призначений візитатором Підкарпатської Русі з тимчасовою юрисдикцією апостольського адміністратора. Я відвідав його і, на жаль, мушу признати, що зустріч з ним від перших хвилин не була занадто приємною...»* (Пушкаш, 1999: 19–20). Причиною цього, на думку о. Теодора, була *«національна різниця між ним і єпископом...»* (Пушкаш, 1999: 19–20). У той час о. Ромжа ідентифікував себе як «руського», очевидно під впливом деяких професорів хустської гімназії, й особливо формації римської колегії «Руссікум». Відомо, що о. Теодор Ромжа готувався стати місіонером у радянській Росії (Пушкаш, 1999: 14).

Слід зазначити, що у той час і у закарпатському православному середовищі (традиційно московфільському) відбувалися певні процеси українізації. 23 листопада

1938 року відбулася зустріч православного архієпископа Савватія Врабца¹ з прем'єр-міністром А. Волошином. Того самого дня члени Синодального комітету подали до влади Карпатської України прохання про визнання константинопольської юрисдикції у краї та створення «Української православної митрополії» (Пагіря 2020: 262). Василь Гренджа-Донський у своєму щоденнику згадує, що 27 листопада 1938 року у селі Копашньові неподалік Хуста відбулося *«величезне святкування Української Православної Церкви»* (Гренджа-Донський, 2019: 76.). Архієпископом Савватієм було відправлено Архирейську Літургію, під час якої архирей молився за *«Богом хранимую Карпатську Україну та її уряд»* (Гренджа-Донський, 2019: 76). Потрібно уточнити, що у той час на Закарпатті існували дві паралельні православні юрисдикції: Сербська та Чехословацька. Прихильники сербської юрисдикції були переважно москвофілами. Слід зазначити, що з представниками Сербської Православної Церкви у владики Няраді, як єпископа Крижевацького, були не прості стосунки. Як зазначено вище, йому доводилося захищати інтереси греко-католиків у Сербії у часі провадження урядом великосербської політики. У газеті «Нова Свобода» за 5 березня 1939 року було надруковано статтю «Думки громадянина. Православне населення й духовенство Карпатської України», у якій стверджувалося, що *«...Православна єпархія вже завела урядовання в українській мові. Православне населення, духовенство і його духовні керівники є цілком лояльні до Уряду й до політичних провідників Карпатської України...»*

¹ Савватій Врабец (1880-1959) Народився поблизу Праги. З 1900 по 1921 рік перебував у Росії. У 1923 році Константинопольським патріархом хіротонізований на єпископа і призначений архієпископом Празьким і всієї Чехословаччини з юрисдикцією над трьома єпархіями: Празькою, Маришською і Карпаторуською.

(Карпатський, 1939: 3). Уряд Карпатської України намагався забезпечити внутрішню стабільність суспільства, і зокрема унеможливити конфлікти між вірними греко-католицької та православної конфесій (а такі конфлікти мали місце у 20-их роках). Очевидно єпископ Няраді підтримував такі прагнення уряду. На жаль, не вдалося дослідити, чи Апостольський Візитатор мав якісь безпосередні контакти із православними єпископами чи представниками закарпатського православного духовенства, зокрема з архієпископом Савватієм.

У «Пастирському листі» від 23 грудня 1938 року Діонісій Няраді сповістив вірників, що *«...нашу єпархію мукачівську в Чехословацькій Республіці віддав я під особливу опіку Пренепорочно Зачатої Діви Марії, наша ж держава проголосила її особливою Покровительською-Заступницею Підкарпатської Держави...»* 12 лютого 1939 року у Карпатській Україні відбулись вибори до Сойму. Більшість голосів виборців (близько 92,4 %) здобули кандидати Українського Національного Об'єднання. Послами до Сойму було обрано і кілька греко-католицьких священників: о. Адальберта Довбака, о. Григорія Мойша, о. Кирила Феделеша, о. Юрія Станинця. 10 березня 1939 року Апостольський візитатор Няраді підписав розпорядження священникам про урочисте відзначення в церквах відкриття Сойму Карпатської України: *«...В особливіший спосіб поручаю і заряджую, щоб у день отворення Сойму – точна дата ще оголошена в радіо – у всіх парохіях нашої єпархії на автономній території Карпатської України всецестиві отці духовні відправили Службу Божу; перед треба повідомити вірників і місцеві уряди. Рівно ж заряджаю, щоб з тої світлої нагоди всі дзвони по наших церквах дзвонили на навечері й у самий день отворення Сойму по Службі Божій – також через чверть години...»* (Вегеш, Горват, 2019: 274). Однак, як відомо, засідання

Сойму Карпатської України відбулося вже під гуркіт канонад.

14 березня 1939 року Словаччина проголосила незалежність. Того самого дня регулярні війська Угорщини почали наступ на Карпатську Україну. 15 березня 1939 року Сойм проголосив повну державну самостійність Карпатської України, але 16 березня 1939 року угорські війська, здолавши опір Карпатської Січі, окупували територію Карпатської України. Єпископ Діонісій Няраді не емігрував із президентом о. Августином Волошином і членами уряду й залишився у Хусті. Його було взято під домашній арешт. 18 березня, на вимогу угорського офіцера, був присутнім при обшуку у помешканні президента о. Августина Волошина (Ребрик, 2023: 93). Двоє угорських жандармів цілодобово знаходилися біля владика, навіть тоді коли він спав або молився. У неділю 19 березня єпископу Діонісію не дозволили піти до церкви на Службу Божу (Ребрик, 2023: 93). За словами очевидців, перед будинком владика було споруджено дві шибениці, на яких, як хвалилися угорці, мали повісити отця Волошина і владика Няраді. Невдовзі єпископа Діонісія депортовано в Будапешт. На думку Августина Штефана: *«...Пониження, ганьблення, брутальні знущання і глузування проти апостольського адміністратора, єпископа Нярадія, були наказані і розпоряджені регентом Гортієм та його міністрами. Перш за все тому, що владика Няраді, не зважаючи на своє мадярське ім'я, затримав у грудях українське серце і дуже любив свій карпатоукраїнський народ, який за 20 років відродився і віднайшов своє українське «Я»»* (Ребрик, 2023: 94).

У п'ятницю 24 березня о восьмій годині ранку апостольського візитатора посадили у жандармський автомобіль і в супроводі чотирьох жандармів відвезли в Будапешт, де висадили перед готелем. Наступного дня єпископ

пішов до міністерства шкільництва і культу, але йому заявили, що міністр його не запрошував. Після цього владика Нярадї навідався до апостольської нунціатури у Будапешті й за посередництва нунція Анджело Ротта домовився про прийом у вищезгаданому міністерстві. Міністр Гоман Балінт перепросив єпископа і запевняв, що все робилося без його відома (Ребрик, 2023: 94). Єпископу Діонісію Нярадї заборонили повертатися на Закарпаття і він поїхав до Загреба, де зустрівся з о. Августиним Волошином та іншими членами уряду Карпатської України.

Слід зазначити, що він всіляко допомагав утікачам від мадярського режиму з окупованого Закарпаття. Августин Штефан у своїх споминах пише, що «...Вернувшись до Загребу, єп. Нярадїй жертовно помагав карпато-українським втікачам...» (Штефан, 1973: 288). Отже, єпископ не забув про своїх вірних і опікувався ними навіть за межами Закарпаття. «Події Карпатської України надломли владика Діонізія», – вважав покійний о. Михайло Малацко, настоятель катедрального собору Святителя Миколая в Руському Керестурі, який написав магістерську роботу про цього єпископа (Гаврош 2010). Помер єпископ Діонісій Нярадї за загадкових обставин у селі Мрзло Поле, нині в Хорватії, куди виїхав для церковної візитації (за іншими даними для реколекційних великопосних наук) у квітні 1940 року. Парохом у Мрзло Поле тоді був о. Янко Репленович, пізніший духівник у Загребській семінарії. (Штефан, 1973: 288). Художник Микола Бутович, який малював портрет владика Нярадї, у своїй статті *«Два портрети»* у «Свободі» за 2 версеня 1955 року писав, що ігумени о. Онуфрій Бурдяк і о. Полікарп Булик переконували його не їхати, бо *«...це може скінчитися трагічно...»* (Штефан, 1973: 288). Професор теології Загребського університету о. Іван Шімрак, який

особисто розслідував цю подію, був переконаний, що владику отруїли (Штефан, 1973: 288).

Похований владика Діонісій Нярадї у рідному Руському Керестурї у крипті тепер катедрального храму Святого Миколая поруч з іншими церковними достоїнствами. Єпископа Нярадї пам'ятають і в Мукачівській греко-католицькій єпархії. Зокрема, під час відвідин Руського Керестура у жовтні 2018 року автор статті разом із іншими священиками Мукачівської греко-католицької єпархії відслужили Панахиду за єпископом Діонісієм Нярадї біля його гробниці у крипті вищезгаданого храму. Цим молитовним чином ми бажали виявити вдячність архипастирю Карпатської України за його ревне служіння у важливий і буремний час.

10 жовтня цього року, з нагоди 150 річниці з Дня Уродин єпископа Діонісія Нярадї у соборі Вознесіння Господнього у Хусті було відправлено Архиєрейську Божеественну Літургію, яку очолив єпископ-ординарій Мукачівської греко-католицької єпархії Теодор Мацапула у співслужінні численного єпархіального духовенства. Після Літургії о. Василь Зейкан виголосив доповідь про владика Нярадї. Священство й вірні Мукачівської греко-католицької єпархії пам'ятають про великого архипастиря Карпатської України й вірять, що як написано у книзі псалмів: «Пам'ять про праведника буде вічна» (Пс.112,6)

Однак, слід зазначити, що постать владики Діонісія Нярадї, порівняно з іншими єпископами Мукачівської греко-католицької єпархії слабо висвітлена, як і питання релігійного життя у Карпатській Україні загалом. Коротка, але плідна діяльність апостольського візитатора єпископа Діонісія Нярадї в Карпатській Україні потребує глибшого і детальнішого дослідження. Владика Нярадї здійснював архиєрейське служіння в Карпатській Україні в не легкий, але важливий час українського державотворення

на цьому малому клаптику української землі. Він був свідком героїчної боротьби Карпатської України за свою незалежність із іноземними загарбниками. Тому, у час коли сучасна українська держава бореться за свою незалежність із російським агресором, дослідження діяльності єпископа Діонісія Няраді як апостольського візитатора Карпатської України є дуже актуальним.

ЛІТЕРАТУРА

Волошин А. Найбільший муж наших новіших часів: Всесвітлішому й Високопреподобному Отцю Монсеньйорові Августинові Волошину, многозаслуженому народному Борцеві й Батькові укр. відродження на нашій Підкарпатті в день Його уродин найгарячіші свої побажання складаємо : [до 150-річчя від дна народж. Президента о. Монс. Августина Волошина та 85-річчя Карпат. України] / упоряд. А. Ребрик ; підгот. Текстів та фотоматеріалів І. М. Ребрика ; передм. Н. Й. Ребрик. Ужгород : ФОП Ребрик А. І. ; Торонто : Стипенд. фонд проф. Василя Янішевського при Укр.-Канад. Дослідчо-Документаційному Центрі ; Ужгород: ГО Іст. клуб "Красне Поле", 2023. 416 с.

Бабинський А., Крижевацька єпархія– історія і сьогодення. Патріярхат, 2 березня, 2013. URL: <https://www.patriyarkhat.org.ua/statti-zhurnalu/kryzhevatska-jeparhiya-istoriya-i-sohoden-nya/>

Бендас С., Бендас Д. Священики-мученики, сповідники вірності. Ужгород: Закарпаття, 1999. 412 с.

Вегеш М., Горват Л. Релігія і церква в Карпатській Україні. *Relatii Romano-ucrainene. Istorie si contemporaneitate. Romanian-Ukrainian relations. History and contemporaneity. Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність*. Editory Irina Liuba Horvat. Anastasia Vehesh. Satu Mare: Editura Muzeului Satmarean – Bucuresti: Editura RCR Editorial, 2019. С. 271–284. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/32182>

Гаврош О. Єпископ Карпатської України. Загибель владики Діонізія Няраді досі оповита таємницею. *Україна молода*. 13

березня 2010 р. URL: <https://zakarpattyua.net.ua/News/57776-Ієпископ-Карпатської-України.-Зажыбел-владыкы-Діонізія-Ніараді-досі-оповыта-тайемнытсеіu>

Гренджа-Донський В. Щастя і горе Карпатської України. Щоденник 7.X.1938 – 8.VIII.1939. Гражда, Ужгород 2019. URL: <https://diasporiana.org.ua/wpcontent/uploads/books/11666/file.pdf>

Данилець Ю. Документи апостольського адміністратора Пряшівської єпархії, єпископа Діонісія Няраді на тему православногo руху (на матеріалах архіву у Кошицах). Greckokatolicka teologická fakulta Prešovská univerzita v Prešove. Historia Rádu baziliánov sv.Jozafáta. Prešov 2017. 173 с.

Зореслав (о. Степан-Севастіян Сабол). Над домовиною Папи Пія XI. *Нова Свобода*. Річник XL. Ч. 31, 12 лютого 1939.

Карпатський П. Думки громадянина. Православне населення й духовенство Карпатської України. *Нова Свобода*. Річник XL. Ч. 49, 5 березня 1939.

Пагір'я О. Карпатська Україна у документах другої Чехословацької республіки: у 2-х кн. / перекл. із чеської Ірина Забіяка; картограф Дмитро Вортман. Книга І. Львів: Україна Модерна; Видавництво Українського Католицького Університету, 2020. 356 с.

Пекар Атанасій В. Нариси історії Церкви Закарпаття. Т. І: Єрархічне оформлення. Рим 1967. 241 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/2092/file.pdf>

Правление русскаго культурно-просветительнаго общества им.А.Духновича г.Ужгород. *Обращение правления обществак губернатору Подкарпатской Руси А. Эренфельду о поддержке кандидатуры С.Фенцика на должность епископа Мукачевской греко-католической епархии*. ДАЗО Ф. 50, О.2.

Пушкаш Л. Ісповідництво і мученича смерть єпископа Теодора Ромжі / Л. Пушкаш; Мукач. греко-катол. Єпархія. Ужгород : Патент 1999. 83 с.

Штефан А. За правду і волю. Спомини і дещо з історії Карпатської України. Книга перша. Торонто: Видавництво «Пробоем», 1973. URL: <https://diasporiana.org.ua/wpcontent/uploads/books/10872/file.pdf>

REFERENCES

Avhustyn Voloshyn. Naybil'shyy muzh nashykh novishykh chasiv: Vsesvitlishomu y Vysokoprepodobnomu Ottsyu Monsen'yorovi Avhustynovi Voloshynu, mnohozasluzhenomu narodnomu Bortsevi y Bat'kovi ukr. vidrozhennya na nashim Pidkarpatti v den' Yoho urodyn nayharyachishi svoiy pobazhannya skladayemo: [do 150-richchya vid dna narodzh. Prezydenta o. Mons. Avhustyna Voloshyna ta 85-richchya Karpat. Ukrayiny] / uporyad. A. Rebyrk; pidhot. tekstiv ta fotomaterialiv I. M. Rebyrka; peredm. N. Y. Rebyrk. Uzhhorod : FOP Rebyrk A. I. ; Toronto : Stypend. fond prof. Vasylya Yanishevs'koho pry Ukr.-Kanad. Doslidcho-Dokumentatsynomu Tsentri ; Uzhhorod: HO Ist. klub «Krasne Pole», 2023. 416 s.

Anatoliy Babinsky. Eparchy of Kryzhevats – History and Present. Patriarchate 2 (435) 2013.

Bendas S., Bendas D. (1999). Svyashchenyky-muchenyky, spovidnyky virnosti. [Priest Martyrs, Confessors of Faithfulness]. Uzhhorod: Zakarpattia, 412 s. [in Ukrainian].

Vehesh M., Horvat L. (2019). Relihiya i tserkva v Karpats'kiy Ukrayini [Religion and the Church in Carpathian Ukraine]. *Relatii Romano-ucrainene. Istorie si contemporaneitate. Romanian Ukrainian relations. History and contemporaneity. Rumuns'ko-ukrayins'ki vidnosyny. Istoriya ta suchasnist'*. Editory Irina Liuba Horvat. Anastasia Vehesh. Satu Mare: Editura Muzeului Satmarean – Bucuresti: Editura RCR Editorial, 2019. C. 271–284. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/32182> [in Ukrainian].

Havrosh O. Yepyskop Karpats'koyi Ukrayiny. Zahybel' vладыky Dioniziya Nyaradi dosi opovyta tayemnytseyu. *Ukrayina moloda*. 13 bereznia 2010 r. URL: <https://zakarpattia.net.ua/News/57776-IEpyskop-Karpatskoi-Ukrainy.-Zahybel-vладыky-Dioniziia-Niaradi-dosi-opovyta-taiemnytseiu> [in Ukrainian].

Grendzha-Dons'ky V. (2019). Shchastya i hore Karpats'koyi Ukrayiny. Shchodennyk 7.Kh.1938 – 8.VIII.1939. Hrazhda, Uzhhorod. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/11666/file.pdf> [in Ukrainian].

Danylets' Yu. (2017). Dokumenty apostol's'koho administratora Pryashivs'koyi yeparkhiyi, yepyskopa Dionisiya Nyaradi na

temu pravoslavnoho rukhu (na materialakh arkhivu u Koshitsakh). Greckokatolicka teologická fakulta Prešovská univerzita v Prešove. Historia Rádu baziliánov sv. Jozafáta. Prešov. 173 s.

Zoreslav (o. Stepan-Sevastiyan Sabol). Nad domovynoyu Papy Piya KhI. *Nova Svoboda. Richnyk* XL. Ch. 31, 12 lyutoho 1939.

Karpats'kyy P. Dumky hromadyanyna. Pravoslavne naselennya y dukhovenstvo Karpats'koyi Ukrayiny. *Nova Svoboda. Richnyk* XL. Ch. 49, 5 bereznya 1939. [in Ukrainian].

Pahirya, O. (2020). Karpats'ka Ukrayina u dokumentakh druhoi Chekhoslovats'koyi respubliky: u 2-kh kn. / perekl. iz ches'koyi Iryna Zabiya; kartohraf Dmytro Vortman. Knyha I. L'viv: Ukrayina Moderna; Vydavnytstvo Ukrayins'koho Katolyts'koho Universytetu. 356 s. [in Ukrainian].

Pekar, A. (1967). Narysy istoriyi Tserkvy Zakarpattya. T. I: Yerarhichne oformlennya. Rym. 241 s. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/2092/file.pdf>

Pravlenye russkaho kul'turno-prosvetytel'naho obshchestva ym. A. Dukhnovycha h. Uzhhorod. Obrashchenye pravlenyya obshchestvak hubernatoru Podkarpatskoy Rusy A. Ėrenfel'du o podderzhke kandydatury S. Fentsyka na dolzhnost' epyskopa Mukachevskoy hreko-katolycheskoy eparkhyi. DAZO F. 50, O. 2.

Pushkash, L. (1999). Ispovidnytstvo i muchenycha smert' yepyskopa Teodora Romzhi. Uzhhorod : Patent. 83 s. [in Ukrainian]. 15.

Shtefan, A. (1973). Za pravdu i volyu. Spomyny i deshcho z istoriyi Karpats'koyi Ukrayiny. Knyha persha. Toronto: Vydavnytstvo «Proboyem». URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/10872/file.pdf> [in Ukrainian].

ФІЛОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

**ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ АНТРОПОНІМІКОН
У П'ЄСАХ АВГУСТИНА ВОЛОШИНА – ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ
НАЦІОНАЛЬНИХ НАЙМЕНУВАНЬ УКРАЇНЦІВ**

Актуальність теми дослідження. Онімна лексика є одним із важливих джерел для дослідження мови, історії, матеріальної та духовної культури нашого народу. “Сьогодні українська ономастика – це галузь з міцними теоретичними підвалинами та чіткими обрисами об’єкта і предмета досліджень. За більш ніж піввіковий шлях ономастичні студії стали в українській лінгвістиці однією з провідних галузей дослідження” (Колесник, 2017: 6).

Важливим об’єктом наукових досліджень сьогодні є літературні оніми, що входять до ономастичного простору художнього твору. Почесне місце серед них займають літературно-художні антропоніми. Найменування персонажів є важливими елементами мовної картини світу. Художня антропоніміка викликає значний інтерес для мовознавців, бо допомагає проникнути у внутрішню форму найменування, стає особливим прийомом, який сприяє розкриттю образу, характеру персонажа. Письменники виважено ставляться до вибору найменувань своїм героям, адже саме літературно-художні антропоніми є яскравою ознакою індивідуального онімного стилю авторів. Майстри слова прагнуть захищати національні інтереси в художній літературі і долучатися до світового культурно-історичного процесу. Відомо, що в наших іменах – генетичний код українця, наша історія й сучасність, тому власні назви в художніх творах стають вагомим засобом відтворення національної традиції, вони формують свідомість українців, а також взаємодіють з іншими мовними одиницями, набувають нових

конотацій, символів, виокремлюють індивідуальні риси персонажів, указують на авторські вподобання. Власні імена героїв у рамках тексту визначають його цілісність та утворюють потужне поле багатозначності його інтерпретації.

Назви персонажів п'єс А. Волошина досліджено недостатньо, а саме вони є містком до вивчення культурно-історичного контексту найменувань закарпатців-українців. Літературно-художні антропоніми виступають носіями культурної пам'яті, історичних подій, легенд, традицій, тому їх лінгвістична характеристика є важливою.

Президент Карпатської України Августин Волошин присвятив своє життя боротьбі за політичні права і державне самовизначення закарпатців. Августин Волошин не відривав історію і культуру закарпатців від усього українського народу, був яскравим прикладом єдності усіх українців. Світла постать Августина Волошина, який відіграв важливу роль в історичному процесі краю, привертає увагу дослідників різних напрямків. Він був всебічно розвинутою особистістю. "Його внесок як педагога, теоретика й практика педагогічної думки, організатора культурно-освітнього руху в Закарпатті, талановитого вченого, публіциста-видавця, письменника і, врешті-решт, церковно-релігійного, громадсько-політичного й державного діяча важко переоцінити" (Вегеш, 2022: 6).

Метою нашого дослідження є літературно-художній антропонімікон п'єс "Князь Лаборець", "Маруся Верховинка", "Без Бога ні до порога" А. Волошина. Основне завдання – з'ясувати, що найменування літературних героїв п'єс А. Волошина віддзеркалюють національний (регіональний) антропонімікон українців.

Методи дослідження зумовлені специфікою онімного матеріалу, який потребує системного підходу і використання традиційного описового методу і його основних

прийомів: спостереження, інтерпретації та узагальнення, дозволяє виявити, систематизувати й проаналізувати власні назви. Функційне навантаження літературно-художніх антропонімів визначено методом контекстуального аналізу. Дистрибутивний аналіз допомагає виявити приховану оцінну інформацію в семантичній структурі онімів.

Аналіз останніх публікацій. Загальнотеоретичні питання з літературної ономастики лягли в основу досліджень Ю. Карпенка, М. Мельник, Л. Белея, М. Торчинського, Г. Лукаш, Н. Колесник та ін. Науковці добре усвідомили, що мета літературної ономастики – “працювати на художній текст, на художнє ціле, будучи його вагомою частиною”, де “ім’я літературного персонажа важить у створенні цього персонажа письменником” (Карпенко, Мельник, 2004: 14–15) Дослідження функційно-стилістичних особливостей літературно-художніх антропонімів українських письменників відобразилися в дисертаційних роботах та величезній кількості наукових статей (Е. Боєва, Н. Бербер, О. Горбач, Т. Гриценко, М. Доценко, Л. Зубар, І. Ільченко, О. Лавер, Д. Козловська, Л. Кричун, Т. Крупеньова, Л. Масенко, О. Сколоздра-Шепітко, А. Соколова, Г. Шотова-Ніколенко та ін.).

Про А. Волошина як мовознавця та письменника писали Й. Баглай, Ю. Балега, Н. Вигодованець, В. Габор, Б. Галас, М. Зимомря, О. Ігнатович, О. Мишанич, В. Німчук, Н. Ребрик, І. Сенько, Н. Ференц, П. Чучка, Ю. Юсип та інші.

Драматичні твори А. Волошина високо оцінили В. Гренджа-Донський та А. Штефан. Досліджували їх О. Мишанич, П. Чучка, Й. Баглай та ін. О. Мишанич у статті “Августин Волошин як літератор” писав: “А. Волошин був також і цікавим белетристом і драматургом, вправно користувався художнім словом для поширення своїх просвітницьких ідей”, хоч його твори “не належать до великої

літератури” (Мишанич, 1995: 245). Детальний аналіз п’єс Президента Карпатської України здійснила Н. Ребрик у статті “Письменницька діяльність Августина Волошина” (Ребрик, 2011: 66–103). Ці дослідження торкаються літературознавчого аспекту. О. Ігнатович у статті “П’єса Августина Волошина “Без Бога ні до порога”: християнські цінності у вимірах часу” (Ігнатович, 2018) привертає увагу до ролі християнських імен у формуванні образів, вдивляється в їхнє первісне значення, але основна мета – простежити апологію християнських цінностей у п’єсі. Відомо, що А. Волошинові імпонували християнські ідеали виховання. Функціонування літературно-художніх антропонімів у творах закарпатських письменників початку ХХ ст. досліджувала О. Чижмар у монографії “Загальнонаціональне та регіональне в закарпатоукраїнській літературно-художній антропонімії ХІХ–ХХ століть” (Чижмар, 2018). Ми досліджували інформаційний заряд назв героїв, матеріал опубліковано в статті “Енциклопедичне та змістове наповнення літературно-художніх антропонімів творів Августина Волошина” (Вегеш, 2019).

Виклад основного матеріалу. Предметом нашого зацікавлення стали художні твори А. Волошина, адже вони мали великий попит серед широких верств населення, були доступними для читання, написані легко, порушували важливі проблеми краян. Н. Ребрик писала, що особливістю художніх творів А. Волошина є те, що автор “закликав не до соціальної чи класової боротьби, а до морального вдосконалення людей, до збереження своєї віри, мови, звичаїв, наголошуючи на рідному – українському, тобто залишаючись послідовним ідеологом і провідником народоцветва в краї” (Ребрик, 2011: 69).

В історичній п’єсі “Князь Лаборець – послідній володар самостійної “Країни Русинів” тісно переплітаються

національна та християнська ідеї. О. Мишанич писав, що драма “є спробою відтворити легендарний образ ужгородського князя Лаборця, який уособлює руський народ у Карпатах. Усе життя його підпорядковане розбудові своєї країни і її захисту від завойовників. У нерівній боротьбі він гине, але пропаговані ним ідеї незалежного державного народу, християнської просвіти, любові і милосердя залишаються жити в серцях і душах нащадків” (Мишанич, 2002: 28). Н. Ребрик зазначає, що п’єса “Князь Лаборець” є “явною проекцією на поразку карпатоукраїнської держави, з урахуванням як досвіду боротьби, так і досвіду втрат. Але це – і показ величчї трагедії, свідомої жертви во ім’я Господнє і рідного народу. Це – творення переможеного, проте оптимістично-надалі-оспіваного позитивного героя...” (Ребрик, 2011: 98). Дослідники вважають, що легендарний князь східнослов’янського племені білих хорватів Лаборець – “збірний образ кількох постатей та періодів”. Про нього складали пісні та легенди, йому присвятили свої твори Богуслав Носак-Незабудова, Анатолій Кралицький, Євген Фенцик, Марійка Підгірянка, Василь Ґренджа-Донський, Василь Пачовський, Петро Угляренко та ін. Історики досі сперечаються на тему чи існував Лаборець, але більшість схильна вважати князя цілком реальною особою. С. Федака вважає, що це, можливо, “був найсильніший із закарпатських князів, а решта були його данниками” (Федака, 2020: 106). У Малому енциклопедичному словнику Г. Павленка знаходимо: “Лаборець – руський князь періоду здобуття угорцями нової батьківщини (близько 896 р.). ...Вчені по-різному ставляться до повідомлення Аноніма про Лаборця і його боротьбу проти угорських племен: одні вважають особу Лаборця міфічною, інші, – реальним історичним фактом. ...Образ Лаборця міцно увійшов і в народну творчість краю” (Павленко, 1999:

103–104). Як би там не було, але не погодитися з думкою В. Шкляра не можна: “Жодна перлина народної творчості не з’явилася на порожньому місці” (Шкляр, 2024: 108).

Августина Волошина також привабив цей образ. Назву для свого героя автор залишив історичну. У п’єсі, крім апелятивної назви *князь*, фігурує своєрідна форма звертання *Ваша княжа світлість*, що вказує на високий стан. Так його й представляють воєводам: “*Їх світлість князь Лаборець!*” (Волошин, 2002: 426). Князь – мудрий батько свого народу, який зазначає: “*Що роблю, роблю в користь мого народу*” (Волошин, 2002: 417). Він боронить не тільки землю від ворогів, але й віру: “*Ми ж є оборонцями християнської віри. ... Слово Боже веде до життя Божого*” (Волошин, 2002: 418); “*Князь – сильна душа і в найбільших нещастях вміє вповати на Бога*” (Волошин, 2002: 438); “*І тоді сини нашого народу повинні бути свідомими апостолами науки Христа як джерела правдивої цивілізації. ... І коли мене не стане, ширіть між народам мій заповіт: сила народу криється в силі його честот і повної згоди; між нашими людьми має додержуватися головний закон християнства: любов і милосердя*” (Волошин, 2002: 445). Невідомо, якого походження ім’я князя. У переліку слов’янських особових імен українців (Історико-етимологічний словник П. Чучки, 2011) ми не знайшли його. Можемо тільки припустити, що назва могла походити від сербсько-хорватського або болгарського імені *Лаба* або *Лабо* чи від карпатоукраїнського апелятива *лаба* – ‘нога людини або тварини’ (Чучка, 2005: 322). Але напрошується й інша версія: в основі назви є особове ім’я *Бор*. “Ім’я становить наслідок апокопування котрогось із давньослов’янських віддієслівних двоосновних імен зразка *Борислав*, *Боримир*... або аферези імен зразка *Далибор*, *Близбор*, *Станибор*, *Хвалибор*” (Чучка, 2011: 72). П. Чучка фіксує також ім’я *Борець*, яке

“з’явилося як українське усічено-суфіксальне утворення з демінутивним суфіксом –ець від котрогось із двоосновних імен зразка *Боривой, Борислав* чи імен зразка *Мъстиборъ Ратиборъ, Самборъ*, у яких основа -боръ виражала значення *боротьба, боротися*» (Чучка, 2011: 72–73). Тому можемо стверджувати, що доантропонімна семантика імені розкривається в тексті, адже князь Лаборець веде *боротьбу* проти угорських племен за християнську віру: “Союз з половцями означав би нашу слабість і віддав би наш добрий нарід під панство поган. Такої зради наша християнська гідність не дозволяє. Ми повинні **обороняти** нашу границу під самим Доброчином” (Волошин, 2002: 428). Загибель князя Лаборця – сумна подія, але це одночасно й тема, яка оспівана в нашому фольклорі, і яка пов’язана з давнім героїчним минулим. Як писав М. Матола: “Тут в надрах корінь древнього села, Де Лаборець мадярами побитий” (Матола, 2002: 58). Вимальовується символічний образ переможеного, але гідного наслідування героя.

Дохристиянські імена мають також інші князі: *Золан* – князь болгар, *Святоплук* – князь словенів, *Томислав* – князь хорватів. Ім’я воєводи *Драгутин* походить від сербського імені Драгутин, що утворилося від базового імені Драг, в основу якого закладено праслов’янський прикметник *drag* ‘дорогий, милий, любий’ (Чучка, 2011: 172–174). Воєвода саболчський має ім’я *Володимир*.

Усі інші персонажі мають традиційні християнські імена: княгиня *Марія* (ім’я Божої Матері), княжа донька *Віра* (‘правдива’, ‘віра’, ‘довір’я’ (Чучка, 2011: 378), отець *Василь*, воєвода земплинський *Петро*, стрілець *Данило*. Деякі стрільці мають і відповідні прізвища, які утворилися від місцевих апелятивів, що вказують на їх заняття: *Петро Коваль, Василь Труба*. Пан *Дунайський* сам пояснює походження свого імені: “Я русин з Доброчина, родом

з Николаєва, при нижнім току Дуная, тому й назвали мене Дунайським” (Волошин, 2002: 441). Як бачимо, назви героїв не відрізняються від найменувань, що побутували в IX ст. на всіх теренах Русі. Первісне значення імені земплінського воєводи *Петра* (Петро – ‘скеля’, ‘камін’ (Трійняк, 2005: 292) спрацьовує в тексті. Воєвода твердий у своїх переконаннях, вірний князю та народній ідеї: *“А то я кажу, що важніша є духовна оборона, як тіло людське без душі мертве, так і життя народу лиш тоді може називатися людським, коли керується вищими ідеями, які є духом тіла народу”* (Волошин, 2002: 429). Саме Петра бачить своїм наслідником князь Лаборець. Воєвода, як апостол Петро, вважає, що *“треба дивитися на все під кутом Божого провидіння. ...Сила народу не в зброях, але в душевних скарбах”* (Волошин, 2002: 404). Він вірить, що призначення русинів – обороняти лад і здобутки культури. Отець *Василь* (Василь – ‘царський’, ‘царственный’ (Трійняк, 2005: 60) – добрий і щирий духівник. Він закликає *“зробити наших стрільців апостолами християнської правди”* (Волошин, 2002: 431). Ці персонажі – носії християнської віри. У їхньому мовленні, як і в мовленні князя та княгині, ми зафіксували цілу низку теонімів (власні назви богів). Найчастіше використано ім’я *Ісуса Христа*. Зазвичай теоніми належать до ономастичної периферії художнього тексту, але Бог – творець світу, носій добра, щастя та справедливості, тому Він є центральною постаттю для християн. Проблемам релігійної ономастики присвятили свої дослідження Т. Вільчинська, О. Слоньовська, Н. Павлюк, Г. Тимошик, Ю. Попойлик, П. Мацьків, Н. Колесник та ін. Т. Гриценко зазначає: *“До власних назв, які використано для підкреслення високих позитивних якостей людини, її моральності, належать Бог, Христос, Ісус Христос”* (Гриценко, 1997: 273). Персонажі повісті А. Волошина – люди побожні, тому

звертаються за допомогою до Бога, Сина Божого, Отця, Христа, Господа, доброго Бога, небесного Бога, Пана Бога, Всевишнього, Божої Матері (*“Не досить лиш говорити, але треба й доказати правду, а християнську правду доказав сам Бог, сам Син Божий Ісус Христос своїми чудами, пророцтвом, своєю наукою, цілим своїм життям і своїм світлим Воскресінням”* (Волошин, 2002: 419); *“Добрий Боже, будь милосердний для нас! Захорони наш нарід і його батька князя! Верни мені мою нещасну доньку! Отче наш... хорони від лукавих! Хорони нас!”* (Волошин, 2002: 445). Н. Колесник, досліджуючи християнські назви у фольклорі, пише: *“Дослідники відзначають як одну з особливостей християнської теонімії – багатойменність персонажа, що зумовлене, по-перше, давньою традицією табуйовувати імена Бога; по-друге, завданням кожного з онімів називати лише один аспект діяльності, лише одну із властивостей чи якостей Бога, вербалізовувати певні змістові, ціннісні параметри його характеристик”* (Колесник, 2017: 138). Як не дивно, але ці форми звертання до Бога такі ж актуальні й сьогодні, коли ми живемо у ХХІ столітті, а люди просять захисту від ворогів зі сходу. У традиційних висловах героїв обов’язково присутнім є онім *Бог*: слово Боже, закон Божий, храм Божий, Служба Божа, провидіння Боже, дар Божий, правда Божа, ласка Божа, доброта Божа, кара Божа, наука Христова (*“Закон Божий – це велика благодать; це світло, яке вказує правильну дорогу”* (Волошин, 2002: 419); *“Хто покійно просить, тому подасться поміч до розуміння Божої правди”* (Волошин, 2002: 419); *“О, дійсно надія – це великий дар Божий”* (Волошин, 2002: 437); *“Тому вірю, що Божа доброта все оберне на добре й може бути, що вони стануться апостолами правди там, де воно найбільше потрібне”* (Волошин, 2002: 439). Є в п’єсі назва Перун – найменування головного бога дохристиянського

періоду (“...бо ж і наші предки кланялися Перунові, богові дощу й вітрів” (Волошин, 2002: 423). Інші найменування богів язичницької доби відсутні.

У п'єсах “Маруся Верховинка” та “Без Бога ні до порога” події відбуваються на початку ХХ століття. Але верховинський люд так само шанує Бога, просить допомоги для себе і краю від тих самих ворогів, що й тисячу років тому. Не змінилися мовні засоби репрезентації найменувань Бога, не змінився також антропонімний склад. Назви для своїх героїв А. Волошин запозичає з реальної антропонімії. На перший погляд видається, що їм притаманна лише номінативна функція. Та насправді письменник активно використовує внутрішню форму імен та прізвищ, семантику їхньої твірної основи. Автор активізує первинне значення власної назви, конотативний компонент значення виступає на перший план.

Літературно-художній антропонім *Маруся Верховинка* з п'єси “Маруся Верховинка” привертає увагу тим, що автор поєднав розмовне найпоширеніше ім'я Маруся з прізвиськом, яке вказує на територіальне походження героїні. Ім'я *Маруся* оспіване в піснях і легендах українців і стало іменем-символом, характеристичний та оцінний потенціал якого вже сформованим запозичується з давніших літературних творів. Такі імена-символи, як зазначав Л. Белей, є “похідними одиницями, мають ста- ле, закріплене онімне значення, що ґрунтується на характеристично-експресивному потенціалі твірного, первинного літературно-художнього антропоніма” (Белей, 1995: 86).

Перлина українського епосу – дума “Маруся Богуславка” зачаровувала багатьох. Це ім'я неодноразово для своїх героїнь вибирали українські письменники. Воно ставало назвою багатьох творів: повість “Маруся” Григорія Квітки-Основ'яненка, історична драма “Маруся

Богуславка” Нечуя-Левицького, роман “Маруся Богуславка” Івана Багряного, п’єса “Маруся Верховинка” Августина Волошина, історичний роман у віршах “Маруся Чурай” Ліни Костенко, роман “Маруся” Василя Шкляра. Розмовний варіант Маруся, як бачимо, широко використовувався на всій території, де проживали українці.

Ім’я Марія в словнику українських імен І. Трійняка, крім значення ‘гірка’, ‘яка чинить опір’, тобто непокірна, має ще й інше – ‘вперта’ (Трійняк, 2005: 212). З тексту дізнаємося, що вона насправді і непокірна, і вперта. “Гострий розум та весела удача і роблять Марусю Верховинку схожою на Наталку Полтавку” (Ребрик, 2011: 79). Маруся протиставляється корчмареві Гершку та писареві Вернеру, які хочуть заснувати в селі “панську” школу, де б учили дітей “образованным языком”. Молода вчителька чинить їм опір: *“Тепер ви хочете поробити з нас москалів, завівши тут панську школу... А завтра ці пізніше кого з нас маєте зробити – поляків чи німців? ... Але ми не гандлярі, й нам того не потрібно: ми сини великого народу, й довіка будемо ними, хоч би ви тут десять шкіл мадярських ці москальських, ці інших поставили!”* (Волошин, 2002: 300–301). Героїню не вдається приборкати ні Вернерові, ні спровокувати Гершкові: вона справді непокірна і вперта. Вернер визнає, що Маруся розумна і нікому не дасть себе образити. Корчмар Гершко справедливо зазначає: *“...я її добре знаю: коли раз дашто сказала – як одрубала”* (Волошин, 2002: 304). У п’єсі тільки писар Вернер називає Марусю Марія Пйотровна, підлаштовуючись під російську, чим тільки дратує її.

Значний характеристичний потенціал закладений і в прізвиську *Верховинка*, що має топонімне походження. Цікавим залишається факт, що п’єсу А. Волошин підписав псевдонімом Андрій Верховинський. У цій назві відчитується натяк на місце проживання чи походження,

йому імпонувало саме таке найменування. Відомо, що за місцем проживання часто називали літературних героїв: Маруся Богуславка, Наталка Полтавка, а поетеса Марія Ленерт вибрала собі псевдонім Марійка Підгірянка. Як бачимо, розмовний варіант імені та псевдонім підлаштовані під місцеве проживання. І Підгірянка, і Верховинка асоціюються з місцевістю: гора, верховина, значить – свої, правдиві. Дівчина Маруся Тисовська з таким «впертим» іменем – уродженка Верховини. Виходить гарне поєднання: Маруся (непокірна), Петрівна (скеля) і Верховинка – непокірна скеля Верховини. Михайло Русин гордиться землячкою і її позицією: *“Треба, паночку, знати панну Марусю... Це вам не Марійка ци якась Гафійка, – це наша славна Маруся – верховинка...”* (Волошин, 2002: 317); *“Ну, але Маруся, – то правдива верховинка! Не дасть на правду наплювати!”* (Волошин, 2002: 326). Для Михайла вона не просто Маруся, вона – верховинка наша: *“Та хоть прославляймо нашу Верховину, що родить нам таких славних та завзятих Марусь, як панна Тисовська”* (Волошин, 2002: 328). У нього навіть форма звертання місцева: Марусьо, моя любя панночко. Саме в уста Михайла Русина автор укладає розуміння того, що Маруся своя, вона знає проблеми верховинського люду, є національно свідомою. Маруся переймається розвитком освіти, вона згуртовує молодь, наказує зло. О. Мишанич справедливо зазначає: «Актуальні проблеми культурно-національного життя, вихоплені з живого побуту, реальні сільські типи, захоплюючий сюжет, стрімка дія, приваблюючий образ життєактивної і національно свідомої Марусі Верховинки – все це дає підстави оцінити п'єсу А. Волошина позитивно як вдалу спробу показу зі сцени цілого вузла суперечностей, що, на думку автора, розв'язуються досить легко, завдяки розуму й активності героїні» (Мишанич, 1995: 250).

Не можна оминати доонімне значення прізвища *Тисовська*. Воно теж промовляє. В основі прізвища може бути гідронім Тиса, або назва хвойного дерева тис. Як ми знаємо, ріка Тиса тече на Закарпатті, дерево тис покриває гори Карпати. Це все має стосунок до території, де живе носій прізвища, виходить, що в прізвищі Тисовський закладена територіальна (регіональна) ознака. Хоча ми не можемо заперечувати того, що прототипом Марусі могли бути реальні особи. Наприклад, Марія Кедюлич-Химинець, життєвим кредо якої було: Бог і Україна. Дівчина працювала в жіночому відділі Карпатської Січі в Хусті, була організаційним референтом і заступником команданта Тисовської (Худанич, 2010: 319). Стефанія Тисовська – організатор і керівник Жіночої Січі в Карпатській Україні, до складу якої масово вступали закарпатські жінки. Вони організовували художні вечори та вистави, розповсюджували українську літературу, допомагали незаможним закарпатським родинам (Федака, 2010: 512). Можемо припустити, що А. Волошин змалював збірний образ Марусі Верховинки, а назву утворив від імені Химинець (Марія) та прізвища Тисовської. Псевдонім Верховинка тільки об'єднав ці постаті: закарпатку та галичанку. Відомо, що верховина – термін на означення гірської області, зокрема Карпатської, заселеної українцями. Територія, як бачимо, спільна. Літературно-художній антропонім Маруся Верховинка став символом українства Карпат. Відомо, що Гренджа-Донський також любив використовувати цей топонім: поема “Олена Верховинка”, роман “Сини Верховини”, драматична поема “Верховина”. О. Чижмар справедливо зазначає, що “літературно-художня антропонімія стає одним із найважливіших засобів вираження ідеї соборності, єднання українців Закарпаття, Галичини та Наддніпрянщини” (Чижмар, 2018: 31). Саме в художніх текстах, як

зазначав М. Торчинський, “формується і розвивається словник української мови, народжується символічне значення лексем, усталюються асоціативні зв’язки слів, характерні для мовно-національної свідомості” (Торчинський, 2009: 34).

Привертає увагу літературно-художній антропонім *Михайло Русин*. Прізвище героя етнонімного походження, воно є збірною назвою русинів-українців. За історико-етимологічним словником П. Чучки дізнаємося, що угорці так називали всіх “карпатських українців”. Крім цього, пише П. Чучка, прізвище походить від “етноніма русин, завдяки якому європейці Середньовіччя протиставляли східних слов’ян варягам. У новіші часи, зокрема і в період стабілізації прізвищ, автохтонні закарпатці (долиняни) етнонімом русин прозивали пришельців із Гал, тобто власне бойків і гуцулів” (Чучка, 2005: с. 494). А. Волошин вдало поєднав ім’я Михайло (‘рівний богові’ (Трійняк, 2005: 236) з етнонімом *русин*. Гершко боїться Михайла, бо він критикує його, один із селян каже: “*Михайла Русина Бог несе*”. Михайло Русин гордий, мудрий, веселий, але самотній. Гершко називає його приблудою, Петрівський – небесним птахом, Маруся – сумлінням чистим, веселою, гарною людиною, хоч сам герой вважає, що він є перекотиполем. Контекст п’єси допомагає додатково емоційно оцінити носія літературно-художнього антропоніма.

Позитивною етимологією наділені літературно-художні антропоніми, що називають простих селян: *Микола Мудрий*, *Павло Горняк*, *Федор Петрович*. Це звичайні люди, неграмотні, їх легко обдурити, напоївши, але вони віруючі, добрі. Імена героїв є християнськими, належать до українського антропонімікону. Прізвища мають характеристичний потенціал. Уособленням негативу в п’єсі є писар Вернер, який насміхається над мовою селян, та

корчмар Гершко, який споює та затягує в тенети безвиході простий люд. Протистояння відчувається навіть у найменуваннях героїв: антропоніми Вернер і Гершко не притаманні українській антропосистемі, тому вони є чужими. Персонаж Вернер вміє пристосовуватися до обставин, тому Маруся йому нагадує, що недавно він був Пішта-бачі, бо служив угорцям, а тепер – Степан Вернер, бо служить москалям, хоча сам є німцем.

“Августин Волошин був справжнім патріотом Карпатського краю, і в художніх текстах пропагував-оспілював почуття любові до батьківщини, народу, окремої людини. Але саме ідеї християнства стали провідними у більшості драматичних творів Волошина” (Ребрик 2011: 86).

Герої п'єси “Без Бога ні до порога” мають також традиційні імена: *Анна, Василь, Іван, Михайло, Олена, Петро*. О. Ігнатович зазначає: “Характери дійових осіб і їхнє значення в п'єсі “прив'язані” до прізвищ, які, у свою чергу, започатковані Святим Письмом: Павловичі і Петровичі – добрі селяни, котрі беруть участь у розбудові села (прізвища утворені від імен Павло і Петро, якими були названі апостоли, що від них зародилася віра у Римі)” (Ігнатович, 2018: 145).

А. Волошин добре розумів вагомість власних назв, підносячи їх до рівня символів, узагальнень. Майже всі літературно-художні антропоніми є промовистими, у п'єсі розкривається їхнє первісне значення. Проаналізуємо деякі з них. *Олена* є позитивним героєм п'єси. Вона чиста душею, світла думками і щира християнка. Тільки така дівчина зі світлим іменем могла проповідувати релігійні істини: “*Все діло в ласці Божій: Господь покарає, Господь і вознесе всякого, хто звернеться до нього*” (Волошин, 2002: 369). За словником імен І. Трійняка дізнаємося, що ім'я *Олена* в перекладі з грецької мови означає ‘світло’, ‘сяйво’, ‘полум'я смолоскипа’ – ‘світла, осяйна’

(Трійняк, 2005: 265). “Світло” п’єси, або її ідейне наповнення, струменить від образу Олени” (Ігнатович, 2018: 145). Вона вихована так, що розуміє: центром всього є Бог (“*На першій місці в чоловіка мусить бути Бог, а тоді все інше. Тільки тоді чоловік не зіб’ється з правдивої дороги в житті*”) (Волошин, 2002: 355). О. Ігнатович зазначає, що образ Олени “окреслений символічним іменем”, вона дотримується заповідей Божих, “постає своєрідним провідником між поколінням батьків і дітей, між чесною родиною і братом, між простолюдом і вчителем” (Ігнатович, 2018: с. 145). Дівчина вміє дарувати це світло іншим, бо сама живе вірою в Бога, а віра “дає шлях людині до висвітлення душі”. Як бачимо, первісне значення імені спрацьовує в тексті. Провідною ідеєю п’єси є релігійно-моралізаторська, а носієм цієї ідеї є Олена (Мишанич, 1995: 251).

Петро – брат Олени, впертий, непохитний, твердий, як камінь. За словником імен І. Трійняка знаємо, що це ім’я в перекладі з грецької мови означає ‘скеля’, ‘камінь’ (Трійняк, 2005: 292). Але впертість його проявляється в тому, що за своєю вченістю, він забув про душу, про Бога. Сестра Олена каже про нього: “*...нема правдивої вченості без побожності. Добра мало з того, пане корчмарю, такі люде тільки про себе дбають, бо їх серце каменіє без Бога*” (Волошин, 2002: 334). Але саме Олені вдається розм’якшити затверділу душу брата, повернути до Бога. Сестра Олена зуміла переконати брата не їхати до великого міста, він уник автомобільної катастрофи, став кооператором, повернувся до Бога. Петро вдячний Олені, адже вона об’єднала серця Анни і його “в однім погляді на світ, людей і життя, одною теплотою побожних почувань”, вірою в Бога. Має рацію О. Ігнатович, коли порівнює героя з апостолом Петром: “Син Павловичів Петро – його вчинки і фінальний вибір корелюють зі зрадою

апостола Петра, котрий тричі відрікся від Христа, а потім став “наріжним каменем”, на якому постала нова церква” (Ігнатович, 2018: 145).

Анна – наречена Петра, яка любов’ю і прощенням повертає його, належить до плеяди тих жінок, чийі імена промовляють. Ім’я Анна з давньоєврейської означає ‘лагідна’, ‘милосердна’, ‘мила’ (Трійняк, 2005: 81). Саме такою постає героїня перед читачем: доброю, вірною, мудрою, сповненою вірою в Бога. Анна зуміла знайти сили простити Петра, великою любов’ю і ласкою Божою повернути його (*“А ти, дорога Аннюсю, будь певна, що я зостануся вірним до тебе й вірю, що Бог мені в тому допоможе”* (Волошин, 2002: 371).

Мати Олени та Петра – Гафія, добра жінка-християнка. Вона сподівається на Бога і вірить у силу громади: *“Авже ж, що без Бога ні до порога, а громада – великий чоловік”* (Волошин, 2002: 345). Доброта її проявляється в ставленні до рідних, до односельчан, вона вміє прощати. Не випадково первісне значення її імені – ‘добра’, ‘гарна’ (Трійняк, 2005: 20).

Апелятив *світлий* лежить в основі прізвища вчителя *Світлуна*, який під впливом світлої душі Олени повернувся до заповітів предків. Олена постійно виправляла життєві помилки Світлуна, випромінювала світло, тепло, любов, а він тягнувся до неї: *“Під впливом отих ваших уваг і вашого прикладу особистого я відмінився душею й серцем, воскресивши в них заложену ще в дитинстві моїми батьками (най з Богом спочивають!) побожність і свідомість того, що все – від Бога, що без Бога ні до порога. В цій вірі я почав вести й веду своє життя й шкільну працю та громадську працю”* (Волошин, 2002: 370). Цікавим, на наш погляд, є поєднання імені та прізвища героя: *Іван Світлун*. Ім’я Іван у перекладі з давньоєврейської мови означає ‘божа благодать’, ‘божа милість’

(Трійняк, 2005: 61). У буквальному розумінні літературно-художній антропонім Світлун Іван розшифровується як “світла Божа благодать”.

Фігурують у цій п’єсі найменування сільських п’яниць *Софилканич і Мудранинець*. Софилканич вміє гарно говорити, гарно брехати. Говорить – як на сопілці грає (Софилканич – від заст. апел ‘софілка’ – ‘сопілка’, ‘трубочка’, а в перен. зн. цофілки – ‘тонкі ноги’ (Чучка, 2005: 259). А Мудранинець лиш підтакує, мудро киваючи головою. Це прізвище могло утворитися від антропоніма Мудрий або від бойківського апелятива мудрак – ‘мудрагель’, ‘хитрун’ (Чучка, 2005: 401). Прізвища мають регіональні особливості, але поширені на заході України. Оці “*запіяки і безхарактерники*» *навертаються на «путь правди і добра, побожного життя»* (Волошин, 2002: 368). Обидва персонажі щиро каються у вчиненні гріха, прозрівають. Серед єврейських власних назв виділяється найменування хитрого корчмаря Іцька Ціперовича, який, як павук, обплутував простих селян залежністю від окови тої.

Висновки. Як бачимо, літературно-художні антропоніми п’єс А. Волошина відповідають реаліям зображуваного періоду. Вони привертають увагу своєю формою та внутрішнім змістовим наповненням. У назвах героїв письменник заклав важливу інформацію, яка знаходиться в доантропонімній семантиці, розкривається завдяки авторській характеристиці та увиразнюється базовими конотаціями. Невичерпним джерелом для творення літературно-художніх антропонімів є традиційна карпатоукраїнська антропонімія. Назви літературних героїв допомагають у створенні образів та характерів, виконують різні функції, викликають емоції в читача та вказують на авторське ставлення.

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА

Волошин, А. *Вибрані твори / упорядкування, вступна стаття та примітки О.В. Мишанича*. Ужгород: ВАТ «Видавництво «Закарпаття», 2002. 528 с., іл.

Матола, М. *Дозоване повітря*: Поезії. Ужгород: «Карпати», 2002. 144 с.: іл.

Шкляр, В. *Заячий костел*: роман. Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2024. 496 с.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ПРАЦІ

Трійняк І.І. *Словник українських імен*. Київ: Довіра, 2005. 509 с.

Чучка П. *Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник*. Львів: Світ, 2005. 704 + XLVIII с.

БІБЛІОГРАФІЯ

Белей, Л. *Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії XIX–XX ст.* Ужгород: Патент, 1995. 120 с.

Вегеш, А. *Енциклопедичне та змістове наповнення літературно-художніх антропонімів творів Августина Волошина*. [в:] *Карпатська Україна – незалежна держава*. Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 80-річчю проголошення незалежності Карпатської України (м. Ужгород, 14–15 березня 2019 року). Ужгород: видавництво ПП «АУТДОР-ШАРК», 2019. С. 281–292.

Вегеш, М., Віднянський, С. *Августин Волошин: Монографія*. Видання п'яте, доопрацьоване і змінене. Ужгород – Київ: РІК-У, Інститут історії України НАН України, 2022. 512 с.

Гриценко, Т. *Ономастична периферія художнього прозового твору*. Український діалектологічний збірник: Книга 3. Пам'яті Тетяни Назарової. Київ: Довіра, 1997. 471 с.

Ігнатович, О. *П'єса Августина Волошина «Без Бога ні до порога»: християнські цінності у вимірах часу*. Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. Збірник наукових праць. Випуск 23 / Відп. ред. І.В. Сабадош. Ужгород, 2018. С. 144–148.

Карпенко, Ю., Мельник, М. *Літературна ономастика Ліни Костенко: Монографія*. Одеса: Астропринт, 2004. 216 с.

Колесник, Н. *Онімія української народної пісні: монографія*. Чернівці: Технодрук, 2017. 368 с.

Мишанич, О. *Августин Волошин як літератор*. Карпатська Україна і Августин Волошин. Матеріали міжнародної наукової конференції «Карпатська Україна – пролог відродження української держави» (Ужгород, 11–12 березня 1994 року). Ужгород: МПП «Гражда», 1995. С. 243–253.

Мишанич, О. Життя і творчість Августина Волошина. Вступна стаття / *Волошин А. Вибрані твори / упорядкування, вступна стаття та примітки О. Мишанича*. Ужгород: ВАТ «видавництво «Закарпаття», 2002. С. 5–30.

Павленко Г. Діячі історії, науки і культури Закарпаття: Малий енциклопедичний словник. Ужгород, 1999. 196 с., іл.

Ребрик, Н. Люби своє: Апологія Чину. Літературознавчі статті. / Передмова Т. Салиги. Ужгород: Гражда, 2011. 552 с.

Торчинський, М. Структура онімного простору української мови. Ч. II. Функціонування власних назв: монографія. Хмельницький: ХНУ, 2009. 374 с.

Федака, С. Історія України: Серія 1. Долітописна історія: Том 4: Велике переселення народів. Ужгород: ТІМРАНИ, 2020. 232 с.

Федака, С. Стефанія Тисовська. Документи і матеріали. Хроніка подій. Персоналії. У двох томах. Том 2. Карпатська Україна: Хроніка подій. Персоналії. Ужгород: ПРАТ «Видавництво «Закарпаття», 2010. С. 512–513.

Худанич, В. Марія Кедюлич-Химинець. *Карпатська Україна: Документи і матеріали. Хроніка подій. Персоналії. У двох томах. Том 2. Карпатська Україна: Хроніка подій. Персоналії*. Ужгород: ПРАТ «Видавництво «Закарпаття», 2010. С. 319–320.

Чижмар, О. Загальнонаціональне та регіональне в закарпатоукраїнській літературно-художній антропонімії ХІХ–ХХ століть: монографія. Ужгород: Видавництво «Карпатська Вежа», 2018. 180 с.

Чучка, П. Слов'янські особові імена українців: історико-етимологічний словник. Ужгород: Ліра, 2011. 432 с.

SOURCES

Voloshyn, A. (2002). Vybrani tvory / uporyadkuvannya, vstup-na stattya ta prymitky O.V. Myshanycha. Uzhhorod: VAT «Vydav-nytstvo «Zakarpattya», 528 [in Ukrainian].

Matola, M. (2002). Dozovane povitrya: Poeziyi. Uzhhorod: Kar-paty, 144 [in Ukrainian].

Shklyar V. (2024). Zayachyy kostel: roman. Kharkiv: Knyzhkovyy klub «Klub Simeynoho Dozvillya», 496 [in Ukrainian].

DICTIONARIES

Triynyak, I.I. (2005). Slovyk ukrayins'kykh imen. Kyiv: Do-vira, 509 [in Ukrainian].

Chuchka, P. (2005). Prizvyshcha zakarpats'kykh ukrayintsiv: Istoryko-etymolohichnyy slovyk. L'viv: Svit, 704 + XLVIII s. [in Ukrainian].

BIBLIOGRAPHY

Beley, L. (1995). Funktsional'no-stylistychni mozhlyvosti ukrayins'koyi literaturno-khudozhn'oyi antroponimiyyi XIX–XX st. Uzhhorod: Patent, 120 [in Ukrainian].

Vehesh, A. (2019). Entsyklopedychne ta zmistove napovnen-nya literaturno-khudozhnikh antroponimiv tvoriv Avhustyna Voloshyna. Karpats'ka Ukrayina – nezalezna derzhava. *Materialy mizhnarodnoyi naukovoyi konferentsiyi, prysvyachenoyi 80-rich-chya proholoshennya nezalezhnosti Karpats'koyi Ukrayiny (m. Uzh-horod, 14–15 bereznya 2019 roku)*. Uzhhorod: vydavnytstvo PP «AUTDOR-ShARK», 281–292 [in Ukrainian].

Vehesh, M.M. (2022). Vidnyans'ky S.V. Avhustyn Voloshyn: Monohrafiya. Vydannya p'yate, dooprats'ovane i zminene. Uzh-horod – Kyiv: RIK-U, Instytut istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny, 512 [in Ukrainian].

Hrytsenko, T. (1997). Onomastychna peryferiya khudozhn'oho prozovoho tvoriv. *Ukrayins'kyi dialektolohichnyy zbirnyk: Knyha 3. Pam'yati Tetyany Nazarovoyi*. Kyiv: Dovira, 471 [in Ukrainian].

Ihnatovych, O. (2018). P'yesa Avhustyna Voloshyna «Bez Boha ni do poroha»: khrystyans'ki tsinnosti u vymirakh chasu. Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavestva. Zbirnyk

naukovykh prats'. Vypusk 23 / Vidp. red. I.V. Sabadosh. Uzhhorod, 144–148 [in Ukrainian].

Karpenko, Yu., Mel'nyk, M. (2004). Literaturna onomastyka Liny Kostenko: Monohrafiya. Odesa: Astroprynt, 216 [in Ukrainian].

Kolesnyk, N. (2017). Onimiya ukrayins'koyi narodnoyi pisni: monohrafiya monohrafiia. Chernivtsi: Tekhnodruk, 368 [in Ukrainian].

Myshanych, O. (1995). Avgustyn Voloshyn yak literator. *Karpats'ka Ukrayina i Avhustyn Voloshyn. Materialy mizhnarodnoyi naukovoï konferentsiyi «Karpats'ka Ukrayina – proloh vidrozdzhennya ukrayins'koyi derzhavy» (Uzhhorod, 11–12 bereznya 1994 roku)*. Uzhhorod: MPP «Hrazhda», 243–253. [in Ukrainian].

Myshanych, O. (2002). Zhyttya i tvorchist' Avhustyna Voloshyna. Vstupna stattya / Voloshyn A.I. Vybrani tvory / uporyadkuvannya, vstupna stattya ta prymitky O.V. Myshanycha. Uzhhorod: VAT vydavnytstvo «Zakarpattya», 5–30. [in Ukrainian].

Pavlenko, H. (1999). Diyachi istoriyi, nauky i kul'tury Zakarpattya: Malyy entsyklopedychnyy slovnyk. Uzhhorod, 196 [in Ukrainian].

Rebryk, N. (2011). Lyuby svoye: Apolohiya Chynu. Literaturoznavchi statti. Peredmovi T. Salyhy. Uzhhorod: Grazhda, 552 [in Ukrainian].

Torchyns'kyi, M. (2009). Struktura onimnoho prostoru ukrayins'koyi movy. Ch. II. Funktsionuvannya vlasnykh nazv: monohrafiya. Khmel'nyts'kyi: KhNU, 374 [in Ukrainian].

Fedaka, S. (2020). Istoriya Ukrayiny: Seriya 1. Dolitopysna istoriya: Tom 4: Velyke pereselennya narodiv. Uzhhorod: TIMPANI, 232 [in Ukrainian].

Fedaka, S. (2010). Stefaniya Tysovs'ka. Dokumenty i materialy. Khronika podiy. Personalii. U dvokh tomakh. Tom 2. Karpats'ka Ukrayina: Khronika podiy. Personalii. Uzhhorod: PRAT «Vydavnytstvo «Zakarpattya», 512–513. [in Ukrainian].

Khudanych, V. (2010). Mariya Kedyulych-Khymynets'. Karpats'ka Ukrayina: Dokumenty i materialy. Khronika podiy. Personalii. U dvokh tomakh. Tom 2. Karpats'ka Ukrayina: Khronika

podiy. Personaliyi. Uzhhorod: PRAT «Vydavnytstvo «Zakarpattia», 319–320. [in Ukrainian].

Chyzhmar, O. (2018). Zahal'nonatsional'ne ta rehional'ne v zakarpatokrayins'kiy literaturno-khudozhniy antroponimiyi XIX–XX stolit': monohrafiya. Uzhhorod: Vydavnytstvo «Karpats'ka Vezha», 180 [in Ukrainian].

Chuchka, P. (2011). Slov'yans'ki osobovi imena ukrayintsiv: istoryko-etymolohichnyy slovnyk. Uzhhorod: Lira, 432 [in Ukrainian].

**НАЦІОНАЛЬНЕ І РЕГІОНАЛЬНЕ
В ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНЬОМУ АНТРОПОНІМІКОНІ
О. ЮРІЯ СТАНИНЦЯ**

Актуальність теми. Національне відродження та державотворчі процеси в Україні на початку ХХ ст. мали потужний вплив на формування української літературної мови як синтетичної та соборної мови українського народу, яка поширилася у всіх сферах народного життя, всіх жанрах тогочасного спілкування. Інтерпретація національного і регіонального у сфері літературно-художньої антропонімії в багатьох випадках стає знаковою не тільки для ідіостилю письменника, а й для національної мови певної епохи. Літературно-художній простір творів о. Юрія Станинця є важливою сторінкою в історії розвитку української літературно-художньої антропонімії та становленні української літературної мови на Закарпатті в 20–30-х роках ХХ ст.

У цій розвідці звертаємося до мовотворчості Ю. Станинця, зокрема літературно-художнього антропонімікону, і водночас намагатимемось висвітлити деякі аспекти мовної ситуації в 20 – 30 роки ХХ ст., оскільки питання національної мови, її літературного варіанта, статусу державності досі залишаються певною мірою загрозеними, особливо в прикордонних регіонах. Актуальність нашого наукового пошуку зумовлена тим, що творча спадщина о. Ю. Станинця в радянський період замовчувалась, а сам митець був відсторонений від літературного процесу.

Метою дослідження стали засоби й способи вираження національної та регіональної стилістичної значущості літературно-художніх антропонімів у творах о. Юрія

Станинця в контексті становлення нової літературно-художньої антропонімії.

Виклад основного матеріалу. Діалектику вияву національного і регіонального в художньому ономапросторі розглянуто в працях Л. Белея, Ю. Карпенка, М. Мельник, М. Торчинського, Т. Гриценко, Н. Колесник, О. Сколоздри-Шепітко та ін. Літературно-художні антропоніми (ЛХА) закарпатських письменників досліджували А. Вегеш, О. Лавер, Л. Щока, О. Чижмар.

Роль закарпатоукраїнських письменників у розширенні функціональних меж української літературно-художньої антропонімії висвітлено в монографії О. Чижмар “Загальнонаціональне та регіональне в закарпатоукраїнській літературно-художній антропонімії ХІХ–ХХ ст.”. Хоч аналіз ономастикону закарпатських письменників О. Чижмар здійснила в контексті відповідних літературних напрямів, однак значний фактичний матеріал дозволив авторці зробити об’єктивні висновки про еволюцію поглядів на національну природу мови закарпатців: “Тісний зв’язок закарпатоукраїнської літературно-художньої антропонімії з літературно-художнім антропоніміконом, що творився на решті українських земель, гарантували не лише чинники суто суб’єктивні (контакти закарпатських та галицьких чи наддністрянських літераторів, знайомство з їх літературними текстами), а й фактори об’єктивні, наприклад, орієнтація на традиційний народнорозмовний антропонімікон як основне джерело літературно-художнього” (Чижмар, 2018: 134).

Особливості функціонування в художньому мовленні національно маркованих власних назв Л. Белей розкрив на матеріалі української літературно-художньої антропонімії кін. ХVІІІ – ХХ ст. Мовознавець неодноразово констатує, що продумане і доречне використання типових

загальнонаціональних та народнорозмовних варіантів власних назв служить потужним мистецьким засобом для увиразнення національної проблематики: “Національне та регіональне в літературно-художній антропонімії проявляється на двох рівнях: в одних випадках ЛХА служать мовностилістичним засобом національної чи регіональної ідентифікації персонажа або ж створюють певний національний чи регіональний колорит; в інших – служать засобом констатації певного рівня національної свідомості персонажа, що може супроводжуватися й авторською оцінкою” (Белей, 1995: 35). Відповідно національно-регіональна стилістична значущість літературно-художніх антропонімів формується на основі ресурсів народного мовлення, а їх правдива інтерпретація залежить від майстерності, світогляду письменника та зумовлена темою твору.

Просвітницька діяльність о. Ю. Станинця припадає на період становлення і утвердження національної думки на Закарпатті міжвоєнного періоду, його пріоритетом завжди було об’єктивне неупереджене висвітлення життя рідного краю, тому письменник-духівник обрав саме реалістичний принцип для художнього відображення тогочасних подій, чим засвідчує розвиток української літературної мови на Закарпатті, зокрема й антропонімії.

Мовне питання в прикордонних регіонах України в період національного відродження порушували І. Панькевич, І. Франко, Ф. Тіхий, А. Волошин, а в другій половині ХХ ст. докладно висвітлювали провідні науковці З. Ганудель, М. Штець, М. Мольнар, М. Сополіга, Ю. Шевельов, Й. Дзендзелівський, П. Чучка, В. Німчук, К. Галас, М. Мозер, Л. Белей та ін. Дослідник життєпису Діонісія Нярді, русинський греко-католицький священник і громадський діяч Михайло Малацко наводить численні цитати Владики Діонісія про мовну ситуацію у міжвоєнному

Закарпатті: “Зі свого боку я намагався передусім упорядкувати релігійні справи. Мені також вдалося пересвідчити багатьох священиків, що вони не мадари, а справжні українці, збаламучені фальшивою наукою. Я роздав по селах молитвеники та інші книжки, які мав, але того було мало, тому замовив ще” (Малацко, 2011; Белей, 2017: 287). З ініціативи Єпископа Няраді в Карпатській Україні було засновано нову релігійну організацію – “Товариство греко-католицьких священиків”, яке за його рекомендацією очолив о. Юрій Станинець, відомий вже тоді як автор численних оповідань, новел, повістей (Ліхтей, 1995).

Таким чином, динаміка політичних подій міжвоєнного періоду стала серйозним екстралінгвальним чинником, що впливав на просвітницьку та творчу діяльність і Ю. Станинця, і всіх, кому було не байдуже до формування державності українського народу.

Станинцеві оповідання, новели, повісті, роман, етюди розкривають соціальні умови, народні звичаї, традиції Закарпаття, виразні й правдиві картини селянського життя. “Саме життя показало мені, що я маю писати, про кого і як...”, – зауважує письменник в “Автобіографії” (Станинець, 2011: 545). Події вже столітньої давнини оживають і промовляють до сучасного читача, бо проблеми, які порушує Ю. Станинець актуальні й сьогодні: цілісність української національної мови, специфіка її функціонування на історико-етнографічних землях українців, мова як ознака соборності українського народу.

Для Ю. Станинця питання рідної мови завжди було принципово важливим. Так, згадуючи в автобіографії дитинство, митець визнає, що освіта угорською мовою йому нічого не дала, бо він не розумів пояснень вчителів. Справжні знання він здобув в руській (українській) гімназії м. Берегова, в якій навчання здійснювалось українською мовою: “Там я ріс не тільки фізично, але й

духовно. Там я дізнався, хто були мої діди-прадіди, звідки вони з'явилися на прекрасному Закарпатті, “чий ми діти”. Я тоді відчув себе сином великого українського народу, і я знав, що ціле життя буду йому служити, ким би я не став, куди б мене доля не кинула, які б обставини не склалися” (Станинець, 2011: 539).

Уже в перших творах “У вагоні”, “Подарунок”, “Новела” Ю. Станинець, порушуючи проблеми функціонування української мови в офіційній сфері, визначає взаємодію національного і регіонального як пріоритетну. Прикметно, що художні тексти про мову майже не містять літературно-художніх антропонімів, натомість образи тогочасних закарпатців, їх усвідомлення національної культури, мови змальовано за допомогою апелятивів та описових конструкцій, тобто засобами безіменної ідентифікації. Так, легалізацію подій в оповіданні “У вагоні” забезпечують численні знакові національні і регіональні топоніми, як-от: *Дніпро* (Станинець, 2011: 360), *Карпати, Тиса, Хуст* (Станинець, 2011: 356), однак героїв автор ідентифікує за допомогою апелятивів, етронімів і перифрази: “У вагоні людно. Але, крім панка, що погруз в газеті на другому кінці вагона, двох міщанок, студента з книжкою, двох побіч мене сидячих гуцулок та двох верховинців, решта – сини Ізраеля” (Станинець, 2011: 356). Твір “У вагоні” присвячено проблемі функціонування української мови в колоніальному суспільстві. Привертає увагу центральний образ – студент з книжкою, для якого Ю. Станинець так і не підібрав ім'я, щоб не втратити ефект типізації національного. Замість літературно-художнього антропоніма характеристичну національно значущу функцію в цьому випадку виконують етнографізми та розгорнута метонімія із назвами-символами української літератури, що формує не лише колоритний образ молодого українського інтелігента, але

дозволяє лаконічно описати його внутрішній світ: *“Мій сусід час від часу перестає читати і, притримуючи пальцем сторінку, вдумливо дивиться крізь вікно. Не знати, чи зміст, чи щось інше хвилює його. Придивляюся. На грудах значок із зображенням розгорнутої і освітленої промінням сонця книжки. Вишивана сорочка, широкий, низаний з коралів ланцюжок гуцульської орнаментовки, що звисає з малої кишені штанів, прозраджують хазяїна. Око мимохідь коситься і лізе в книжку. “Кобзар” Шевченка. Он Катерина плаче... Знедолена наймичка... Грізний Гонта кличе до помсти... Тепер вже знаю, куди його очі дивляться, чому неспокійний, чому погляд його горить вогнями наших гір, нашого неба...”* (Станинець, 2011: 357).

Апелятиви та етноніми інтегрують в оповіданні національно-регіональні конотації із соціальними, що яскраво демонструє художня ідентифікація працівника залізниці, котрий, будучи “гуцулом з Рахова”, попросив квиток чеською мовою, чим засвідчив менталітет соціального і національного пристосуванства: *“Тому нам таких “урядовців” не треба щадити. Я певен, що його ніхто не примушував “урядовою” мовою просити білети. Він сам хоче себе показати. І показує... свою безхребетність. То дочасне. Він і йому подібні вчора просили білети по-угорськи, сьогодні просять по-чеськи, а завтра зможуть просити по-турецьки, і як завгодно. Та хіба не можна цінувати чужого без того, щоб затоптувати своє?...”* (Станинець, 2011: 362). Безіменністю Ю. Станинець виразнює проблему національного нігілізму, виводить її як художню проєкцію від індивідуального/регіонального (гуцул з Рахова) до загальнонаціонального (кондуктор – залізничник – саркастичне “урядовці”).

В автобіографічному оповіданні “Новела” безіменність, виражена макаронізмами та метонімією, стає художнім

засобом гострої сатири, вказуючи на низький рівень національної свідомості: “Підходжу до віконця з написом “Рекомендательна и обыкновенные письма”. Напис чудовий. Певно писав “легіонал з руска”, “знавець” мови і обставин. За віконцем бачу окуляри, а за ними прищувате обличчя нахиляється над листом, в правій руці олівець. Раз-два і все буде полагоджено... О, ні... Не все так скоро робиться. Обличчя зовсім нахиляється до листа, ніби то не лист, а якась китайська грамота” (Станинець, 2011: 378). Також у цьому творі Ю. Станинець, обігруючи терціальну природу народнопоетичних імен *Гриць* (Станинець, 2011: 371), *Маруся*, *Івась* (Станинець, 2011: 372), зауважує, що формування системи літературно-художніх антропонімів лише на основі народнопоетичних засобів не завжди відповідає змісту художнього тексту та авторській ідеї: “О, чому я не родився шістдесят-сімдесят років тому. Легко тоді було писати. Полюбив бідний *Івась* багату *Марусю*” (Станинець, 2011: 372).

Малі прозові форми вимагають мовних засобів лаконічних і водночас яскравих, влучних, зокрема і в доборі власних особових назв чи апелятивів, які їх замінюють. В оповіданні “Подарунок” загальнонаціональний фон забезпечують назви-апелятиви *мати*, *син*, *брат*, *легінь* (Станинець, 2011: 346), що супроводжуються емоційно-експресивними народнопоетичними означеннями (*мати рідна*), *та прикладками*, зокрема в контексті про рідну мову: “Минали довгі роки. Синів не було. Потому один повернувся. Бодай був ніколи не вертав. Матір – пес – не пізнав... Рідну мову забув...” (Станинець, 2011: 342); “Сину, мій сину! Скарбе єдиний...” (Станинець, 2011: 346).

До мовної проблематики Ю. Станинець повертається у творі “Передмова”, у якому засобами вираження національної значущості стали ергоніми та ойконім: “...я не стямився, що вже в центрі міста... Над крамницями висять

надписи, як і колись, у вікнах плакати, афіші, і всі вони написані чужою мовою. Як і є десь наші, то обов'язково меншими буквами написані. Десь збоку, десь у кутку. Так і видно, що вони недавно комусь поступилися, були кимось силою виперті. Де була колись крамниця *“Наша книга”*, з усіма кормами душі твоєї, тепер блистів *“Паллас”*... Де ти *Ужгороді*? Де ти, наш старий *Ужгороді*, подівся?!” (Станинець 2011: 488). Локалізацію подій у “Передмові” забезпечують знакові закарпатські топоніми *Уж, Тиса, Тересля, Карпати* (Станинець, 2011: 488), *Хуст, Грушів* (Станинець, 2011: 506), *Верховина* (Станинець, 2011: 530). Деякі топоніми Ю. Станинець вводить у текст як засіб образної характеристики денотата-персонажа, увиразнюючи цим національно-регіональний колорит: *дівчина з Верховини, квітка (дівчина) з Верховини* (Станинець, 2011: 498). Найбільш частотні варіанти імен у формі множини *Іванки, Васильки, Юрики* (Станинець, 2011: 527) митець використовує для ідентифікації майбутнього покоління українців, нових носіїв національних ідеалів, які він порівнює з прищепами в молодому саду свого дитинства: *“У молоді круглі головки, в чисті серця щеплю очка науки і просвіти”* (Станинець, 2011: 526).

Твори Ю. Станинця містять виразні українські антропоніми, якими ідентифіковано образи господарів та представників місцевої інтелігенції. В той час багато радянських письменників використовують типові українські пропріативи упереджено, з певним класовим підходом, наприклад, національно маркованими українськими прізвищами називають лише негативних персонажів – ворогів радянської влади (Белей, 2002: 110).

Ю. Станинець національні та регіональні особові найменування наповнює різними конотаціями: оцінними, національно та соціально значущими. Так, в оповіданні “Програний поцілунок”, присвяченому закарпатській

молоді, письменник осмислює сенс людського життя, працю вчителя, духовного наставника, інтерпретує поєднання традиційних християнських цінностей з ідеями духовного і національного виховання. У тексті функціують тільки назви головних героїв – *Михайло Волощук і Соня*. ЛХА *Михайло Волощук* утворене письменником на матеріалі закарпатського антропонімікону (Чучка, 2008: 49; Чучка, 2005: 124), тому спочатку сприймається як назва, основною функцією якої є забезпечити національний фон твору, однак енциклопедична характеристика героя (Михайло сповідує ідею національного просвітництва) і співзвучність, етимологічна спорідненість прізвища *Волощук* із прізвищем відомого українського політичного, культурного, релігійного діяча, президента Карпатської України *Августина Волошина* дозволяють стверджувати, що Станинцеві вдалось сформувати пропріатив-символ, знакову назву для типового образу представника українського відродження в Закарпатті міжвоєнного періоду. ЛХА *Соня* ідентифікує молододу, гарну, але не зовсім розважливу дівчину, яка покинула навчання, а намір працювати вчителькою замінила мрією про розваги та матеріальні блага. Пропріатив *Соня* є похідним варіантом або від імені Софія або від імені Соломія (Белей, 2010: 164), однак письменник не пов'язує його ні з твірними варіантами, ні з їх доантропонімічною семантикою (Соломія від герб. 'мир', Софія від гр. 'мудрість'), ні з назвами святих Соломії та Софії. Контативне значення ЛХА *Соня* письменник оригінально розкриває у розв'язці оповідання, обігруючи паронімію імені *Соня* з іменниками *соня, сонько, сон*. Дівчина Соня в оповіданні уособлює молодь, яка потребує "пробудження" для нової епохи, для доби національного відродження: "А сю романтичну пригоду із *Сонею* Михайло носитиме у серці своєму, як красний *сон*, як спомин "програного поцілунка"" (Станинець, 2011: 420).

Малі прозові жанри вимагають принципу економії мовних засобів, що закономірно впливає на кількісний склад літературно-художнього ономастикону, однак його потенційні стилістичні можливості визначаються ідейно-тематичним спрямуванням твору, характером денотата-персонажа, мовним чуттям письменника. Принцип мовної економії, зокрема у сфері літературно-художніх антропонімів, зумовлює добір мовних одиниць із високим ступенем семантичної валентності, кожна з яких, синтезуючи кілька конотацій, здатна як увиразнити художній образ, так і поглибити змістове наповнення сюжету. Національно-регіональна значущість ЛХА в таких творах корелює із соціальною та характеристично-оцінною. В оповіданнях “Нова шапка”, “Дарунок Миколая” головних героїв Ю. Станинець ідентифікує демінутивами, які вказують на вік персонажів, національність, виражають авторське ставлення: *Іванко* (Станинець, 2011: 421) і *Петрик* (Станинець, 2011: 430). Національну і соціальну характеристику епізодичних персонажів формують двокомпонентні народнорозмовні найменування: *Мигалько Ігнатів*, *Василь Чередар*, *Петро стріїв* (Станинець, 2011: 421), *Василь Веребеш* (Станинець, 2011: 431), *Юрко стріїв*, *Василь Петрішканин* (Станинець, 2011: 522).

Виразним мовностилістичним засобом творення українського регіонального колориту виступають андроніми: *Козичканя* (Станинець, 2011: 396), *Катійчуканя* (Станинець, 2011: 444), *Ігнатиha* (Станинець, 2011: 481), *Іваниha* (Станинець, 2011: 364), *Хапачка* (Станинець, 2011: 467). Інколи назву-регіоналізм Ю. Станинець застосовує як характеристично-оцінну. Так, в оповіданні “Трагедія” письменник, намагаючись образно показати підступність і жорстокість брехні, змальовує образ жінки, яка постійно обманює, обмовляє інших, тобто порушує одну із заповідей Божих: “Не будь свідком фальшивим

проти ближнього твого". Андронім *Клепачка* о. Станинець, очевидно, запозичив з народнорозмовного антропонімікону. П. Чучка пояснює утворення прізвища Клепач від апелятива 'клепач', який в давньоукраїнській мові означав 'коваль', а в сучасних закарпатських говірках 'молоток' (Чучка, 2005: 267). Апелятив клепач є похідним від дієслова 'клепати косу чи інший виріб з металу, вирівнюючи або загострюючи його'. В народній інтерпретації слово 'клепати' закріпилось у складі фразеологізму клепати язиком 'говорити дурниці, базікати' (СУМ¹, 1973, Т 4, с. 180). Ю. Станинець вдало обіграє доантропонімійну семантику назви Клепачка, бо вона, "де лише могла, сяла сім'я незгоди" (Станинець, 2011: 454).

Ретельний аналіз власних назв у творах Ю. Станинця показав, що письменник вкрай рідко застосовує пейоративну лексику для викриття людських вад. Наприклад, детекція брехні в оповіданні "Чиста правда" відбувається толерантно за допомогою імпліцитних засобів. Назвавши двох персонажів-антиподів паронімічними прізвищами, Ю. Станинець порівнює їх характери та концентрує увагу на протиставленні понять правда – обман: "Іван Демчук відомий цілому селу своєю "чистою правдою", а Василь Демчик – його кум і сусід, той, котрий ту "чисту" як золото правду так легко знає вилущити від свого кума Івана, як дозрілого лісового горіха зі шкаралупи" (Станинець, 2011: 469).

Національно-регіональний фон в оповіданнях Ю. Станинця забезпечують в основному двокомпонентні літературно-художні антропоніми, репрезентовані такими структурними моделями:

а) ім'я (варіант імені) + прізвище: *Іван Ясінка* (Станинець, 2011: 348), *Добош Василь* (Станинець, 2011: 349),

¹ СУМ – Словник української мови: в 11 томах. Том 4, 1973. С. 180. Режим доступу: <https://sum.in.ua/s/klepach>

Василь Репа, Іван Стан (Станинець, 2011: 386), *Олекса Волос* (Станинець, 2011: 396), *Николай Смеречук, Василина Грицюк* (Станинець, 2011: 455); *Василь/Циль Дьордйчук, Петро Хапак* (Станинець, 2011: 464), *Іван Демчук і Василь/Цильо Демчик* (Станинець, 2011: 469);

б) ім'я (варіант імені) + родичівське прізвисько: *Євка Корольова* (Станинець, 2011: 394), *Іляна Одотина* (Станинець, 2011: 395), *Анна Мельникова, Новосільчуків Іван* (Станинець, 2011: 396), *Юра Матійчуків* (Станинець, 2011: 475).

Усі прізвища та родичівські прізвиська є секундарними за походженням, бо формуються на основі найпоширеніших і найдавніших прізвищ українців Закарпаття: *Ясінка* (Чучка, 2005: 646), *Добош* (Чучка, 2005: 199), *Репа* (Чучка, 2005: 481), *Стан* (Чучка, 2005: 527), *Волос* (Чучка, 2005: 123), *Смеречук* похідне від *Смерека* (Чучка, 2005: 524), *Грицюк* (Чучка, 2005: 162), *Дьордйчук* похідне від *Дьордй* (Чучка, 2005: 219), *Демчук, Демчик* (Чучка, 2005: 190). Твірні родичівських прізвиस्क: *Корольова* від *Король* (Чучка, 2005: 287), *Мельникова* від *Мельник* (Чучка, 2005: 376), *Новосільчуків* від *Новосільчук* (в історико-етимологічному словнику П. Чучки зафіксовано варіант *Новоселюк*) (Чучка, 2005: 410), *Матійчуків* від *Матійчук* (Чучка, 2005: 370).

Деякі двокомпонентні найменування відповідно до народно-розмовної традиції ускладнені описовими конструкціями. Так, в оповіданні "Права не було" письменник описовими антропонімійними моделями називає поважних сільських господарів – носіїв народних переказів про старовину (історію рідного краю) і водночас відтворює особливості народного іменотворення: "Іще від старих людей я чув. Тут був у нас у селі *Немеш Іван*, дуже старий чоловік. *Сидів там, на Мочарі*. І ще один старий чоловік був – *Добош Василь*. Ще *Горобець Мигаль – Михайло* – так

його люди кликали. Скотар *Петро Хромий* – шкутильгав на одну ногу, то *Хромим його* прозвали... А ліпше чув я від одного тереблянського чоловіка – *Даруди Петра*” (Станинець, 2011: 350). Пор. ще: *тереблянський Даруда* (Станинець, 2011: 350). Прикметно, що у цьому історичному оповіданні національно-регіональної онімічної семантики набувають і топоніми: текст містить цілі народноетимологічні екскурси, присвячені тлумаченню низки місцевих географічних назв: *Вонігово* від війна (Станинець, 2011: 350), *Урмезьово* – Панське Поле, бо “присіли пани, а в давнину було Криваве поле”, *Горбище*, бо “там тьма народу загребена” (Станинець, 2011: 351), *Шибенище* – там “пани чоловіка повісили” (Станинець, 2011: 352). Окрім іншого, введені в текст географічні назви *Вонігово*, *Урмезьово* демонструють мовну ситуацію за часів Австро-Угорщини – примусове насаджування угорської мови. До прикладів мадяризації та росіянізації закарпатського антропонімікону можна зарахувати назви персонажів-українців *Вуйфалуші* (Станинець, 2011: 353) та *Николай* (Станинець, 2011: 455). Пор.: церковнослов'янський варіант *Николай* і українське ім'я Микола, *Вуйфалуші* – Уйфалуші, похідні від угорського катойконіма *ujfalusi* ‘новосільський’ (Чучка, 2005: 565).

Літературно-художній атропонімікон Ю. Станинця репрезентує найбільш популярні на Закарпатті міжвоєнного періоду імена: *Оленка* (Станинець, 2011: 441), *Василина* (Станинець, 2011: 482), *Марта* (Станинець, 2011: 475), *Юліна* (Станинець, 2011: 479), *Анна* (Станинець, 2011: 450), *Марія* (Станинець, 2011: 389, 445); *Петро* (Станинець, 2011: 444, 479), *Іван* (Станинець, 2011: 364, 443, 449), *Ферко* (Станинець, 2011: 364). Деякі із найбільш частотних імен в українському народнорозмовному спілкуванні вже давно зазнали деантропонімізації і стали ключовими елементами паремій, художню виразність

яких Ю. Станинець застосовує для формування контрасту: Михайло Волошук “буде паном, буде, але все-таки зо-станеться сином *Івана*” (Станинець, 2011: 407). Деміну-тивні варіанти імен у творах письменника мають увесь спектр емоційно-оцінних конотацій: “*Йому вісімдесят три роки, але він – Іванко*” (Станинець, 2011: 347); “*...Ха-пак уже був у тих роках, коли на чоловіка кажуть: “Пере-ходить на дитинський розум”*”. І тоді *Іван, Петро, Василь* перемінюються в *Петрика, Йванка, Цилька*” (Станинець, 2011: 464).

Характерною особливістю пізніх творів Ю. Станинця є глибокий психологізм, встановлення змісту людсько-го існування, зв’язок людини і природи, творчий потен-ціал праці. Психологічні етюди “В осінньому саду”, “По-сіяли журавлі крилами” репрезентують мистецтво пое-тизації природи і праці. Мова творів вражає влучністю, мелодійністю, метафоричним багатством, зокрема вда-лим добором власних назв. Доантропонімійна семанти-ка пропріативів *Калина, Калиняшка* спричинює їх пере-творення у загальнонаціональні символи: “У село пере-селився люд трудовий – наповнилися сусіки в коморах новим урожаєм. Садоводи в армію синів виряджають. *Калиняшка Калину* під вінок благословляє. Матері діток в школу збирають, і щоранку багряню тишу шкільного подвір’я діточий гомін будить до гри, поки дзвінок не покличе малечу за парти зелені черпати науки із крини-ці знань” (Станинець, 2011: 531). У творі “Посіяли журав-лі крилами” Ю. Станинець змальовує красу і велич при-роди, роздумує про місію людини на Землі, увиразнює свої думки поетичними генітивними метафорами, в струк-туру яких вводить ЛХА, якими ідентифікує персоніфіко-вані образи: “Лише свята правда, що кожне добре діло народжується з труднощів, з болю, із жертвності... А може, то і є ключем до книги *Премудрості*, яка відкриває

перед тобою таїну життя, неперевершений талант *Природи*, в якій і непримітне стебельце, і розкішна орхідея вливаються в гармонію барв, взаємодоповнення творчих сил, природну селекцію надмірностей... Чому ж людина здатна на дисгармонію, на руйнування?...” (Станинець, 2011: 532). Л. О. Белей зазначає, що українські письменники могли використовували онімізацію апелятивів для створення сюрреалістичних ЛХА: Зелена Буковина у подертій, пошматованій австрійській шинелі (Г. Косинка), Самота (В. Шевчук) та ін. Однак погоджуємося із твердженнями мовознавця про те, що такі назви «тяжіють радше до апелятивів, ніж антропонімів, оскільки з останніми їх пов’язує тільки правопис і контекст» (Белей, 2002: с. 34).

Скарбниця Станинцєвого слова є каталізатором морального, естетичного, правдивого. Осердя мови повістей і роману Ю. Станинця – власні назви, які мають своєрідну систему і виступають мовними знаками національної і регіональної культури.

У романі “Сусіди” Ю. Станинець розкриває події у закарпатських селах 10–20 років ХХ ст.: змальовує побут, звичаї, порушує соціально-економічні проблеми, відроджує національну пам’ять. Система літературно-художніх антропонімів роману – це різні за структурою вторинні власні назви, запозичені автором від родичів та земляків. Прикметно, що найменуваннями, відібраними з родинного антропонімікону, ідентифіковано саме головних героїв – господарів і лідерів місцевої громади. Батько та дідусі Ю. Станинця стали для письменника першими духовними наставниками, згодом – прототипами головних персонажів, а родинні найменування основним джерелом літературно-художнього антропонімікону. Знаковим для творів письменника можна вважати ім’я Юрій: *Юра Станчук* у романі “Сусіди”, *Юра Чорний* у

повіді “Юра Чорний”, *Юра Попадинець* у “Червоній йонатаночці”. Мотивів для такого вибору було кілька: сам письменник – *Юрій*, його дід по матері – *Юрій Чейпеш-Кляпчук*, *Юра Кляпчук*. Одночасно Ю. Станинець як священник міг керуватися церковним календарем. В українській християнській культурі Святий Юрій вважається захисником хліборобів та воїнів, день вшанування Святого Юрія – це день, коли весна сходить на землю. Ім’я Юрій походить від Георгій, що в грецькій мові має значення ‘хлібороб’ (Белей, 2011: 132). Антропонім здавна належить до найбільш популярних серед українців і серед закарпатців. У кожному творі Ю.Стининець ім’ям Юра ідентифікує українського хлібороба, який вмів не лише добре господарювати, а й захищати і себе, і рідних, і свою громаду. Письменник таким способом формував зразок народного лідера, стійкого, наполегливого, цілеспрямованого, такого, якими були дідусі й батько Ю. Станинця, тому власною назвою нового образу хлібороба стало ім’я *Юрій* (Лавер, 2018: 410–414). ЛХА *Юра* поєднує загальнонаціональне, регіональне та індивідуальне онімічне значення, переростаючи в ім’я-символ національного антропонімікону.

Антропонімійна система роману “Сусіди” налічує близько 160 власних назв, серед них 47 прізвищ, 27 імен, 45 двокомпонентних конструкцій “ім’я + патронім чи андронім”, 10 андронімів з суфіксами -иха, -аня, до 20 єврейських власних назв (єврейські власні назви потребують окремого дослідження) (Лавер, 2018: 410–414).

Кількісні підрахунки антропонімів з роману показують, що Ю. Станинець надавав перевагу саме прізвищам з суфіксами -ук, -чук. Наприклад, з-поміж поширених у різних районах Закарпаття варіантів *Станчук Стан*, *Станинець*, *Станич*, *Станислав*, *Станко*, *Станкович*, *Станкулич* назвою головного героя стало прізвище Станчук.

У романі «Сусіди» зафіксовано 22 прізвища із суфіксом -ук, -чук з різними твірними основами: а) відіменні: *Станчук, Тонійчук, Терентюк, Теренчук, Гаврилчук (Гаврилчук), Іваничук, Юранчук, Поланчук, Федорчук, Петрашук, Андрашук, Дочинчук*; б) відапелятивні: *Волощук, Бородавчук, Кляпчук, Чорнюк, Кобринчук, Молдавчук*; в) відтопоніміне: *Тернавчук*; г) прізвища, походження твірної основи яких має кілька версій: *Майданчук, Мочарчук (Мочарці), Терпайчук* (Лавер, 2018: 410–414).

Деякі прізвища із роману «Сусіди» повністю збігаються з прізвищами у словнику П. Чучки: *Андрашук* (Чучка, 2005: 37), *Волощук* (Чучка, 2005: 124), *Тернавчук* (Чучка, 2005: 549), *Майданчук* (Чучка, 2005: 355), *Молдавчук* (Чучка, 2005: 395), *Федорчук* (Чучка, 2005: 571), *Петрашук* (Чучка, 2005: 441). Однак більша частина прізвищ у романі відрізняється від прізвищ, зафіксованих П. Чучкою саме суфіксом -ук, -чук: твірні основи однакові, але у романі Ю. Станиця прізвища послідовно містять суфікс -ук, -чук, а в словнику П. Чучки прізвища з такими ж основами мають інші суфікси або без суфіксів. Наприклад: *Бородавчук* (Станинець, 2006: с. 109) – *Бородовчак* (Чучка, 2005: 84); *Мочарчук* (Станинець, 2006: 101) – *Мочарник, Мочарко* (Чучка, 2005: 400); *Тонійчук* (Станинець, 2006: 305) – *Тоній* (Чучка, 2005: 556); *Терентюк* (Станинець, 2006: 222), *Теренчук* (Станинець, 2006: 168) – *Терента* (Чучка, 2005: 548), *Терентяк* (Чучка, 2005: 548); *Дочинчук* (Станинець, 2006: 173) – *Доча, Дочин, Дочинець* (Чучка, 2005: 207); *Терпайчук* (Станинець, 2006: 168) – *Терпай* (Чучка, 2005: 549); *Кляпчук* (Станинець, 2006: 112) – *Кляп* (Чучка, 2005: 263); *Чорнюк* (Станинець, 2006: 174) – *Чорняк* (Чучка, 2005: 612); *Кобринчук* (Станинець, 2006: 193) – *Кобрин* (Чучка, 2005: 271); *Гаврилчук* (Станинець, 2006: 279) – *Гавриль* (Чучка, 2005: 129); *Іваничук* (Станинець, 2006: 145) – *Іваничак*

(Чучка, 2005: 238); *Поланчук* (Станинець, 2006: 194) – *Поланьчак* (Чучка, 2005: 459).

Власна назва *Кляпчук* у словнику П. Чучки відсутня, але воно справжнє, письменник не змінював його – це прізвище діда Юрія Станинця по матері.

Наведені прізвища дають змогу висловити припущення, що Ю. Станинець не дублював народно-розмовні варіанти власних назв, він свідомо формував такий антропонімійний простір, який міг би якнайкраще репрезентувати особливості антропонімійної системи Закарпаття в контексті загальноукраїнського антропонімікону. В антропонімійній системі української мови прізвища з формантом -ук, -чук посідають друге місце за кількістю, найбільше їх на правобережній Україні у Волинській, Рівненській, Житомирській, Вінницькій, Хмельницькій, Чернівецькій та Івано-Франківській областях. В. Німчук на матеріалі багатьох досліджень визначив давність власних і загальних назв з суфіксом -ук, -чук, окреслив час і місце їх першої фіксації, а саме XV – XVI ст. на Закарпатті, в Галичині, на Волині, Житомирщині, Київщині, Черкащині, в деяких регіонах Білорусії і Росії (Німчук, 1964: 209). В українському літературно-художньому антропоніміконі прізвища на -ук, -чук стали іманентною ознакою не лише персонажів-гуцулів, а й широко використовуються як стилістичний засіб для творення загальнонаціонального колориту (Белей, 1993: 23; Белей, 2002: 48).

Національно-регіональний фон утворюють також родичівські прізвиська (патроніми, метроніми і андроніми) з посесивними суфіксами -ів, -ова (-ева), які становлять в романі “Сусіди” другу за кількістю групу. На відміну від прізвищ, родичівські прізвиська супроводжуються іменами чи словом *син*. Наприклад:

– патроніми, утворені від прізвищ: *Костаків Петро* (Станинець, 2006: 288), *Василь Мельників* (Станинець,

2006: 36), *Іван Мельників* (Станинець, 2006: 305), *Юра Волошинів*, *Федір Мельників* (Станинець, 2006: 279), *Кудреїв Мигаль* (Станинець, 2006: 87), *Юранчуків Мигаль* (Станинець, 2006: 305), *Левців Василь* (Станинець, 2006: 93), *Станчуків Іван*, *Станчуків Юра* (Станинець, 2006: 97), *Василь Гаврилків* (Станинець, 2006: 126), *Юра Дочинців* (Станинець, 2006: 118), *Федір Мочарків* (Станинець, 2006: 164), *Грункового син* (Станинець, 2006: 338), *Павлюків син* (Станинець, 2006: 301);

– патроніми, утворені від імен: *Юра Матіїв* (Станинець, 2006: 39), *Федір Йванків* (Станинець, 2006: 209), *Петро Йванків*, *Андрій Юриків* (Станинець, 2006: 118), *Іван Тоніїв*, *Петро Гаврилів* (Станинець, 2006: 214), *Василь Гаврилів* (Станинець, 2006: 223), *Іван Митрів* (Станинець, 2006: 302);

– метронім: *Ілько Поланин* (Станинець, 2006: 123);

– жіночі назви за прізвищем чоловіка або батька (патроніми і андроніми): *Станчукова Марта* (Станинець, 2006: 87), *Марія Чорнюкова*, *Анна Куруцова* (Станинець, 2006: 161), *Олена Кудрейчикова*, *Марія Польчикова* (Станинець, 2006: 147), *Марія Ліхтейова* (Станинець, 2006: 164), *Анна Андращукова*, *Мельникова Тора* (Станинець, 2006: 275), *Анна Чорнюкова*, *Марія Кляпова* (Станинець, 2006: 211 – 212), *Марія Мочаркова* (Станинець, 2006: 334), *Марія Лецева* (Станинець, 2006: 353);

– жіночі назви за іменем чоловіка або батька (патроніми і андроніми): *Марія Ількова* (Станинець, 2006: 275), *Юла Пилипова* (Станинець, 2006: 147).

П. Чучка стверджує, що сфера застосування родичівських прізвищ з суфіксами -ів, -ова (-ева) на Закарпатті дуже широка, вони можуть приєднуватися до всіх типів чоловічих особових назв незалежно від їх структури (Чучка, 2008: 217, 231). Мовознавець відзначив особливу властивість жіночих родичівських прізвищ – емоційно-

експресивні конотації: “У стилістичному відношенні прізвиська з суфіксом -ова (-ева) є нейтральними, але в поодиноких селах центральних та східних районів Закарпаття вони сприймаються як щось вище, культурніше” (Чучка, 2008: 231). Такі назви у романі доповнюють і увиразнюють етнографічні епізоди: “У Станчука високу, що аж вікон сягає, купу обсіло чоловік може з десять. Запросили Олену Кудрейчикову, Юлу Пилипову, Марію Польчикову. Прийшли радо, а на завтра сидітимуть у Юли, а там – в Олени...” (Станинець, 2006: 147).

Прізвиська з суфіксами -ук, -чук та родичівські назви з формантами -ів, -ова (-ева) органічно вплетені в мовну тканину твору, вони увиразнюють закарпатський антропонімікон і доповнюють концепцію Ю. Станинця про сім'ю, родину, про спадкоємність традицій: “Взагалі Ю. Станинець як прозаїк-духівник переконує читача в тому, що сім'я є першоосновою життя й виховання кожної людини, оберегом духовності, врешті, відмітною рисою української ментальності. Саме у сім'ї формуються найкращі особистісні якості: національна самосвідомість, висока та естетична культура, християнські ідеали та моральні цінності” (Ребрик, 2006: 20).

У романі “Сусіди” представлено типові для Боржавської долини прізвиська: *Волошин* (Станинець, 2006: 104; Чучка, 2005: 123), *Петрищак* (Станинець, 2006: 373; Чучка, 2005: 444), *Юрочко* (Станинець, 2006: 137; Чучка, 2005: 641), *Лацкун*, *Мотринець* (Станинець, 2006: 223 – 224; Чучка, 2005: 328, 399), *Брич* (Станинець, 2006: 349; Чучка, 2005: 90), *Кобрин* (Станинець, 2006: 351; Чучка, 2005: 271), *Ракущинець* (Станинець, 2006: 150; Чучка, 2005: 471), *Копанський* (Станинець, 2006: 106; Чучка, 2005: 282), *Дочинець*, *Дешко*, *Куруцик*, *Панющик*, (Станинець, 2006: 326; Чучка, 2005: 207, 191, 317, 429), *Заріцький* (Станинець, 2006: 244; Чучка, 2005: 230).

Привертають увагу прізвища, які утворені шляхом антропонімізації апелятивів: *Гоцар* – фонетичний різновид прізвища *Горцар*, первісне значення ‘гончар’ (Чучка, 2005: 157), *Скотар* – від апелятива ‘*скотарь*’ – той, що займається розведенням скоту, пастух рогатої худоби (Чучка, 2005: 520), *Мельник* – від загальноукраїнського апелятива ‘*мельник*’ – *мірошник* (Чучка, 2005: 376). Прізвища *Гоцар*, *Мельник*, *Скотар* називають епізодичних персонажів, репрезентуючи типові для тогочасні закарпатські ремесла.

Антропонімійна система роману містить традиційні особові імена, їх офіційні й неофіційні варіанти, регіонально марковані словоформи, андроніми, якими користувалися корінні закарпатці до середини ХХ ст.: *Анна* (*Анця*, *Анцьо* (норм. *Анно*)) (Станинець, 2006: 92 – 93), *Марія* (*Марійка*, *Марійко*) (Станинець, 2006: 92 – 93), *Юла* (Станинець, 2006: 147), *Гафія*, *Олена*, *Марта*, *Тора* (Станинець, 2006: 171 – 194); *Андрій*, *Петро*, *Іван*, *Василь*, *Федір*, *Пилип*, *Гаврило*, *Ілько*, *Михайло*, *Микола* (Станинець, 2006: 171 – 194), *Мигаль* (Станинець, 2006: 87), *Митро*, *Митер* (кл. в. *Митре* – норм. *Дмитре*) (Станинець, 2006: 107), з *Матійом* (норм. з *Матієм*) (Станинець, 2006: 39); *Кляпчучка* (Станинець, 2006: 113), *Лицючка* (Станинець, 2006: 198), *Пилипиха* (Станинець, 2006: 253), *Куруциха* (Станинець, 2006: 154), *Станчиха* (Станинець, 2006: 260), *Демканя* (Станинець, 2006: с. 233), *Кляпчуканя* (Станинець, 2006: 165), *Петращуканя* (Станинець, 2006: с. 331), *Станчуканя* (Станинець, 2006: 182).

Літературно-художній онімний простір роману “Сусіди” репрезентовано найбільш типовими для Закарпаття пропріальними одиницями: діалектні варіанти імен, родичівські прізвиська, прізвища.

Ономастикон повістей “Червона йонатаночка” та “Юра Чорний” також витримано відповідно до реалістичного

принципу, водночас власні назви головних персонажів набувають розширення онімічної семантики.

Національне та регіональне в літературно-художній антропонімії повістей Ю. Станинця проявляється в добре продуманій системі власних назв, основна функція яких створювати національний колорит і формувати характеристично-оцінні конотації. Національно та регіонально значущі антропоніми в повістях представлено такими групами онімної лексики:

- імена, їх демінутивні чи діалектні варіанти: *Анна (Анночка, Нуцька), Христина, Василина, Марія, Юра, Іван, Михайло, Петро, Василь* (Станинець, 2011: 235 – 340); *Василина (Василинка Циля, Цилька), Юра (Юрко), Петро, Іван, Василь (Цильо, Цилько)* (Станинець, 2011: 89 – 234);

- прізвища, відібрані автором із антропонімікону західних районів Закарпаття: *Попадинець, Ляшко, Білий, Виличка, Гичка, Гичкан, Лазуряк, Немеш, Попович, Рачок, Ціпкало* (Станинець, 2011: 235 – 340; Чучка, 2005: 462, 351, 66, 117, 144, 325, 408, 463, 477, 594); *Гаврилець, Мотринець, Пилипець, Волощук, Дуб, Гримут, Смерека, Лукач, Попович, Терпак* (Станинець, 2011: 89 – 234; Чучка, 2005: 129, 399, 446, 124, 212, 160, 524, 347, 463, 549);

- андроніми: *Дашиканя, Лисичканя, Іваниха* (Станинець, 2011: 235 – 340), *Гримутиха, Ігнатиха, Пилипцяня* (Станинець, 2011: 89 – 234);

- двокомпонентні назви “ім’я+патронім”, “апелятив син, дочка+патронім”: *Анна Дашикова, Христина Вовчинова, Марія Ковачова, Марія Сокачова, Василина Федоришина, Лецова дочка, Юра Попадинців, Попадинців син, Іван Ляшків, син Ляшків, Петро Поповичів* (Станинець, 2011: 235 – 340); *Петро Лукачів (син Лукача), Іван Терпаків (син Терпака), Василь Поповичів (син Поповича)* (Станинець, 2011: 89 – 234);

- ЛХА-неологізм: Йонатаночка (Станинець, 2011: 235 – 340); ЛХА-неосеманти: Яремчук, Чорний (Станинець, 2011: 89 – 234), Волощук (Станинець, 2011: 400).

Склад, структура та доантропонімна семантика названих ЛХА-прізвищ органічно доповнюють мову повісті, забезпечують національно-регіональне тло твору. Для деяких назв письменник зберіг яскраві діалектні фонетичні і словотворчі особливості: *Гримут* – укаючий відповідник прізвища *Гриміт*, представлений в укаючих говорах Марамороша (Станинець, 2011: 89 – 234; Чучка, 2005: 160).

Ю. Станинець використовує двокомпонентні моделі з патронімами на *-ів*, *-ова* для ідентифікації молодих неодружених парубків, дівчат, акцентуючи при цьому увагу на місцевих патріархальних традиціях номінації. Спорадично ім'я і патронім мають емоційно-експресивну стилістичну значущість: “А все це не *Анна Дашикова*, а якась лісова мавка...” (Станинець, 2011: 276); “...були жандарми і забрали *Юру Попадинцьового*. За що – ніхто не знає” (Станинець, 2011: 244); “Мені другий хай не платить. Я не жебрак! Я *Ляшків син!*” (Станинець, 2011: 260).

Показовим прикладом діалектичної єдності національного і регіонального можуть слугувати найменування головний героїв *Анна Дашик* (*Анна Дашикова*, *Анnochка*, *Нуцька*) та *Юра Яремчук Чорний*.

Головна героїня повісті “Червона йонатаночка” – це образ нової жінки, вона все ще селянка, господиня, вона батькова помічниця, але думає зовсім по-іншому, ніж її батьки, представники старшого покоління. Анна Дашик готова боротися за правду, бо розуміє глибину подій, саме в її уста Ю. Станинець вкладає основну ідею повісті: “Настав такий час, що темниці наповнюють порядними, чесними людьми тільки за те, бо вони і ми всі стали скалкою в захланній горлянці нашого віковічного ворога,

якому ні вас, ні мене, ні ваші яблука не треба, бо давить-ся і тими, що в нього родяться. Йому треба наші ліси, на-шу землю, наші гори з їх багатством... А хто проти цього скаже слово – того в темницю...” (Станинець, 2011: 309). Промовистий антропонім Йонатанка утворено шляхом антропонімізації діалектизму ‘йонатанка’, який у за-карпатських говірках має два значення ‘сорт яблуні, джонатан’, ‘плоди цієї яблуні’ (Сабадош, 2008: 136). У творі можна зустріти чимало епізодів, у яких і сад, і яб-лука набувають символічного значення: зустрічі закоха-них відбуваються в саду, Анна майже завжди в саду коло яблук, очі в неї “блиснули ...чорними зернятками до-стиглої йонатанки” (Станинець, 2011: 323), у тюрмі ска-тованому Юрові крізь сон ввижається, ніби Анна дає йому яблуко (Станинець, 2011: 302). Сад у повісті – сим-вол родини і родинної праці, символ роду. Для Ю. Ста-нинця спогади про сад найніжніші і найтепліші, це його дитинство, перша життєва школа, де його малого “пташ-ки вчили нової пісні навесні” (Станинець, 2011: 525), де звучали дідові казки, де почались перші господарські роботи. Ю. Станинець символ родинного саду перено-сить у символічну власну назву для номінації образу дів-чини покірної, але не скореної.

Символічним змістом наповнив Ю. Станинець найме-нування *Юрій Яремчук Чорний*. В одноіменній повісті письменник порушує складні соціально-психологічні проблеми: сюжет розгорнуто навколо боротьби двох братів за земельний наділ, але насправді увагу зосере-джено на внутрішніх переживаннях головного героя, його пізнання правди. Письменник прагнув показати образ закарпатського селянина, відобразити його життя, працю, важку, але натхненну, любов до праці, глибоку повагу до правди. Головний герой отримав трикомпо-нентну назву – знакове для творчості Станинця ім’я *Юрій*, прізвище *Яремчук* та промовисте прізвисько *Чорний*.

Прізвище *Яремчук* доповнює національно-регіональну характеристику героя, перегукується із Шевченковим *Ярема (сирота Ярема, сирота убогий)* (Чучка, 2005: 646), це свідчить і про вплив Кобзаря, і про трагічні паралелі селянської долі у різних куточках України. Прізвисько *Чорний* надане героєві не лише тому, він смуглявий і має чорне волосся. Тракувати ЛХА Чорний лише інформаційно-оцінним було б надто спрощено. Образ Юри Яремчука Чорного – не одинокий випадок, а трагічна доля українського селянина в умовах бездержавності. ЛХА Чорний стало мовним знаком, символом повісті, що підтверджує сам Ю. Станинець у листах до Петра Мідянки: “За життя я обслуговував 34 села, і всюди стрічав Юрів Чорних. Не за прізвищами, а чорною долею були чорні. А він, їхній тип, у мене. Навіть прототип...” (Ребрик, 2011: 41).

Висновок. Ю. Станинець сформував численний корпус власних назв, характеристичні можливості яких розкривають його світоглядну позицію. Доведено, що склад і природу літературно-художнього антропонімікону творів письменника визначають екстралінгвальні чинники, зокрема процеси національного державотворення, джерельною базою ономастичного простору Ю. Станинця стали ресурси реальної антропонімії.

З’ясовано, що інтеграція загальнонаціональних та регіональних мовних одиниць увиразнює національно-регіональний колорит художніх творів, формує знакову систему національно маркованих власних назв.

Літературно-художній антропонімікон Ю. Станинця забезпечує твори історичною та етнографічною достовірністю, різноманітністю конотативного та асоціативного змісту, глибиною символічної інформації, спроектованої автором на осмислення проблем, пов’язаних з відродженням історичної пам’яті народу, становленням національної свідомості.

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА

Станинець, Ю. *Сусіди*. Роман: Літературна краєзнавча серія «Люби своє» пам'яті Олексі Мишанича / Передмова Наталії Ребрик. Ужгород: Гражда, 2006. 400 с.

Станинець, Ю. *Автобіографія*. Станинець Ю. І. Червона йонатаночка: Вибрані твори. Ужгород: Гражда, 2011. С. 533 – 617.

Станинець Ю. *Червона йонатаночка*: Вибрані твори / Передмова Наталії Ребрик. Ужгород: Гражда, 2011. 640 с.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ПРАЦІ

Белей, Л. *Ім'я дитини в українській родині*. Харків: Фоліо, 2011. 283 с.

Сабадош, І. *Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району*. Ужгород: Ліра, 2008. 480 с.

Словник української мови: в 11 томах. Том 4. Київ: Наукова думка, 1973.

Чучка, П. *Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник*. Львів: Світ, 2005. 704 + XLVIII с.

БІБЛІОГРАФІЯ

Белей, Л. *Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії XIX–XX ст.* Ужгород: Патент, 1995. 119 с.

Белей, Л. *Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії*. Ужгород, 2002. 175 с.

Белей, Л. *«Русинський» сепаратизм: націєтворення in vitro*. Київ: Темпора, 2017. 392 с.

Лавер, О. *Літературно-художні антропоніми як засіб увиразнення українського регіонального колориту (на матеріалі повісті Ю. Станиця «Юра Чорний»)*. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Мовознавство. Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2017. Вип. 1 (27) 2017. С.199–203.

Лавер, О. *Розмаїття літературно-художніх антропонімів у романі Ю. Станиця «Сусіди»* [в:] Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства (Збірник наукових праць). Випуск 23 / Відп. ред. І.В. Сабадош. Ужгород, 2018. С. 410–414.

Лавер, О. *Літературно-художній антропонімікон повісті Юрія Станинця «Червона йонатаночка»*. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. На пошану професора Василя Добоша (до 95-річчя від дня народження) / ред. кол.: Н. Венжинович (гол.), Г. Шумицька та ін. Ужгород: ПП Данило С.І., 2019. Вип. 2(42) С. 50 – 55.

Ліхтей, І. *Єпископ Діонісій Нярадї і Карпатська Україна (листопад 1938 – березень 1939)*. “Богословська думка”. Прилог християнському часопису “Дзвони” (Хорватія). 1995. № 3. С. IV–V. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/66291>

Малацко, М. *Духовний проповідник Карпатської України*. Закарпаття онлайн. 20 листопада 2011 року. URL: <https://zakarpattya.net.ua/Gromada/89727-Dukhovnyi-propovidnyk-Karpataskoi-Ukrainy>

Німчук, В. *Українські прізвища з суфіксами -ук, -чук та етимологічно споріднені утворення*. [в:] Українська діалектологія і ономастика (Збірник статей). Київ: Наукова думка, 1964. С. 194–210.

Ребрик, Н. «...Платити мені маєте не сріблом-золотом, а такими почуттями до мене у ваших серцях при читанні цієї книжки, які я мав до вас, коли цю книжку писав...». Ю. І. Станинець. Червона йонатаночка: Вибрані твори. Ужгород: Гражда, 2011. С. 3–82.

Чижмар, О. *Загальнонаціональне та регіональне в закарпатоукраїнській літературно-художній антропонімії XIX – XX ст.* Ужгород: Видавництво «Карпатська Вежа», 2018. 180 с.

Чучка П. *Антропонімія Закарпаття*. Ужгород: 2008. 671 с.

SOURCES

Stanynets', Yu. I. (2006). Susidy. Roman: Literaturna kraye-znavcha seriya «Lyuby svoje» pam'yati Oleksy Myshanycha / Peredmovva Nataliyi Rebryk. Uzhhorod: Grazhda, 400 [in Ukrainian].

Stanynets', Yu. I. (2011). Avtobiohrafiya. *Stanynets' Yu. I. Chervona yonatanochka: Vybrani tvory*. Uzhhorod: Grazhda, 533 – 617 [in Ukrainian].

Stanynets', Yu. I. (2011). Chervona yonatanochka: Vybrani tvory / Peredmovva Nataliyi Rebryk. Uzhhorod: Grazhda. 640 p. [in Ukrainian].

DICTIONARIES

Beley, L.O. (2011). Im'ya dytyny v ukrayins'kiy rodyni. Kharkiv: Folio, 283 [in Ukrainian].

Sabadosh, I. V. (2008). Slovyk zakarpats'koyi hovirky sela Sokyrnytsya Khusts'koho rayonu.. Uzhhorod: Lira. 480 s. [in Ukrainian].

Slovyk ukrayins'koyi movy: v 11 tomakh. Tom 4. Kyiv: Naukova dumka, 1973 [in Ukrainian].

Chuchka, P. P. (2005). Prizvyshcha zakarpats'kykh ukrayintsiv: Istoryko-etymolohichnyy slovyk. L'viv: Svit, 704 + XLVIII [in Ukrainian].

BIBLIOGRAPHY

Beley, L. O. (1995). Funktsional'no-stylistychni mozhlyvosti ukrayins'koyi literaturno-khudozhn'oyi antroponimiyi XIX – XX st. Uzhhorod: Patent, 119 [in Ukrainian].

Beley, L. (2002). Nova ukrayins'ka literaturno-khudozhnya antroponimiya: problemy teorii ta istoriyi. Uzhhorod, 175 [in Ukrainian].

Beley, L. (2017). «Rusyns'kyi» separatyzm: natsiyetvorennia in vitro. Kyiv: Tempora, 392 [in Ukrainian].

Laver, O. (2017). Literaturno-khudozhni antroponimy yak zasib uvyraznennia ukrayins'koho rehional'noho kolorytu (na materialy povisti Yu. Stanytsya «Yura Chornyy»). *Naukovi zapysky Ternopil's'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu. Seriya: Movoznavstvo*. Ternopil': Ternopil's'kyi natsional'nyy pedahohichnyy universytet imeni Volodymyra Hnatyuka, Vyp. 1, 199–203. [in Ukrainian].

Laver, O. (2018). Rozmayittia literaturno-khudozhnikh antroponimiv u romani Yu. Stanytsya «Susidy». Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva (Zbirnyk naukovykh prats') Vypusk 23 / Vidp. red. I.V. Sabadosh. Uzhhorod, 410–414 [in Ukrainian].

Laver, O. (2019). Literaturno-khudozhniy antroponimikon po-
visti Yuriya Stanyntsyia «Chervona yonatanochka» Naukovyy vis-
nyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriya: Filolohiya. Na poshanu
profesora Vasylya Dobosha (do 95-richchya vid dnya narodzhen-
nya) / red. kol.: N. Venzhynovych (hol.), H. Shumyts'ka ta in. Uzh-
horod: PP Danylo S.I. Vyp. 2(42), 50 – 55. [in Ukrainian].

Likhtey, I. (1995). Yepyskop Dionisiy Nyaradi i Karpats'ka Uk-
rayina (lystopad 1938 – berezen' 1939). “Bohoslovs'ka dumka”.
Pryloh khrystyianskomu chasopysu “Dzvony” (Khorvatiya). № 3. S.
IV–V. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/66291>

Malatsko, M. (2011). Dukhovnyy propovidnyk Karpats'koyi
Ukrayiny Zakarpattya onlayn, 20 lystopada, 2011 roku. URL:
[https://zakarpattya.net.ua/Gromada/89727-Dukhovnyi-](https://zakarpattya.net.ua/Gromada/89727-Dukhovnyi-propovidnyk-Karpatskoi-Ukrainy)
propovidnyk-Karpatskoi-Ukrainy [in Ukrainian].

Nimchuk, V. (1964). Ukrayins'ki prizvyshcha z sufiksamy -uk, -
chuk ta etymolohichno sporidneni utvorennia. Ukrayins'ka dia-
lektolohiya i onomastyka (Zbirnyk statey). Kyiv: Naukova dum-
ka, 194–210 [in Ukrainian].

Rebryk, N. (2011). «...Platyty meni mayete ne sriblom-zlotom,
a takymy pochuttyamy do mene u vashykh sertsyakh pry chytanni
tsiyeyi knyzhky, yaki ya mav do vas, koly tsyu knyzhku pysav...».
Yu.I. Stanyntsyia. Chervona yonatanochka: Vybrani tvory. Uzhhorod:
Grazhda, 3–82 [in Ukrainian].

Chyzhmar, O. (2018). Zahal'nonatsional'ne ta rehional'ne v
zakarpatoukrayins'kiy literaturno-khudozhniy antroponimiyi XIX
– XX st. Uzhhorod: Vydavnytstvo «Karpats'ka Vezha», 180 [in
Ukrainian].

Chuchka, P. (2008). Antroponimiya Zakarpattya. Uzhhorod,
671 [in Ukrainian].

**СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ТА РЕЛІГІЙНО-ДУХОВНА
ТУРБУЛЕНТНІСТЬ У КАРПАТСЬКІЙ УКРАЇНІ
В ЧАСИ ЄПІСКОПСТВА Д. НЯРАДІ
(за працями А. Штефана,
В. Гренджі-Донського, Зореслава)**

Постановка проблеми. «...Коли з початком 1938 р. карпатоукраїнський національний рух побідно рушив уперед, у багатьох старших священників заговорила совість, і вони зачали вертатися до свого карпатоукраїнського народу. Це стало видимим, коли Св. Отець Папа Пій XI, вислухавши звіт свого особистого секретаря Кардинала Пачеллі (пізнішого Св. Отця Папи Пія XII), зараз після Віденського арбітражу, бо вже 15.XI.1938 іменував Апостольським Адміністратором для Карпатської України свідомого Українця, відомого і заслуженого єпископа Крижевацької єпархії д-ра Діонісія Нярадія. Цим актом **Свята Столиця перша визнала владу о. А. Волошина...**» (Белей, 2000: 51) – писав о. Зореслав, згадуючи буремні часи утвердження Карпатської України, її визначних діячів, зокрема і священників. Він наголошував, що роль, місце і значення душпастирської та культурно-просвітницької праці Діонісія Нярадї у цьому процесі є вагомою і належно ще не оціненою. **Мету** нашої статті вбачаємо в тому, щоб з'ясувати роль владики Д. Нярадї у надзвичайно складних подіях творення Карпатської України, визначити, опираючись на наукові дослідження і спогади Августина Штефана, Василя Гренджі-Донського, о. А. Пекаря та о. Зореслава, місце і значення його як апостольського адміністратора для своїх вірників-закарпатців.

Виклад основного матеріалу. Про владику Діонісія Нярадї небагато говорено на Закарпатті, певно, через те,

що його постать є мало досліджена. Проте, за переко-
нанням о. А. Пекаря, «невтомна праця» «доброго католи-
ка» в один з найважчих періодів існування Карпатоукра-
їнської держави, коли її розривала соціально-політична
та релігійно-духовна турбулентність, дає підстави вва-
жати єп. Нярадї «батьком і добродієм народу», якому він
віддав вповні «своє добром налите серце» (Пекар, 1967).
Скупі відомості про нього знаходимо у працях Василя
Белея (Белей, 2000), Миколи Вегеша (Вегеш 1998), Ігоря
Ліхтея (Ліхтей, 1995), Романа Мизя (Мизь, 2016), Олек-
сандра Пагірі (Пагіря 2020), Атанасія Пекаря (Пекар
1996; 1967; 1965) його образ вимальовується зі спогадів
сучасників Василя Ґренджі-Донського (Ґренджа-Донсь-
кий, 1987), о. Зореслава (Сабол, 1998; 2019), Августина
Штефана (Штефан, 2023) та ін.; короткі біографічні дані
вміщені в «Енциклопедії сучасної України» (ЕСУ, 20), у
Вікіпедії, у соціальних мережах¹ і под. Здебільшого це –
праці інформаційно-оглядового характеру, що подають
факти про життя і діяльність владики Нярадї в суспіль-
но-духовному дискурсі. Трохи більше інформації відна-
ходимо в некрологах, опублікованих в часописі «На-
ступ» за травень 1940 року (Преосвященний Діонісій
Нярадїй, 1940: 3), (Пряшівчанин, 1940: 4): «Діонісій Ня-
радїй народився в бідній родині в Руськім Керестурі 10
жовтня 1874 р. По скінченні народньої школи в своїм
селі, вступив до гімназії у Вінковцях, а потім до греко-
католицької семінарії в Загребі. Його батько, як щирий
народовець, не міг стерпіти, щоб його дитина вчилася в
мадярських школах. Його не вабило й те, що тоді мав би
й він, а згодом і його син, великі полекші, привілеї та

¹ <https://www.keuapc.org/2024/11/18/velykyj-iuvilej-velykoho-iepyskopa/>; <https://www.justyn-studyt.com/arhivni-materiali>; <https://mgce.uz.ua/>; <https://risu.ua/>; <https://ucu.edu.ua/contacts/>; <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bnjarady.html>.

ласки у мадярських властей. За жадну ціну не хотів він дозволити, щоб його дитина виреклася свого народу. Він належав до тих свідомих народовців, яким бачванські українці завдячують, що впродовж двох століть не тільки не загинули національно, в чужому оточенні, а навпаки, хоч серед дуже скрутних умовин, досягли високий рівень під культурним, господарським та національно-політичним оглядом» (Преосвященний..., 1940: 3); «Др. Діонізій Нярадій був першорядним місіонером наших людей. Де покликали його Екселенцію, де цього вимагала нужда чи бажання вірників, там явився, не зважаючи на те, чи мороз, дощ або сльота надворі...»; «При богослуженнях не тільки як єпископ, але і як особа, перевищав других. Бог нагородив преосвященного чудесним голосом, над його милим тенором не могли надивуватися...»; «Про великість душі Екселенції свідчить його покора й надзвичайна щедрість. Думаю, що ані одного священника не було тоді, якого домівка була б простішою, як преосвященного; одяг в нікого не був такий скромний, як у нього... [...] ...гроші обертав на добрі ціли...»; «Душевна краса перевищала поставлення його Ексцеленції. Не тільки в малім крузі суспільности, але і в цілій державі стався одним із духовних провідників, хоч сам по держ. приналежности був югослов'янином. Йому тільки могла Пряшівська єпархія дякувати, що празьке міністерство побачило й зрозуміло бідність землі і почало підтримувати як інституції, так і окремих людей...» (Пряшівчанин, 1940: 4).

Сьогодні, у часі відзначення 150-річчя від дня його народження віддаємо заслужену шану єпископу за ревну душпастирську працю на благо великого, працьовитого, миролюбивого й гордого українського народу, за правдиві порухи його душі бути справжнім етнархом своєї пастви, чесно трудитися на її честь і славу.

У 1977 році Августин Штефан – український педагог, освітянин, суспільно-політичний діяч, Голова Союзу Карпатської України, дійсний член НТШ – до 100-літнього ювілею о. Монс. А. Волошина і 35-річчя Карпатської України написав свою останню роботу «Августин Волошин. Президент Карпатської України» (Штефан, 2023). Вона – велика за обсягом, структурована за хронологічно-подієвим принципом і, звичайно, з відстані часу, враховувала багато вже доступних і знаних відомостей про Президента Карпатської України. Робота відзначається щирою прихильністю до свого героя, великою кількістю власних спостережень і спогадів, об'єктивністю відтворюваних подій, емоційністю. Автор доходить висновку, що пам'ять про Авгусина Волошина «безсмертна посеред його земляків».

Один із розділів цієї поважної праці – 50-ий – присвячений єпископу Діонісію Нярадї. Автор подає коротку біографію єпископа, сьогодні добре відому, наголошуючи, що Діонісій Нярадї (1874-1940) народився в Руськім Керестурі, в Бачці, в колишнім Мадярськім Королівстві. Середню школу відвідував у хорватській гімназії в Загребі, там же і богословську семінарію і здобув ступінь доктора богослов'я. Висвячений на священника 1-го січня 1899 року. Спочатку був парохом у селі Шід. Працював у Загребській греко-католицькій семінарії як префект, а від 1902 р. став ректором семінарії.

Далі Августин Штефан подає факт святкування 300-річчя Ужгородської гімназії у 1913 р., у якому взяв участь Діонісій Нярадї. На честь свята каноник д-р Юрій Шуба влаштував вечерю в гуртожитку Орфанотрофеум. Присутні були проф. о. Петро Гебей, парох Катебри в Ужгороді, д-р Семен Сабов, ректор Ужгородської семінарії, професор д-р Василь Гаджеґа, директор Августин Волошин. Августин Штефан був там присутнім «як чашник»

– з обов'язком наповнювати чарки середнянським вином. Ректор Нярадї, хоч ім'я його мадярське, не вмів по-мадярськи. Розмова йшла по-українськи.

Ректор Д. Нярадї в 1915 р. був висвяченим єпископом і в 1920 р. перебрав Крижевську єпархію. У рр. 1922-27 був апостольським адміністратором Пряшівської єпархії. Вернувшись до рідної Бачки як єпископ, він жив не для себе, – стверджує А. Штефан. Усе, що мав, розділяв між вдовами, сиротами, студентами, віддавав тов. «Просвіта».

Від листопада 1938 р. до кінця березня 1939 р. єп. Нярадї був апостольським адміністратором Карпатської України.

Відомо зі «Щоденника» В. Гренджі-Донського (Гренджа-Донський, 1987), що Августин Волошин, вже як прем'єр Карпатської України, звернувся до Святішого Отця Пія XI (1857-1939, Папа 1922-1939), щоб назначив єпископа для Карпатської України, то Святіший Отець прислав єпископа Діонісія Нярадї для обслуги вірних Карпатської України. Прохання негайно приготував і предклав для вирішення тодішній папський державний секретар Євген Пачеллі, якого по смерті Пія XI вибрано Папою, і він прийняв ім'я Пій XII (1876-1958, Папа 1939-1958). Цей самий Святіший Отець згодом визначив о. Августина Волошина титулом Монсеньйор.

Духовенство надзвичайно тепло поставилося до свого нового єпископа. Василь Гренджа-Донський у «Щоденнику» від 28 листопада 1938 року пише: «Сьогодні наспіла радісна вістка, що новим карпатоукраїнським греко-католицьким єпископом Рим іменував нашого відомого патріота о. д-ра Нярадї, єпископа крижевацького (Югославія; він з бачванських українців). Нярадї знає нашу Карпатську Україну ще з тих часів, як був адміністратором Пряшівської єпархії...» (Гренджа-Донський, 1987: 99). А від 4 грудня цього ж року знаходимо запис:

«Владика д-р Нярадї видав пастирський лист, в якому увізвав священників бути українськими патріотами. Перший пастирський лист, який я читаю з насолодою!». Зауважуємо великий пієтет Гренджі перед Владикою і великі сподівання на позитивні зміни з його приходом. Так, «5 грудня, в неділю, відправив єпископ Нярадї свою першу, архієрейську Службу Божу, яку вважаємо історичною, бо відтепер в Карпатській Україні розпочнеться нове релігійне життя. Та боїмось, чи то вдасться...» – згадує В. Гренджа-Донський (Гренджа-Донський, 1987: 95). Він фіксує багато добрих справ, здійснених єпископом, зокрема освячення дому американсько-українського товариства в Хусті, домовленість 30 клерикам закінчити свої студії на теологічному факультеті в Оломовці (Морава) і под. Як пише Атанасій Пекар: «...єп. Діонісій Нярадї старався стрясти свідомістю свого духовенства і знову наблизити його до свого рідного народу» (Пекар, 1993: 402). Навіть мадярофілам імпонувала його щирість і скромність.

У цьому контексті доречно згадати поезію Ірини Невицької «Соловей», написану на честь єпископа Нярадї. Вірш продекламувала Магда Гойдич на торжестві в честь Його Преосвященства д-ра Дионісія Нярадї дня 20. II.1939 року. Це вірш на прощання з єпископом Діонісієм Нярадї, коли він відходив з Пряшева (Невицька, 2005: 237).

Авторка вибудовує нехитрий символічний образ Солов'я – тобто позитивний образ активного громадського і релігійного діяча, з приходом якого «по дрімучій зимі весна настала», він закликає свою паству пробудитися зі сну, щоб побачити, що «світ сповнений життя, краси та чарів», і братися «до праці, до діла, до волі, до життя». Простими риторичними окликами і запитаннями, нагромадженням синонімів, перегуком з віршами батька Духновича Ірина Невицька переконує читача, що чудесний соловей

*Подав руку свою найменшому брату,
Гоїв, гоїв рани бідних, потішав сироту.
Поніс серце своє, свою любов щирю
Там, де упадали, де тратили силу.
Прийшов голосити народну свідомість,
Прийшов навчити Христову покірність;
Прийшов без гордості, без пихи, в тихості,
А посіяв віру, любов і надію.*

Останні три строфи – це вияв вселюдської любові до владики і запевнення в тому, що «руський народ [його] не забуде...»:

*В чудесних тих часах, як весна настала,
Голосив все єднак: «Нема життя без Бога!»
А в серце прищепляв святу правду завжди,
Ідею, новий дух: «Люби народ і Бога!».
Но що ж настало, соловей відлітатъ!
Оставляє наш край, щоб піти у світ.
З жалем прощаємо тебе, Соловію,
Дорогий Владико, Отче наш любимий!
Дорогий Владико, прощаємось, Бог з Тобою!
Іди, де Бог кличе! Голосити світу, що і ми живемо,
Забудь про прикrostі! Остав в серці лише:
Що наш руський народ Тебе не забуде!*

Єп. Няраді був відданим співпрацівником прем'єра Августина Волошина.

Це чітко виявилось під час Карпатської України, коли деякі священники почали активно агітувати проти влади монс. А. Волошина, поширюючи ідею приєднання Закарпаття до Угорщини. Тому апостольський візитатор, єп. Д. Няраді, звернувся до них своїм «Батьківським зичливим словом», в якому застерігав їх: «Вважаю своїм

архиєрейським обов'язком звернути увагу Отців Духовних, щоб свідомі своїх священничих завдань, якнайдалше держали себе від якої-небудь протидержавної агітації, щоб так і найменша тінь не падала на їхню діяльність. Церковне право і природний закон нам указують, що наше ставлення до законної влади має бути позитивне, і тому нам треба берегтися від усякого потягнення, яке противилося б життєвим інтересам держави та зобов'язуючим законам. Нема і не може бути на землі такої влади, яка гляділа б на протидержавну агітацію крізь пальці, без огляду на те, хто її провадить» (Гренджа-Донський, 1987: 96). Тут усякі коментарі зайві.

Після окупації Карпатської України мадярським військом у березні 1939 р. знову виявилось, як багато закарпатських священників ставило мадярські інтереси понад інтереси свого рідного народу – їх нічому не навчив масовий перехід тисяч і тисяч вірних на православ'я по Першій світовій війні. Під час мадярської окупації Закарпаття вони вважали себе «мучениками» і згіржливо підносили свої голови, мов «переможці».

Так, єпископу Д. Няраді прийшлося знову відновити й заохотити духовенство до ревної душпастирської праці, внаслідок чого згодом прийшло до релігійного відродження й розквіту єпархії.

Для повноти історичних фактів слід згадати ще й коротко протривале Т-во Українських Греко-католицьких Священників (ТУГС), яке зродилось під час Карпатської України. Ставши апостольським візитатором Карпатської України, єп. Діонісій Няраді заявив, що від своїх священників очікує, щоб вони, крім ревного виконання своїх безпосередніх священницьких обов'язків, зайнялися також культурною й освітньою працею серед народу. Тож 12 січня 1939 р. в Хусті зібралося понад 20 молодих священників-народовців, між ними письменник о. Юрій

Станинець і поет Зореслав (о. Севастіян Сабол, ЧСВВ), які заснували ТУГС, під покровительством владики Діонісія. Головою товариства був обраний багатонадійний молодий парох з с. Вонігово Тячівського району о. Юрій Станинець. Однак насильна окупація Карпатської України мадярами в половині березня перешкодила дальшому розвиткові товариства, й воно стало жертвою проскрипції.

Отож, хресна дорога єпископа Діонісія Нярадї, за спостереженням Августина Штефана, розпочалася під час окупації. Автор подає поденні випробування Владики від 16 березня до кінця місяця (Штефан, 2023).

За спогадами автора знаємо таке: малярське військо окупувало Хуст 16-го березня 1939 р., в четвер, о годині 5. У всіх церквах у Хусті дзвонили дзвони на знак, що гонведи ввійшли до середини міста. На деяких стійках ще були січовики. З вежі греко-католицької церкви стріляли наші до останньої хвилини. Тих хлопців мадяри на місці жорстоко замордували. Інших січовиків примушували нести тяжкі геренди (банти) і потім їх били і теж розстріляли. Взагалі, мадяри на місці розстрілювали кожного, кого захопили в січовій уніформі. Але вбивали мадяри і непричетних цивілів, які були відомі як свідомі українці. Так застрелили на вулиці півсліпого і хромого вчителя горожанської школи Діонізія Митровича. Змасакрували спокійного і хворого українського книгаря Ілька Ващишина, що продавав українські часописи і книжки. З боїв з малярським військом не лишилися ніде ніякі українські ранені. Гонведи всіх січовиків чи українських жандармів добивали на місці. Це було не лише в Хусті, але у всіх селах, куди малярські гонведи чи жандарми увійшли.

Далі Августин Штефан пише: «У четвер, 16-го, і в п'ятницю, 17-го березня, малярське військо залишило Преосвященного єпископа Нярадї в спокої. До брами єпископського будинку поставили мадяри жандарма, який

заборонив вхід і вихід. Єпископ з вікон бачив, як малярські вояки катували і розстрілювали захоплених січовиків. На превеликий жаль, єпископ сам був фізично поневолений і не міг допомагати.

«Мадярський старшина покликав преосв. Няраді в суботу, 18-го березня, до хати Президента о. Волошина, щоб він був свідком при трусі, що там провів малярський майор. У хаті Президента жили тоді його дві сестри Ольга та Олена і Августин Дутка, посол і письменник Сойму Карпатської України, свояк Президента. Мадяри при ревізії забрали, що хотіли, але грошей і цінностей не взяли, членів родини Президента не турбували і випустили їх до Праги».

У суботу, 18-го березня, о годині 2-ій по полудні, прийшов до резиденції єп. Няраді старшина військової жандармерії з двома жандармами, які мали оголені багнети на рушницях. Старшина заявив єпископові, що йому не вільно виходити з хати і з ким-будь розмовляти. Два жандарми, очевидно по черзі, стояли при єпископові, не дивлячись на те, чи він молиться, спить, їсть, умивається тощо.

Влада Гортія віддала єпископа Няраді під брутальний домашній арешт. Протести апостольського делегата Няраді, який мав дипломатичний паспорт Ватиканської Держави, не мали ніякого значення. Як пише Штефан, «натрапляли лише на глухонімість».

Цікаво описано неділю, 19 березня. Цього дня не випустили єпископа до церкви, щоб там відправив Службу Божу. Того самого дня хустські українки пішли трохи скорше на велику Службу Божу і сіли собі до лавиць, як завжди перед тим. Перед 10 годиною підійшов до лавиць хустський парох і крикнув: «Геть! Забирайтеся! Ці лавиці для малярських офіцерів!» І крикнув точно так по-угорськи. Налякані жінки швидко пустилися до дверей, де якраз заходили малярські офіцери. Один з них

саркастично спитав по-мадярськи: «Ви не хочете з нами молитися?!» Жінка, що розуміла по-угорськи, відповіла: «Піп нас вигнав!» Старший офіцер, що стояв при дверях і чув сердиті слова Яноша Бокшая (несвояка маляра), сказав: «Друже, цей піп п'яний!»

У тім самім часі дозволено єпископові Няраді побачитися зі своїм секретарем о. Степаном Решетилом, ЧСВВ, в приявності жандармів з оголеними багнетами.

Інтернування (примусове затримання) під доглядом озброєних жандармів єп. Няраді продовжувалося аж до середи 22-го березня 1939 р. без змін.

Каноник Марина Дюла та ужгородський єпископ Олександр Стойка були тими днями в Хусті, але не цікавила їх доля єпископа Няраді.

Жандармський капітан 22-го березня прийшов до владики і заявив йому, що мадярський міністер шкільництва і культу Гоман Балінт бажає побачення з владикою і вимагає, щоб єп. Няраді під жандармським ескортом виїхав до Будапешта.

Єпископ Няраді просив показати письмовий документ про це бажання. Але капітан різко сказав, що таке підтвердження – «зайва дрібниця». Владика відповів, що він не поїде без свого секретаря, навіть і тоді, коли б було письмове запрошення. Капітан пригрозив, що коли б владика відважився не прийняти «запрошення», то його силою поведуть до Будапешта. Пополудні капітан показав владиці телеграму Гомана і дозвіл взяти з собою секретаря.

У четвер, 23 березня, жандарми цілий день і ніч стояли при владиці.

У п'ятницю, 24-го березня, о 8-ій годині вранці приїхало жандармське авто з чотирма жандармами і забрали та повезли єпископа Няраді як злочинця до Будапешта.

Висадили його перед готелем о пів на дев'яту ввечері й від'їхали.

У суботу, 25-го березня (в Середній Європі уряди і школи тоді працювали в суботу), апостольський адміністратор Няраді пішов до міністерства шкільництва і культу в Будапешті, нібито на розмову. Там йому заявили, що міністер Гоман не запрошував його і нічого не знає про авдієнцію та не має з єпископом, про що говорити.

Тоді преосвященний Няраді вдався до апостольської нунціятури, де його і о. Степана Решетила апостольський нунцій Анджело Ротта дуже сердечно прийняв і відразу зателефонував до мадярського міністерства закордонних справ. Незабаром приїхав урядовець з міністерства шкільництва і культу в Будапешті і просив єпископа Няраді в імені міністра Гомана на розмову в понеділок. При цій розмові Гоман Балінт перепрошував і взагалі заявив, що все робилося без його відома та що він вимагатиме покарання винуватців. Звичайно, слова Гомана були порожніми обіцянками, і в Карпатській Україні мадяри мордували людей цілий березень.

Зі спогадів отця Севастьяна Сабола Зореслава, довідуємося про поведінку угорських офіцерів з єпископом Д. Няраді [Сабол, 2019: 7].

«Я вже казав, що місяць був під мадярами у Хусті. Я не почував себе винним. Хіба те, що я українець. А от іду я до єпископа, перший раз після окупації Закарпатської України. Вхожу до його канцелярії.

А там стоїть єпископ Няраді, а навпроти – цивіль, викрикує на нього, як на фірмана. Няраді сам був з Югославії, розумів по-мадярськи, але не вмів говорити, не мав досвіду. До речі, інтерес до русинів Югославії в часі Карпатської України був великим. Я, правда, був дуже зайнятий і не мав можливості стояти до цього ближче. Але знаю, що пізніше утікачів з Карпатської України там зустрічали з квітами, допомагали, як тільки могли, дуже гарно до них поставилися...

Так от, викрикує той цивіль, а в мені огонь запалав. І я до нього по-мадярськи: «Та ви, маляр, – кажу, – так шануєте єпископа католицької церкви! Ви, що себе називаєте народом Божої матері!» А він тоді запалав гнівом, гримнув дверима і відійшов.

На другий день рано сиджу за бюрком в моїй канцелярії в інтернаті в Хусті, записую прибутки і видатки, що були через день – все під контролем єпископа. І хтось постукав у двері. Кажу: «Тешик, прошу!».

Зайшов той самий пан, що вчора сварився у єпископа. Має в руках жовту карточку – то моя картка приголошення. Я мусив на поліції зголошуватися, такий був припис.

І він зайшов, і приходить до мене, і каже: «Я шукаю отця Севастіяна Сабола». – «Ну, то я той Севастіян Сабол». – «Дякую!» – повернувся і пішов.

Наступного дня жандарми таки арештували Зореслава і повели до в'язниці. Посадили на лавицю, валізки, які наказали йому зібрати, положили перед нього. Отець довго чекав. Через якийсь час приходить той детектив, що був у єпископа, став перед ним, зложив руки за спиною: «Ну, отче Сабол. Тепер як будемо говорити?»

«Повели мене на другий поверх... – згадує Зореслав, – Тоді морозом пішло по плечах, як бачу – по стіні кров. Але мене не били. Мене викидають за межі Підкарпатської Русі». Пересвідчуємося, що Зореслава покарали за те, що заступився за єпископа.

Приниження, ганьблення, brutальні знущання і глузування проти апостольського адміністратора, єпископа Няраді проводилися за розпорядженням регента Гортія та його міністрів. Перш за все тому, що владика Няраді, не зважаючи на своє мадярське ім'я, мав у грудях українське серце і дуже любив свій карпатоукраїнський народ, який за 20 років відродився і віднайшов своє українське «Я». А це, – вважає Августин Штефан, – у Гортія

і його прислужників типу Бродія, Марини, Стойки, Ст. Фенцика і інш. був непростимий гріх (Сабол, 1998: 94–95).

І ось, п'ять років пізніше, регент Горті зазнав арешт, знущання і глузування. Його міністри Імреді, Бардоші, Стояї, Ярош були розстріляні самими мадярами. Подібно були розстріляні 3000 жандармів, багато з яких катувало та вбивало січовиків і українців-неволяків.

На цьому спогади Августина Штефана у згаданій праці про єпископа Діонісія Няраді обриваються, бо ж головним героєм був Августин Волошин. Проте автор не забув додати: «Про дальшу долю преосвященного Няраді дивись першу книжку А. Штефана «За Правду і Волю» (С. 288; Євген Онацький. «Карпатська Україна», в Календарі «Альманаху Українського Товариства Відродження» в Аргентині на рік 1952, Буенос-Айрес, Маса 150, с. 66-68; Листи о. Степана Решетила до А. Штефана, свідчення Ольги і Олени Волошин).

Висновки. Чи виконав свою місію в Карпатській Україні єпископ Діонісій Няраді? Певно, так. Про це пише єпархіяльна газета «Русское Слово» через три роки після його відходу: «Преосв. єп. Діонісій Няраді для нас чужим був, а все ж таки, він нашим став. Нашим його зробила велика любов до нашої єпархії і наших вірних. Не без малих труднощів він відвідав цілу нашу єпархію; всюди навчав, всюди служив, і всюди цікавився потребами наших вірних. Цю батьківську його любов відчував народ і, завдяки цій його любові, наш народ непохитно тримався своєї віри. Навіть православні й іновірці поважали його». А на іншому місці знову читаємо: «Преосвященний відвідав і найменше руське (українське) село й так утвердив в нашому народі не тільки його релігійну, але також і національну свідомість» (Преосвященний..., 1940: 95).

Отже, єпископ Діонісій Няраді у складний період соціально-політичної та релігійно-духовної турбулентності

в Карпатській Україні вважав високим душпастирським обов'язком, власне, місією, вірно служити своєму народу, бути відданим вірникам, Україні і Богу. І з цим завданням він з честю справився.

ЛІТЕРАТУРА

Белей, В. *Єпископ Діонісій Нярадій: сторінки життя і діяльності* [в:] Науковий Збірник Товариства «Просвіта» в Ужгороді. Річник IV (XVIII). Ужгород, 2000. С. 236-238.

Вегеш, М. *Історичні монографії та дослідження*. Т. І. Закарпаття в контексті центральноєвропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни. Київ–Ужгород, 1998. С. 316-323.

Вікіпедія. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>

Гренджа-Донський, В. *Твори*. Т. 8: *Щастя і горе Карпатської України. Щоденник*. Вашингтон, Видання Карпатського Союзу, Інк. Відділ у Вашингтоні, Д.К, 1987. 487 с.

Енциклопедія Сучасної України. Т. 23: «Нг» – «Ня» / Гол. редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2021. 832 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-73849>

Ліхтей, І. *Єпископ Діонісій Няраді і Карпатська Україна (листопад 1938 – березень 1939)*. Дзвони, 1995. Ч.4. С.4-5.

Мизь, Р. *Кир Дионизій Няради, владика* [в:] Священіки дакедишнього Осецкого викарият. Нови Сад, 2016.

Невицька, І. *Соловей*. [в:] Мандриченко Любов. Ірина Невицька: «Де я в житті маю втяти плужок у борозду?..» Ужгород: Гражда, 2005.

Сабол, о. Севастіян-Степан, ЧСВВ, Зореслав. Від Угорської Руси до Карпатської України / Передмова Наталії Ребрик. Ужгород: Гражда, 2019. 68 с. Бібліотека науково-мистецького часопису «Екзиль».

Сабол, о. Степан-Севастијан (Зореслав): метод. розроб., методолог. рек., літ. тексти, літературознавчі матеріали / розроб., упоряд. та передм. Н. Ребрик. Ужгород: Карпати-Гражда, 1998. 88 с.: іл.

Пагіря, О. *Карпатська Україна в документах Другої Чехо-Словацької республіки: у 2 кн.* / перекл. із чеської Ірина Забіяка; картограф Дмитро Вортман. – Львів: Україна Модерна; Видавництво Українського Католицького Університету, 2020. 1220 с. + 4 іл. (Серія «Україна. Європа – 1921–1939», підсерія «Карпатська Україна 1938–1939».

Пекар, А. *Мукачівська єпархія і Галицька митрополія* [в:] Українські Карпати: етнос, історія, культура. Матеріали міжнародної наукової конференції. Ужгород, 1993. С. 398–405.

Пекар, А. ЧСВВ. *Нариси історії церкви Закарпаття*. Т. I. Єрархічне оформлення. Серія II. Рим, 1967. 241с. С. 154–157.

Пекар, А. *Чоловік Провидіння – єп. Діонісій Нярадій. Світло*, 9. Торонто, 1965. С. 354–357.

Преосвященний Діонізій Нярадій. Некролог. Наступ. Прага, 1940. Р. III. Ч. 18. 4 травня. С. 3.

Пряшівчанин. *Д-р Діонізій Нярадій Апостольський адміністратор у Пряшові* (X.1920 – III.1927) (Спомин про незабутн. вел. Покійника). Наступ. Прага, 1940. Р. III. Ч. 18. 4 травня. С. 4.

Штефан, А. *Августин Волошин. Президент Карпатської України*. [в:] Августин Волошин. Найбільший муж наших новіших часів. До 150-річчя від дня народження Президента о. Монс. Августина Волошина та 85-річчя Карпатської України / Упорядкування Андрія Ребрика; підготовка текстів та фотоматеріалів Івана Ребрика; передмова Наталії Ребрик. – Торонто–Ужгород: Стипендійний фонд проф. Василя Янішевського при Українсько-Канадському Дослідчо-Документаційному Центрі – ГО Історичний клуб «Красне Поле» – ФОП Ребрик А. І., 2023. 416 с.: іл.

REFERENCES

- Belei, V. (2000). *Yepyskop Dionisii Niaradii: storinky zhyttia i diialnosti*. Naukovyi Zbirnyk Tovarystva «Prosvita» v Uzhhorodi. Richnyk IV (KhVIII). Uzhhorod, P. 236-238
- Vehesh, M. (1998). *Istorychni monohrafii ta doslidzhennia*. – T. I. Zakarpattia v konteksti tsentralnoievropeiskoi politychnoi kryzy naperedodni Druhoi svitovoi viiny. Kyiv – Uzhhorod. P. 316-323
- Grendzha-Donskyi, V. (1987) Tvory. T. 8: *Shchastia i hore Karpatskoi Ukrainy. Shchodennyk*. Vashynhton, Vydannia Karpatskoro Soiuzu, Ink. Viddil u Vashinrtoni, D.K. 487 p.
- ESU. (2021). Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy. T. 23: «Ng» – «Nia» / Hol. redkol.: I.M. Dziuba, A.I. Zhukovskyi, M.H. Zhelezniak ta in.; NAN Ukrainy, NTS. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. 832 p. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <https://esu.com.ua/article-73849>
- Likhtei, I. (1995). *Yepyskop Dionysii Niaradi i Karpatska Ukraina (lystopad 1938 – berezen 1939)*. Dzvony. Ch.4. P.4-5
- Myz, R. (2016). *Kyr Dyonyzii Niarady, vladyka*. Sviashcheniky dakedyshnoho Osietskoho vykaryiata. Novy Sad.
- Nevytska, I. (2005). Solovei. U kn.: Mandrychenko Liubov. Iryna Nevytska: «De ya v zhytti maiu vtiaty pluzhok u borozdu?...» Uzhhorod: Grazhda.
- Sabol, o. Sevastiian-Stepan, ChSVV, Zoreslav. (2019). *Vid Uhorskoi Rusy do Karpatskoi Ukrainy* / Peredmovy Natalii Rebryk. Uzhhorod: Grazhda [Biblioteka naukovo-mystetskoho chasopysu «Ekzyl»], 68 p.
- Sabol, o. Stepan-Sevastiian (Zoreslav). (1998) Metod. rozrob., metodoloh. rek., lit. teksty, literaturoznavchi matterialy / rozrob., uporiad. ta peredm. N. Rebryk. Uzhhorod: Karpaty–Grazhda, 1998. 88 p.
- Pahiria, O. (2020). *Karpatska Ukraina v dokumentakh Druhoi Chekho-Slovatskoi respubliky*: u 2 kn. / perekl. iz cheskoj Iryna Zabiaka; kartohraf Dmytro Vortman, Lviv: Ukraina Moderna; Vydavnytstvo Ukrainskoho Katolytskoho Universytetu, 2020. 1220 p. + 4 il. (Seriia «Ukraina. Yevropa – 1921–1939», pidseriia «Karpatska Ukraina 1938-1939».
- Pekar, A. (1993). *Mukachivska yeparkhiia i Halytska mytropoliia*. Ukrainski Karpaty: etnos, istoriia, kultura. Materialy mizhnarodnoi naukovo konferentsii. Uzhhorod. P. 398-405.

Pekar, A. (1967). Narysy istorii tserkvy Zakarpattia. T. I. Yerarkhichne oformlennia. Serii II. Rym. 241p.

Pekar, A. (1965) Cholovik Provydinnia – yep. Dionysii Niaradii. Svitlo, 9. Toronto, 1965. P. 354-357

Preosviashchennyi Dionizii Niaradii. Nekroloh. Nastup. Praha, 1940. R. III. Ch. 18. 4 travnia. P. 3

Priashivchanyn. (1940). D-r Dionizii Niaradii Apostolskyi administrator u Priashovi (Kh.1920 – III.1927) (Spomyn pro nezabutn. vel. Pokiinyka). Nastup. Praha. R. III. Ch. 18. 4 travnia. P. 4

Shtefan, A. (2023). *Avhustyn Voloshyn. Prezydent Karpatskoi Ukrainy*. [in:] Avhustyn Voloshyn. Naibilshyi muzh nashykh novishykh chasiv. Do 150-richchia vid dnia narodzhennia Prezydenta o. Mons. Avhustyna Voloshyna ta 85-richchia Karpatskoi Ukrainy. Uporiadkuvannia Andriia Rebryka; pidhotovka tekstiv ta fotomaterialiv Ivana Rebryka; peredmovu Natalii Rebryk. – Toronto–Uzhhorod: Stypendiinyi fond prof. Vasylia Yanishevskoho pry Ukrainsko-Kanadskomu Doslidcho-Dokumentatsiinomu Tsentri – HO Istorychnyi klub «Krasne Pole» – FOP Rebryk A.I., 416 p.: il.

ДОДАТОК

Д-р Августин ШТЕФАН

АВГУСТИН ВОЛОШИН. ПРЕЗИДЕНТ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

50. ХРЕСНА ДОРОГА БЛ. П. ЄПІСКОПА НЯРАДІЯ

Діонісій Нярадій (1874-1940) народився в Руській Керестурі, в Бачці, в колишнім Мадярському Королівстві. Тепер це Югославія. Середню школу відвідав у хорватській гімназії в Загребі, там же і богословський семінар і здобув ступінь доктора богослов'я. Висвячений на священника 1-го січня 1899 р. Спочатку був парохом у селі Шід. Працював у загребьським греко-католицьким семінарі як префект і від р. 1902 як ректор.

У 1913 р. взяв участь у святах 300-річчя Ужгородської гімназії. На його честь каноник д-р Юрій Шуба влаштував вечерю в гуртожитку Орфанотрофеум. Присутні були проф. о. Петро Гебей, парох Катебри в Ужгороді, д-р Семен Сабов, ректор Ужгородського семінара, професор д-р Василь Гаджеґа, директор Августин Волошин. Я був там так само як чашник з обов'язком наповнювати чарки середнянським вином. Ректор Нярадій, хоч ім'я його мадярське, не вмів по-мадярськи. Розмова йшла по-українськи.

Ректор Д. Нярадій в 1915 р. був висвяченим єпископом і в р. 1920 перебрав Крижівську єпархію. В рр. 1922-27 був апостольським адміністратором Пряшівської єпархії. Вернувшись до рідної Бачки як єпископ, він жив не для себе. Все, що мав, розділював вдовам, сиротам, студентам, тов. «Просвіта».

Від листопада 1938 р. до кінця березня 1939 р. єп. Нярадій був апостольським адміністратором Карпатської

України. Духовенство надзвичайно тепло поставилося до свого нового єпископа. Навіть мадярофілам імпонувала його щирість і скромність. Єп. Нярадій був відданим співпрацівником прем'єра Августина Волошина.

Владика Діонізій Нярадї з Василями, 1929 р.

Його хресна дорога розпочалася під час окупації.

Мадярське військо окупувало Хуст 16-го березня 1939 р., в четвер, о годині 5 РМ. У всіх церквах в Хусті дзвонили дзвони на знак, що гонведи ввійшли до середини міста. На деяких стійках ще були січовики. З вежі греко-католицької церкви стріляли наші до останньої хвилини. Тих хлопців мадяри на місці жорстоко замордували. Інших січовиків примушували мадяри нести тяжкі геренди (банти) і потім їх били і розстріляли. Взагалі, мадяри на місці розстрілювали кожного, кого захопили в січовій уніформі. Але вбивали мадяри і непричетних цивілів, які були відомі як свідомі українці. Так застрілили на вулиці

півсліпого і хромого вчителя горожанської школи Діонізія Митровича. Змасакрували спокійного і хворого українського книгаря Ілька Ващишина, що продавав українські часописи і книжки. З боїв з мадярським військом не лишилися ніде, ніякі українські ранені. Гонведи «Регнум Маріанума = Марійського Королівства» всіх січовиків чи українських жандармів добивали на місці. Це було не лише в Хусті, але у всіх селах, куди мадярські гонведи чи жандарми увійшли.

*Прийняття для Преосвященного Владики Кир Діонізія Няраді.
На світлині зліва: д-р Володимир Комаринський, проф. Августин
Штефан, Преосв. Діонізій, Єлисавета Кузьмівна, пор. Вашко, Маруся
Химинець, д-р Степан Росоха, д-р Микола Галаган, д-р Юліян
Химинець, мгр. Іван Рогач і прем'єр о. д-р Августин Волошин.*

У четвер, 16-го, і в п'ятницю, 17-го березня, мадярське військо залишило Преосвященного єпископа Нярадія в спокої. До брами єпископського будинку поставили мадяри жандарма, який заборонив вхід і вихід. Єпископ з вікон бачив, як мадярські «катуни-вояки» катували і розстрілювали захоплених січовиків. На превеликий жаль, єпископ сам був фізично поневолений і не міг допомагати.

Мадярський старшина покликав преосв. Нярадія в суботу, 18-го березня, до хати Президента о. Волошина, щоб він був свідком при трусі, що там перевів мадярський майор. В хаті Президента жили тоді його дві сестри Ольга та Олена і Августин Дутка, посол і письмовод Сойму Карпатської України, свояк Президента. Мадяри при ревізії забрали, що хотіли, але грошей і цінностей не взяли, членів родини Президента не турбували і випустили їх до Праги.

В суботу, 18-го березня, о годині 2-ій по полудні, прийшов до резиденції єп. Нярадія старшина військової жандармерії з двома жандармами, які мали багнети на рушницях. Старшина заявив єпископові, що йому не вільно виходити з хати і з ким-будь розмовляти. Два жандарми, очевидно по черзі, стояли при єпископові, не дивлячись на те, чи він молиться, спить, їсть, умивається тощо.

Влада Гортія віддала єпископа Нярадія під brutальний домашній арешт. Протести апостольського делегата Нярадія, який мав дипломатичний пас Ватиканської Держави, натрапляли лише на глухонімість.

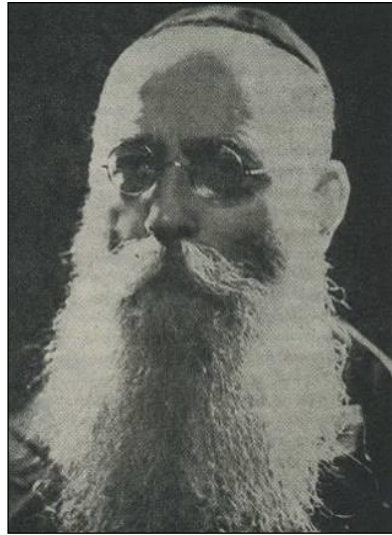
У неділю, 19 березня, не випустили єпископа до церкви, щоб там відправив Службу Божу. Того самого дня хутські українки пішли трохи скорше на велику Службу Божу і сіли собі до лавиць, як завжди перед тим. Перед 10 годиною підійшов до лавиць хутський парох і крикнув: «Геть! Забирайтеся! Ці лавиці для мадярських офіцерів!» Та крикнув ще по-мадярськи: «Кіфеле = геть!» Налякані жінки швидко пустилися до дверей, де якраз приходили мадярські офіцери. Один з них крикнув по-мадярськи: «Ви не хочете з нами молитися?!» Одна жінка, що вміла по-мадярськи, крикнула: «А поп кіругететт мінкет = Піп нас вигнав!» Старший офіцер, що стояв при дверях і чув сердиті слова Яноша Бокшая (несвояка

малював), сказав: «Боратом, ез о поп бе вон ругво! = Друже, цей піп п'яний!»

У тім самім часі дозволено єпископові Нярадїєві побачитися зі своїм секретарем о. Степаном Решетилом, ЧСВВ, в приязності жандармів з наїженими баґнетами.

Єп. Д. Нярадї

о. Ст. Решетило, ЧСВВ

Мадярські вояки бестіяльно замордували бувших учнів Торговельної академії Бойчука з Великого Бичкова, Василя Мирявця з Урмезієва, Василя Неболу з Грушова, Дмитра Ухалю з Бичкова, Василя Шпонтака з Дубрівки; священника з Грушова о. Карла Купара; посла до Союму, селянина Івана Григу, учителя Павла Волощука з Бичкова, який попередив Президента Волошина, щоб перейшов до Румунії, та Осипа й Гриця Гасинів з Конюхова в Галичині. Жертви мадярських бестіяльних мордів доходять до 4000 вбитих і 2000 мучених у концтаборах, головню у Вору-Лапоші.

Інтернування під доглядом озброєних жандармів єп. Нярадія продовжувалося аж до середи 22-го березня 1939 р. без змін.

Каноник Марина Дюла та ужгородський єпископ Олександр Стойка були в тих днях у Хусті, але не цікавила їх доля єпископа Нярадія.

Жандармський капітан 22-го березня прийшов до владики і заявив йому, що мадярський міністер шкільництва і культу Гоман Балінт бажає побачення з владикою і вимагає, щоб єп. Нярадій під жандармським ескортом виїхав до Будапешту.

Єпископ Нярадій просив показати письмовий документ про це бажання. Але капітан заявив, що таке potwierдження «зайва дрібниця». Владика відповів, що він не поїде без свого секретаря, навіть і тоді, коли б було письменне запрошення. Капітан погрозив, що коли б владика відважився не прийняти «запрошення», то його силою поведуть до Будапешту. Пополудні капітан показав владиці телеграму Гомана і дозвіл взяти з собою секретаря.

У четвер, 23-го березня, жандарми цілий день і ніч стояли при владиці.

У п'ятницю, 24-го березня, о годині 8-ій рано приїхало жандармське авто з чотирма жандармами і забрали та повезли єпископа Нярадія як злочинця до Будапешту.

Зложили його перед готелем о годині пів до дев'ятої ввечері й від'їхали.

У суботу, 25-го березня (в Середній Європі уряди і школи тоді працювали в суботу), апостольський адміністратор Нярадій пішов до міністерства шкільництва і культу в Будапешті, нібито на розмову. Там йому заявили, що міністер Гоман не запрошував його і нічого не знає про авдієнцію та не має з єпископом про що говорити.

Тоді преосвященний Нярадій вдався до апостольської нунціятури, де його і о. Степана Решетила апостольський нунцій Анджело Ротта дуже сердечно прийняв і відразу зателефонував до мадярського міністерства закордонних справ. Незабаром приїхав урядовець з міністерства шкільництва і культу в Будапешті і просив єпископа Нярадія в імені міністра Гомана на розмову в понеділок. При цій розмові Гоман Балінт вибачався і заявив, що все робилося без його відома та що він вимагатиме покарання винуватців. Як звичайно, слова Гомана були порожні обіцянки і в Карпатській Україні мадяри мордували цілий березень.

Зустріч греко-католицьких єпископів у Львові. Сидять зліва направо: Апостольський адміністратор Пряшівської єпархії Діонісій Няраді, єпископ Станіславівський Григорій Хомишин, архієпископ Львівський Андрей Шептицький, єпископ в Канаді Никита Будка, єпископ Перемиський Йосафат Коциловський. Стоять: генеральний вікарій зі США Йосиф Гануля, Апостольський екзарх США Василь Такач, єпископ з Чехословаччини Петро Гебей, єпископ Кирило Куртев (Болгарська греко-католицька Церква), Павло Гойдич – греко-католицький єпископ Пряшівської єпархії, генеральний вікарій зі Львова Олександр Бачинський. Грудень 1927 р. Фото з колекції «Narodowe Archiwum Cyfrowe».

Пониження, ганьблення, брутальні знущання і глузування проти апостольського адміністратора, єпископа Нярадія, були наказані і розпоряджені регентом Гортієм та його міністрами. Перш за все тому, що владика Нярадій, не зважаючи на своє мадярське ім'я, затримав у грудях українське серце і дуже любив свій карпатоукраїнський народ, який за 20 років відродився і віднайшов своє українське «Я». А це у Гортія і його прислужників типу Бродія, Марини, Стойки, Ст. Фенцика і інш. був непростимий гріх.

І ось, п'ять років пізніше, регент Горті зазнав арешт, знущання і глузування. Його міністри Імреді, Бардоші, Стояї, Ярош були розстріляні самими мадярами. Подібно були розстріляні 3000 жандармів, багато з яких катувало та вбивало січовиків і українців-неволяків.

Про дальшу долю преосвященного Нярадія дивись першу книжку А. Штефана «За Правду і Волю» (С. 288; Євген Онацький. «Карпатська Україна», в Календарі «Альманаху Українського Товариства Відродження» в Аргентині на рік 1952, Буенос-Айрес, Маса 150, с. 66-68; Листи о. Степана Решетила до А. Штефана, свідчення Ольги і Олени Волошин).

ВІД УГОРСЬКОЇ РУСИ ДО КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

Не можна заперечити, що переважна частина духовенства в роках 1920-1938 боролася зі своїм власним народом за чужі інтереси. Одначе довголітня ідейна боротьба карпатоукраїнських провідників на Підкарпатській Русі за національне освідомлення і піднесення народу не лишилася без помітного впливу на греко-католицьке духовенство. Молоді священики та богослови від 1929 р. пішли за прикладом о. А. Волошина, о. В. Гаджеги, о. В. Желтвая, о. В. Лара, о. К. Феделеша, о. А. Іванча, о. Е. Бігарія в Пряшеві та інших свідомих карпатоукраїнських священиків. Коли з початком 1938 р. карпатоукраїнський національний рух побідно рушив вперед, у багатьох старших священиків заговорила совість і вони зачали вертатися до свого карпато-українського народу. Це стало видимим, коли Св. Отець Папа Пій XI, вислухавши звіт свого особистого секретаря, Кардинала Пачеллі (пізнішого Св. Отця Папи Пія XII), зараз після Віденського арбітражу, бо вже 15. XI. 1938, іменував Апостольським Адміністратором для Карпатської України свідомого українця, відомого і заслуженого єпископа Крижевацької єпархії, д-ра **Діонісія Нярадія**. Цим актом Свята Столиця перша визнала владу о. А. Волошина.

Майже все духовенство надзвичайно тепло поставилося до свого нового єпископа, навіть мадярофілам імпонувала його щирість, святість і скромність. Єпископська канцелярія була відкрита для кожного, і новий єпископ помагав кожному, хто звернувся до нього.

Дня 12 січня 1939 р. о. К. Феделеш, о. Ю. Станинець та о. К. Купар (якого пізніше замордували мадяри) заснували

Товариство українських греко-католицьких священників у Хусті, до якого ще того самого дня приступило 24 священники.

* * *

Мадярські війська силою, проти волі народу, зайняли Карпатську Україну і звірячим способом мучили та вбивали полонених вояків Карпатської Січі. Мадярщина, яка покликувалася, що вона є «Регнум Маріанум», арештувала греко-католицьких священників-патріотів, з-поміж яких о. Карла Купара замучила на смерть, потім брутально видалила з Хуста єпископа Д. Нярадія. Окремій праці належить опис мадярського звірства після окупації Карпатської України над полоненими вояками та арештованим цивільним населенням.

«МОЄ СЕРЦЕ БУЛО В ХУСТІ...»

Я вже казав, що міцяць був під мадярами у Хусті. Я не počував себе винним. Хіба те, що я українець. А от іду я до єпископа, перший раз після окупації Закарпатської України. Вхожу до його канцелярії.

А там стоїть єпископ Няраді, а навпроти – цивіль, викрикує на нього, як на фірмана. Няраді сам був з Югославії, розумів по-мадярськи, але не вмів говорити, не мав досвіду. До речі, інтерес до русинів Югославії в часі Карпатської України був великим. Я, правда, був дуже зайнятий і не мав можливості стояти до цього ближче. Але знаю, що пізніше утікачів з Карпатської України там зустрічали з квітами, допомагали, як тільки могли, дуже гарно до них поставилися...

Так от, викрикує той цивіль, а в мені огонь запалав. І я до нього по-мадярськи: «Та ви, мадяр, – кажу, – так шануйте єпископа католицької церкви! Ви, що себе називаєте

народом Божої матері!» А він тоді запалав гнівом, махнув дверима і відійшов.

На другий день рано сиджу за бюрком в моїй канцелярії в інтернаті в Хусті (тепер їхали з Маркусем, дивилися на свій інтернат), записую прибутки і видатки, що були через день – все під контролем єпископа. І хтось постукав у двері. Кажу: «Тешик!», прошу. Зайшов той самий пан, що вчора сварився у єпископа. Має в руках жовту карточку – то моя картка приголошення. Я мусив на поліції зголошуватися, такий був припис. І він знайшов, і приходить до мене і каже: «Я шукаю отця Севастіяна Сабола». – «Ну, то я той Севастіян Сабол». – «Дякую!» – повернувся і пішов. А на третій день приходить детектив, два жандарми з пірками на голові, кріси з наставленими багнетами за плечима... ..мене арештували тоді: «Пакуйтеся. Беріть найважливіші речі». А мені то сидить в голові: маю багато написаного, що мені з тим робити? Маю щоденник, в якому записував, що там мадяри робили з січовиками, що говорили наші хлопці, які знали, за що вмирають. Я то все записував, і то хочу дістати і під пояс на тілі сховати, затиснути. Пакую валізки книжками, білизною. Потім детектив, що провадив то все, кожен кусник, кожен папірець, кожную фотографію переглядав. Забрав у мене масу фотографій. Врешті виходжу на вулицю. Кажуть мені йти серединою. Двоє учнів з інтернату несуть за мною мої куфри. До в'язниці. Там багато наших хлопців сидить.

Що з ними – те й мене чекає. Зданий на Божу волю. І ніколи не був я такий гордий, як тоді, коли ступав до тюрми під багнетами по дорозі моєї столиці.

Привели мене до в'язниці. Посадили на лавицю, валізки положили перед мене, а хлопців вигнали. Чекаю що буде далі. Приїздить той детектив, що був у єпископа, став переді мною, зложив руки за спиною: «Ну, отче Сабол. Тепер як будемо говорити?»

Повели мене на другий поверх. Тоді морозом пішло по плечах, як бачу – по стіні кров. Але мене не били. Мене викидають за межі Підкарпатські Русі.

Видали мені потвердження, яке маю до сьогодні і в якому зазначено, що отець Степан Сабол назавжди викинений і ніколи більш не сміє вернутися на Підкарпатську Русь. Для них не було Карпатської України.

НАРИСИ ІСТОРІЇ ЦЕРКВИ ЗАКАРПАТТЯ. Том II.

В жовтні 1922 р. управління Пряшівської єпархії перебрав Крижівський єп. Діонісій Нярадій, як апостольський адміністратор. І вже 11 листопада 1922 р. він з ревністю почав свої апостольські подорожі, як писав *Благовѣстник*: «Після прикладу апостолів він відвідує усіх своїх вірних, щоб їм подати свої архиєрейські напоумлення».¹ Так ото він переходив з одного села на друге і не відпочив до того часу, поки не відвідав кожну парафію й дочірню церкву. І завдяки тим його своєчасним відвідинам і напоумленням, православіє на Пряшівщині не мало змоги глибше закоренитися, як це сталося в Мукачівській єпархії.²

Під час Карпатської України єп. Д. Нярадій, по своїм приїзді до Хуста, як апостольський візитатор Мукачівської єпархії, свої розпорядження почав публікувати на сторінках щоденника «*Нова Свобода*», в якому 6 грудня 1938 р. появилось теж його перше пастирське послання. В ньому владика проголосив своє призначення на Апостольського візитатора, з правом апостольського адміністратора, для всіх парафій Мукачівської єпархії на території Карпатської України, тож закликав усіх священників і вірних, щоб щиро співпрацювали з ним.³ Та вже 1 січня 1939 р. появилася «*Вісник Мукачівської єпархії в Чехословацькій республіці*», в якому були зібрані всі послання й розпорядження єп. Нярадія, що появилися до того часу.⁴

¹ Див. БЛВ. 1 (1923) 9.

² Той же *Благовѣстник* описав аж шість «місійних подорожей» єп. Нярадія ще того самого 1922 р.

³ Там подана и номінаційна грамота єп. Нярадія від 15 листопада 1938 р. Див. теж ПЕКАР А. «Греко-католицька Церква під час Карпатської України», стаття у ЗЧСВВ, XIV (1992) 302-308.

⁴ Це одинокє число, яке появилася друком.

СОЛОВЕЙ

*(Декламувала Магда Гойдич на торжестві в честь
Його Преосвященства д-ра Дионизія Нярадї дня 20. II.)*

Маєвим вечором соловей щебече,
По зеленім гаю спів його несеться,
А той спів маєвий надією повний,
Кому не знайомий, кому він не милий?

По дрімучій зимі, як весна настала,
Кличе нас: Ставайте! Зі сну пробудіться!
Світ сповнений життя, краси та чарів,
А ви все ще спите? Ні! Ставайте кругом!

До праці, до діла, до волі, до життя,
Доста було спання! Нам сміється доля!
Настає весна руського народу!
Соловей щебече – настає воля.

Та хто б той голос дорогий не любив?
Хто б за тим голосом віщим не тужив?
Хто б руки свої за пояс заложив?
Той не має серця, той Бога не любить.

В тім зеленім гаю, в нашім руськім краю,
Тут під Карпатами, в нашім милім раю,
Де ми світ узріли, перший крок зробили,
Руським словом вперше Бога прославили.

В тім раю заспівав чудесний соловей,
Хто його не знає? Хто про нього не чув?

В далеких закутах, і в найменших селах
Чули його голос, тішилися в словах.

Подав руку свою найменшому брату,
Гоїв, гоїв рани бідних, потішав сироту.
Поніс серце своє, свою любов щирю
Там, де упали, де тратили силу.

Прийшов голосити народну свідомість,
Прийшов навчити Христову покірність;
Прийшов без гордості, без пихи, в тишості,
А посіяв віру, любов і надію.

В чудесних тих часах, як весна настала,
Голосив все єднак: «Нема життя без Бога!»
А в серце прищепляв святу правду завжди,
Ідею, новий дух: «Люби народ і Бога!».

Но що ж настало, соловей відлітатъ!
Оставляє наш край, щоб піти у світ.
З жалем прощаємо тебе, Соловію,
Дорогий Владико, Отче наш любимий!

Дорогий Владико, прощаємось, Бог з Тобою!
Іди, де Бог кличе! Голосити світу, що і ми живемо,
Забудь про прикrostі! Остав в серці лише:
Що наш руський народ Тебе не забуде!

ПРЕОСВ. О. ДІОНІЗІЙ НЯРАДІЙ

Некролог

Діонізій Нярадій народився в бідній родині в Руській Керестурі 10 жовтня 1874 р. По скінченні народньої школи в своїм селі, вступив до гімназії у Вінковцях, а потім до греко-католицької семінарії в Загребі. Його батько, як щирий народовець, не міг стерпіти, щоб його дитина вчилася в малярських школах. Його не вабило й те, що тоді мав би й він, а згодом і його син, великі полекші, привілеї та ласки у малярських властей. За жадну ціну не хотів він дозволити, щоб його дитина виреклася свого народу. Він належав до тих свідомих народовців, яким бачванські українці завдячують, що впродовж двох століть не тільки не загинули національно, в чужому оточенні, а навпаки, хоч серед дуже скрутних умовин, досягли високий рівень під культурним, господарським та національно-політичним оглядом.

З початком 1899 р. стає священником. Спочатку був один рік парохом в селі Шід, потім префектом, а незабаром – ректором гр.-кат. семінара в Загребі. На цьому становищу перебув цілих 12 років від р. 1902 до р. 1914 і без перебільшення можна сказати, що за цей час він виховав ціле покоління національно-свідомих та сумлінних душпастирів для бачванських та боснійських українців.

Дня 3.VI.1914 р. др. Нярадій був іменований апостольським адміністратором Крижевацької єпархії, а 5 грудня дістав титул єпископа абиленського, хоч малярський уряд робив великі труднощі цій номінації. Дня 9 січня 1915 року був висвячений в Римі на єпископа.

За свого ректорату та єпископства дуже дбав за бідних учнів. Постійно висилав школярів на студії до Галичини та на Карпатську Україну, дуже часто утримуючи бідніших з своїх особистих коштів. Завдяки його щедрості основуєть

Сестри Василіянки монастир у Шіді, Крижевці, Міклошевцях, Осієку та Сошицях, а Сестри Служебниці – в Руському Керестурі та Коцурі. о. Василіянам передає Владика управу семінара в Загребі.

Дня 22 квітня 1920 був іменований Крижевацьким єпископом. Дещо пізніше був призначений апостольським адміністратором Пряшівської єпархії, де перебував до р. 1927, коли знову вертається до Крижевець.

На початку листопаду 1938 р. др. Д. Нярадій дістає призначення бути апостольським адміністратором греко-католицької церкви Карпатської України.

На цім становищі найвизначнішим чином Владики було перенесення гр.-кат. богословського семінару до Оломовця, дорученого досвідченому веденню о. Калинця, де вихованці нарешті могли діставати справжню науку в українським національнім дусі. Дбав Владика також про поворот змадяризованого греко-католицького духовенства до свого народу і плянував перевиховання численних священничих родин в народнім дусі...

По березневій катастрофі 1939 р. Владикау інтернували мадари, позбавили волі, не дозволяли виконувати свій уряд, заборонили бачитись навіть зі своїм секретарем, не пускали до нього ані власних його слуг. Жандарі з багнетами вартували коло нього навіть вночі...

На запит: чому це все коїться? який страшний злочин він поповнив, що аж так про нього «дбають», чув він одну відповідь: «Тому що любите свій народ, що працюєте для його добра». Ось великий «злочин» нашого Владики, що про нього він довідався під секретом від своїх гонителів.

Серед українського гр.-католицького єпископату сучасної доби Покійний був найвизначнішою, найдіяльнішою й найхарактернішою постаттю поруч з Митрополитом Андрієм.

Пряшівчанин

Д-Р ДІОНІЗІЙ НЯРАДІЙ
АПОСТОЛЬСЬКИЙ АДМІНІСТРАТОР У ПРЯШОВІ
(X. 1920 – III. 1927)

(Спомин про незабутн. вел. Покійника)

Від редакції. Ці надіслані нам з Пряшова спогади містимо без значніших змін та скорочень – в такій формі вони дають змогу відчувати ті неймовірно тяжкі, ба й пригноблюючі обставини, в яких змагався сім років Покійний Владика Нярадій на Пряшівській капітулі.

Був сирий, холодний вечір, які звикли у нас осінню бути. Холодно й тяжко було на душі; панувало пригноблення із-за ширення шизми межи вірниками, через демократичну переорієнтацію народних мас. З будучности грозило ще більше зло: безвірство, комунізм...

Та душевна тягота панувала над всіми нами, коли вечером дня 27 жовтня вступив Його Екселенція Преосвященний до Богосл. семінарії, також чомусь боязливо, більше випитуючи, як розказуючи.

По темній ночі настав ясний день, по сирій осені, холодній зимі настала лагідна весна, жагуче літо, не лише раз, але сім разів. Доволі довгий час для того, щоб Преосвященний пізнав наше заостале положення і своїм апостольським серцем полюбив нас; рівно ж доволі довгий час на те, щоб ми пізнали Його Екселенції особу, ідеї, змагання, полюбили їх і одушевлялися ними.

Др. Діонізій Нярадій був першорядним місіонером наших людей. Де покликали його Екселенцію, де цього вимагала нужда чи бажання вірників, там явився, не зважаючи на те, чи мороз, дощ, або сльота на дворі. Пам'ятаю про такий випадок, що мав місце на Спишу: санями везли Преосвященного із села на село. Священники постаралися про шапку, але він сам, як звичайно, ішов у

твердім капелюсі, і лиш Бог захоронив його, що не відморозилися йому вуха, як мені опісля оповідав один духовний отець.

При богослуженнях не тільки як єпископ, але і як особа, перевищав других. Бог нагородив преосвященного чудесним голосом, над його милим тенором не могли надивуватися в Америці. Коли співав, кореспонденти різних часописів горнулися до церкви. Пізнання обряду, не штучна побожність помагало, що біля олтаря якнайдостойніше стояв. Відкривав уста з ціллю навчати і вже від першого слова запалив серця тим, хто хотів осягти. Всі його проповіді відзначаються ясністю, красою, силою. Що був незвичайним промовцем, признали не тільки ті, що стояли близько біля його, але й чужі, навіть неприятели.

Про великість душі Ексценції свідчить його покора й надзвичайна щедрість. Думаю, що ані одного священника не було тоді, якого домівка була б простішою, як преосвященного; одяг в нікого не був такий скромний, як у нього. Одного разу іде на прогульну з знайомим доктором й питає його: «Пане, докторе, скільки маєте чобіт?» Доктор рахує: одна пара, дві пари, три... Преосвященний на це: «Бачите, я тільки цю одну пару маю».

Гроші обертав на добрі цілі: підтримував пресу – «Русское Слово» діставало 1000 К від його Ексценції – купував книги і роздавав між вірниками, підпомагав бідних та нещасливих. («Русское Слово» – часопис для православських українців. В роках діяльності пок. преосв. о. д-ра Діонізія в тій частині української землі він служив інтересам і бажанням її синів. Пізніше, на жаль, змінив своє духове обличчя, перейшовши на ґрунт протинародний – москвофільський.)

Душевна краса перевищала поставлення його Ексценції. Не тільки в малім крузі суспільности, але і в цілій

державі, стався одним із духовних провідників, хоч сам по держ. приналежності був югослов'янином. Йому тільки могла Пряшівська єпархія дякувати, що празьке міністерство побачило й зрозуміло бідність землі і почало підтримувати як інституції, так і окремих людей.

Сім років перейшло. Мала настати весна в нашій суспільності, як і в природі, коли ми втратили його преосвященство, як апостольського адміністратора, але не настала. Це яким стає мені тепер від слів Покійника. Раз на прогульці сказав він мені: «Отче, ми ніколи не будемо панами, ми рабами родилися». Перед тим я того не розумів, але тепер – так. До ведучих чинників потрібно шляхетної душі, що знає другого порозуміти, що не боїться трудів, не лякається жертв. До того часу не змогла підвестися ще до таких висот наша ведуча верства, наші освічені кола.

Але маю надію, що при добрій волі всіх нас, при спосібності не одного, почнемо нарешті й ми бачити братів один у другім, візьмемося до праці, не будемо боятися труднощів, і таким чином підемо вперед. А коли і не здійсняться віщі слова помершого, все ж нам всім (як би був жив, то і на його радість) – прийде час – остогидне рабство, станемо на свої власні ноги і як пани на своїй землі всіма можливими силами й способами будемо домагатися й стреміти до того, щоб ми управляли самі собою.

АНОТАЦІЇ РОЗДІЛІВ ТА ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Ігор ЛІХТЕЙ

Співпраця апостольського адміністратора Пряшівської греко-католицької єпархії Діонісія Няраді з кліром та культурно-освітніми установами Закарпаття (1922 – 1927)

Анотація. У дослідженні простежується співпраця управителя Пряшівської греко-католицької єпархії владики Діонісія Няраді з культурно-освітніми установами та кліром Закарпаття у 20-х роках ХХ ст. Як відомо, наприкінці жовтня 1922 р. Святий Престол призначив крижівського єпископа Діонісія Няраді апостольським адміністратором цієї діоцезії. Метою його пастирської діяльності мало стати відновлення руського національного характеру Пряшівської єпархії й протидія поширенню на теренах Східної Словаччини православного руху. Завдяки невтомній енергії та наполегливій праці владики Діонісія тут не набуло значного розмаху релігійне протистояння.

Як очільник єпархії Діонісій Няраді підтримував тісні контакти з тими культурно-освітніми установами й представниками духовенства Закарпаття, які сповідували українську національну ідею. Йдеться, передусім, про товариство “Просвіта” в Ужгороді та греко-католицьких священників, які входили до цієї організації. У 1923 р. за активної підтримки “Просвіти” в Ужгороді взірла світ книжка Діонісія Няраді “Житєє св.Кирила и Мефодія”. У 1927 р. її було перевидно у Львові накладом автора. Пряшівський архіпастир часто приїжджав до Ужгорода й обговорював з очільниками Мукачівської греко-католицької єпархії Антоніном Паппом та Петром Гебеєм нагальні проблеми церковного життя регіону. Саме Діонісій

Нярадї був головним із трьох владик-консекраторів, які висвячували Петра Гебея в єпископский сан.

На теренах Закарпаття подвижницька діяльність пряшівського владики висвітлювалася на сторінках таких періодичних видань, як “Душпастьєрь” і “Благовѣстник”. Тут публікували матеріали про візити єпископа Діонісія у парафії Пряшівської єпархії, про поїздки архієрея теренами Закарпаття, відвідини ним багатьох країн, оприявнювали його послання до кліриків і мирян, статті на богословську тематику й под. Зі свого боку Діонісій Нярадї ратував за те, щоб священнослужителі Пряшівщини передплачували згадані видання, дописували до них та всіляко їх популяризували. Він також сприяв утвердженню в Пряшеві сестер Чину св. Василя Великого, які прибули туди з Ужгорода.

Ключові слова: єпископ Діонісій Нярадї, Пряшівська греко-католицька єпархія, часопис “Душпастьєрь”, духовна газета “Благовѣстник”, Августин Волошин, єпископ Антонін Папп, єпископ Петро Гебей.

Cooperation of the apostolic administrator of the prešov greek catholic diocese Dionisius Nyarady with the clergy and cultural & educational institutions of transcarpathia (1922 – 1927)

Abstract. The article traces the cooperation of the administrator of the Prešov Greek-Catholic Diocese with the cultural and educational institutions and the clergy of Transcarpathia in the 1920s. As it is known, at the end of October 1922, the Holy See appointed Bishop Dionisius Nyarady of Kryzhevce as the Apostolic Administrator of this diocese. The goal of his pastoral activity was to restore the Ruthenian national character of the Prešov Diocese and counteract the spread of the Orthodox movement in Eastern Slovakia. Thanks to the tireless energy and persistent work of Bishop

Dionisius, the religious confrontation did not gain significant movement here.

As the head of the diocese, Dionisius Nyarady maintained close contacts with those cultural and educational institutions and representatives of the clergy of Transcarpathia who professed the Ukrainian national idea. This is, first of all, about the "Prosvita" society in Uzhhorod and the Greek Catholic priests who were members of this organization. In 1923, with the active support of "Prosvita" in Uzhhorod, the book "The Life of Saints Cyril and Methodius" by Dionisius Nyarady was published. In 1927 it was reprinted in Lviv by the author. The Prešov archpastor often came to Uzhhorod and discussed with the heads of the Mukachevo Greek Catholic Diocese Antonin Papp and Peter Gebey the pressing problems of the church life of the region. It was Dionisius Nyarady who was the chief of the three consecrating bishops who ordained Peter Gebey to the episcopal dignity.

In the territories of Transcarpathia, the ascetic activity of the Prešov Bishop was elucidated in the pages of such periodicals as "Dushpastyr" and "Blahovѣstnyk". Here they published materials about the visits of Bishop Dionysius to the parishes of the Prešov eparchy, about the bishop's trips to the territories of Transcarpathia, his visits to many countries, published his letters to the clergy and laity, articles on theological topics, etc. For his part, Dionysius Nyarady worked to ensure that the clergy of the Prešov region subscribed to the mentioned publications, contributed to them and popularized them in every way. He also contributed to the establishment of the Sisters of the Order of St. Basil the Great in Prešov, who arrived there from Uzhhorod.

Keywords: Bishop Dionysius Nyarady, Prešov Greek-Catholic Diocese, magazine "Dushpastyr", spiritual newspaper "Blahovѣstnyk", Augustin Voloshyn, Bishop Antonin Papp, Bishop Petro Gebey.

Ігор Ліхтей,

кандидат історичних наук, доцент,
завідувач кафедри Античності, Середньовіччя та
історії України домодерної доби
Ужгородського національного університету,
Ужгород, Україна,
E-mail: igor.likhtei@uzhnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5458-7252>

Ihor Likhtei,

PhD in History, Associate Professor,
Head of the Department of Antiquity, Middle Ages
and History of Ukraine before the modern age
Uzhhorod National University,
Uzhhorod, Ukraine.
E-mail: igor.likhtei@uzhnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5458-7252>

Володимир МОРОЗ

Листування єп. Діонісія Нярадія і василіян у колекції історичних документів Провінції св. Миколая Василіянського Чину в Головному архіві Василіянського Чину в Римі

Анотація. У дослідженні автор аналізує кореспонденцію Крижівського греко-католицького єпископа Діонісія Няраді і василіян Закарпаття (із 1932 року Провінції святого Миколая) періоду 1930–1938 років з фондів Головного архіву Василіянського Чину святого Йосафата (Archivio Generale dell'OSBM) в Римі. Вивчення 31 документа названої колекції дало підстави зробити висновки про її значну історичну й лінгвістичну цінність. Листи єпископа Діонісія і ченців, а також супровідні матеріали (оголошення видавництва, коректура богослужбових книг тощо) писані українською мовою, у тому числі українською латинкою, чеською та сербохорватською мовами. У цих текстах знаходимо низку діалектизмів та свідчення про стан і розвиток української мови на Закарпатті в 1930-х роках. Водночас головну увагу дослідник присвячує історико-критичному вивченню обраного комплексу джерел, виділяючи завдяки цьому кілька змістових інформаційних блоків. Зокрема, у студії описано турботу єпископа про освіту молоді Крижівської єпархії у навчальних закладах василіян, формування на Закарпатті юнаків з цієї ж єпархії, які відчували покликання до монашого життя. Також кореспонденція дозволила описати служіння василіян Провінції святого Миколая в Крижівській єпархії та поїздки духовенства цієї єпархії на Закарпаття. Окрема тема, яку вдалося дослідити, – участь єпископа Діонісія в організації видавничої справи василіян в Ужгороді, а також поширення книг тамтешньої василіянської друкарні в Крижівській єпархії. Загалом дослідження дозволяє глибше зрозуміти як

питання, що турбували обидві сторони листування, так їх ідентичність і добре знайомство у період перед призначенням єпископа Діонісія адміністратором Мукачівської єпархії в Карпатській Україні наприкінці 1938 р. У додатку до статті опубліковано тексти листування, які можуть стати джерелом для наступних чи майбутніх досліджень.

Ключові слова: єпископ Діонісій Нярадій, Василянський Чин святого Йосафата, Крижівська греко-католицька єпархія, Закарпаття.

Correspondence between Bishop Dionysius Neradia and the Basilians in the collection of historical documents of the Province of St. Nicholas of the Basilian Order in the Main Archives of the Basilian Order in Rome

Annotation. In this study, the author analyzes the correspondence between Dionýz Njarady, Greek Catholic Bishop of Križevci, and the Basilians of Zakarpattia (since 1932, the Province of St. Nicholas) from 1930 to 1938, in the collections of the General Archives of the Basilian Order of St. Josaphat (Archivio Generale dell'OSBM) in Rome. The study of 31 documents from this collection has led to the conclusion that it holds significant historical and linguistic value. The letters of Bishop Dionýz and the monks, as well as accompanying materials (such as publishing announcements and proofreading of liturgical books), are written in Ukrainian, including Ukrainian Latin alphabet, Czech, and Serbo-Croatian. These texts contain some dialectisms and evidence of the state and development of the Ukrainian language in Zakarpattia in the 1930s. At the same time, the researcher focuses on the historical and critical study of the selected set of sources, highlighting information blocks. In particular, the study describes the bishop's concern for the education of young people from the Eparchy of Križevci in Basilian

educational institutions, as well as the formation in Zakarpattia of young men from the same diocese who felt called to monastic life. The correspondence also enabled the author to describe the ministry of the Basilians from the Province of St. Nicholas within the Eparchy of Križevci and the trips of the clergy from this Eparchy to Zakarpattia. A separate topic that was explored was Bishop Dionýz' participation in organizing Basilian publishing in Uzhhorod, as well as the distribution of books from the Basilian printing house in the Eparchy of Križevci. Overall, the study offers a deeper understanding of the issues that concerned both parties to the correspondence, as well as their identity and close acquaintance in the period preceding Bishop Dionýz' appointment as administrator of the Eparchy of Mukachevo in Carpathian Ukraine at the end of 1938. The appendix to the article contains the texts of the correspondence, which may serve as a source for further research.

Keywords: Bishop Dionisije Njaradi, Bishop Dionýz Njarady, Basilian Order of Saint Josaphat, Greek Catholic Eparchy of Križevci, Zakarpattia.

Володимир Мороз,
кандидат історичних наук,
науковий співробітник Інституту історії Церкви
Українського католицького університету,
Львів, Україна.
E-mail: moroz.volodymyr@ucu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0852-4285>

Volodymyr Moroz,
PhD in History,
Researcher at the Institute of Church History
Ukrainian Catholic University,
Lviv, Ukraine.
E-mail: moroz.volodymyr@ucu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0852-4285>

Михайло МИХАЙЛЕЦЬ

Владика Діонісій Нярадї – архипастир Карпатської України.

Анотація. Статтю присвячено служінню єпископа Діонісія Нярадї в Карпатській Україні. Вона висвітлює діяльність владики Діонісія як апостольського візитатора з правами апостольського адміністратора для тих парафій Мукачівської греко-католицької єпархії, які залишилися на території автономної Карпатської України. У статті подано коротку біографію єпископа Діонісія Нярадї, описано передумови призначення його апостольським візитатором, проілюстровано основні напрями архиєрейської діяльності на Закарпатті, а також його арешт після окупації Карпатської України. Архиєрейське служіння владики Нярадї проходило у важливий час українського державотворення на Закарпатті, яке було перерване окупацією. Тому ця тема є актуальною у наш час, коли Україна відстоює свою незалежність.

Ключові слова: *апостольський візитатор, єпископ, Карпатська Україна, Католицька Акція, Мукачівська греко-католицька єпархія.*

Bishop Dionysiy Naryadi, archpastor of Carpathian Ukraine

Abstract. This article is dedicated to the ministry of Bishop Dionysius Nyaradiy in Carpathian Ukraine. It highlights the activity of Bishop Dionysius as an apostolic visitor with the rights of an apostolic administrator for those parishes of the Greek Catholic Tparchy of Mukachevo that remained on the territory of the autonomous Carpathian Ukraine. The article presents a brief biography of Bishop Dionysius Nyaradiy, described he prerequisites for his appointment as apostolic visitor, the main directions of bishop activity in Transcarpathia, as well as his arrest after the occupation of

Carpathian Ukraine are illustrated. Bishop Nyaradiy's bishop's ministry took place at an important time of Ukrainian state formation in Transcarpathia, which was interrupted occupation. Therefore, this topic is relevant nowadays, when Ukraine is defending its independence.

Keywords: *apostolic visitor, bishop, Carpathian Ukraine, Catholic Action, Mukachevo Greek-Catholic Diocese.*

Михайло Михайлець,

ThLic., священник Мукачівської

греко-католицької єпархії,

викладач Ужгородської греко-католицької академії

ім. Блаженного Теодора Ромжі,

Ужгород, Україна.

E-mail: mykhayletsmb@gmail.com

Mykhailo Mykhailets,

ThLic., priest of Greec-catholic eparchy of Mukachevo,

Uzhgorod greec-catholic Academy named

after blessed Theodor Romzha,

Uzhhorod, Ukraine.

E-mail: mykhayletsmb@gmail.com

Анастасія ВЕГЕШ

Літературно-художній антропонімікон у п'єсах Августина Волошина – віддзеркалення національних найменувань українців

Анотація. Найменування персонажів є важливими елементами мовної картини світу. Художня антропоніміка викликає значний інтерес для мовознавців, бо допомагає проникнути у внутрішню форму імені, стає особливим прийомом, який сприяє розкриттю образу, характеру персонажа. Назви героїв п'єс А. Волошина вивчені недостатньо, а саме вони є містком до вивчення культурно-історичного контексту найменувань закарпатців-українців. Літературно-художні антропоніми виступають носіями культурної пам'яті, історичних подій, легенд, традицій. Тому їх вивчення є важливим.

Метою нашого дослідження є літературно-художній антропонімікон п'єс «Князь Лаборець», «Маруся Верховинка», «Без Бога ні до порога» А. Волошина. Наше завдання – з'ясувати, що найменування літературних героїв п'єс А. Волошина віддзеркалюють національний (регіональний) антропонімікон українців.

Доведено, що назви для своїх героїв А. Волошин запозичає з реальної антропонімії. На перший погляд видається, що їм притаманна лише номінативна функція. Та насправді письменник активно використовує внутрішню форму імен та прізвищ, семантику їхньої твірної основи. Автор активізує первинне значення власної назви, конотативний компонент значення виступає на перший план. А. Волошин добре розумів вагомість власних назв, підносячи їх до рівня символів, узагальнень. Майже всі літературно-художні антропоніми є промовистими, у п'єсах розкривається їхнє первісне значення.

З'ясовано, що літературно-художні антропоніми п'єс А. Волошина відповідають реаліям зображуваного періоду.

Вони привертають увагу своєю формою та внутрішнім змістовим наповненням. У назвах героїв письменник заклав важливу інформацію, яка знаходиться в доантропонімній семантиці, розкривається завдяки авторській характеристиці та увиразнюється базовими конотаціями. Невичерпним джерелом для творення літературно-художніх антропонімів є традиційна карпатоукраїнська антропонімія. Назви літературних героїв допомагають у створенні образів та характерів, виконують різні функції, викликають емоції в читача та вказують на авторське ставлення.

Ключові слова: Августин Волошин, антропонімікон, літературно-художній антропонім, найменування, п'єса, символ, теонім.

Literary anthroponymicon in the plays of Avgustyn Voloshyn – a reflection of the national names of ukrainians

Abstract. The names of characters are important elements of the linguistic picture of the world. Literary anthroponymy is of considerable interest to linguists, because it helps to penetrate the internal form of the name, it becomes a special technique that contributes to the disclosure of the image, character of the hero. The names of the heroes in A. Voloshyn's plays have not been studied enough, namely they are a bridge to the study of the cultural and historical context of the names of Transcarpathian Ukrainians. Proper names of the literary heroes act as carriers of cultural memory, historical events, legends, traditions. Therefore, their study is important.

The purpose of our study is the literary anthroponymicon of the plays “Prince Laborec”, “Marusya Verkhovynka”, “No Threshold Without God” by A. Voloshyn. Our task is to find out whether the names of the literary heroes of A. Voloshyn's plays reflect the national (regional) anthroponymicon of Ukrainians.

It is proven that A. Voloshyn borrows the names for his heroes from real anthroponymy. At first glance, it seems that they have only a nominative function. But in fact, the writer actively uses the internal form of names and surnames, the semantics of their creative basis. The author activates the primary meaning of the proper nouns, the connotative component of the meaning comes to the fore. A. Voloshyn understood well the importance of the proper nouns, elevating them to the level of symbols, generalizations. Almost all proper names of the literary heroes are expressive, their original meaning is revealed in the plays.

It is found that proper names of the literary heroes of A. Voloshyn's plays correspond to the realities of the depicted period. They attract attention with their form and internal content. In the names of the characters, the writer laid down important information that is in pre-anthroponymic semantics, it is revealed thanks to the author's characterization and is expressed by basic connotations. An inexhaustible source for the creation of proper names of the literary heroes is traditional Carpatho-Ukrainian anthroponymy. The names of literary heroes help in creating images and characters, perform various functions, evoke emotions in the reader and indicate the author's attitude.

Key words: Avgustyn Voloshyn, anthroponymicon, proper name of the literary hero, name, play, symbol, theonym.

Анастасія Вегеш,

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Ужгородського національного університету,
Ужгород, Україна.

E-mail: anastasia.vehesh@uzhnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0430-2447>

Anastasia Vehesh,

PhD in Philology, Docent,
Associate Professor at the Department
of Ukrainian Language
Uzhhorod National University,
Uzhhorod, Ukraine.

E-mail: anastasia.vehesh@uzhnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0430-2447>

Оксана ЛАВЕР

Національне і регіональне в літературно-художньому антропоніміконі о. Юрія Станинця

Анотація. Інтерпретація національного і регіонального у сфері літературно-художньої антропонімії в багатьох випадках стає знаковою не тільки для ідіостилію письменника, а й для національної мови певної епохи. Літературно-художній простір творів о. Юрія Станинця є важливою сторінкою в історії розвитку української літературно-художньої антропонімії та становленні української літературної мови на Закарпатті в 20–30-х роках ХХ ст.

У цій розвідці подаємо характеристику ономатворчості о. Ю. Станинця, враховуючи мовну ситуацію на західних українських історико-етнічних землях міжвоєнного періоду.

Метою нашого дослідження стали засоби і способи вираження національної і регіональної стилістичної значущості літературно-художніх антропонімів у творах о. Юрія Станинця в контексті становлення нової літературно-художньої антропонімії.

Ю. Станинець сформував численний корпус власних назв, характеристичні можливості яких розкривають його світоглядну позицію. Доведено, що склад і природу літературно-художнього антропонімікону творів письменника визначають екстралінгвальні чинники, зокрема процеси національного державотворення, джерельною базою ономастичного простору Ю. Станинця стали ресурси реальної антропонімії.

З'ясовано, що інтеграція загальнонаціональних та регіональних мовних одиниць увиразнює національно-регіональний колорит художніх творів, формує знакову систему національно маркованих власних назв. Літературно-художній антропонімікон Ю. Станинця забезпечує

твори історичною та етнографічною достовірністю, різноманітністю конотативного та асоціативного змісту, глибиною символічної інформації, спроектованої автором на осмислення проблем, пов'язаних з відродженням історичної пам'яті народу, становленням національної свідомості.

Ключові слова: антропонім, апелятив, літературно-художній антропонім, діалектний варіант антропоніма, стилістична значущість, національно-регіональний колорит.

National and Regional Aspects in the Literary-Fictional Anthroponymy of Fr. Yuriy Stanynets

Abstract. The interpretation of national and regional elements in the sphere of literary-fictional anthroponymy often becomes a key feature not only of a writer's idiolect but also of the national language of a given era. The literary space of Fr. Yuriy Stanynets' works represents a significant chapter in the history of Ukrainian literary-fictional anthroponymy and the development of the Ukrainian literary language in Transcarpathia in the 1920s–1930s.

This study provides a characterization of Fr. Yuriy Stanynets' anthroponymic creativity, taking into account the linguistic situation in the western Ukrainian historical and ethnic territories during the interwar period.

The aim of our research is to explore the means and methods of expressing national and regional stylistic significance through literary-fictional anthroponyms in

Stanynets' works, as well as in the broader context of the emergence of a new literary anthroponymic system.

Yuriy Stanynets formed an extensive corpus of proper names, whose distinctive potential reveals his worldview. It has been proven that the composition and nature of the literary-fictional anthroponymic system in his works are

determined by extralinguistic factors, particularly the processes of national state-building. The anthroponymic space in Stanynets' works draws its resources from real anthroponymy.

The study establishes that the integration of both nationwide and regional linguistic units enhances the national and regional colouring of artistic texts, shaping a system of nationally marked proper names. The literary-fictional anthroponymic system in Stanynets' works ensures historical and ethnographic authenticity, a diverse connotative and associative meaning, and a deep symbolic dimension, which the author projects onto issues related to the revival of historical memory and the formation of national consciousness.

Keywords: anthroponym, apelative, literary fictional anthroponym, dialect variations of anthroponyms, stylistic significance, toponym, national regional colouring..

Оксана Лавер,

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Ужгородського національного університету,
Ужгород, Україна.

E-mail: oksana.laver@uzhnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7904-3083>

Oksana Laver,

PhD in Philology,
Associate Professor of the Ukrainian Language Department,
Uzhhorod National University,
Uzhhorod, Ukraine.

E-mail: oksana.laver@uzhnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7904-3083>

Наталія РЕБРИК

Соціально-політична та релігійно-духовна турбулентність у Карпатській Україні в часи єпископства Д. Нярадї (за працями А. Штефана, В. Ґренджі-Донського, Зореслава)

Анотація. У статті мова йде про роль і значення діяльності єпископа Діонісія Нярадї – апостольського адміністратора Карпатської України від листопада 1938 р. до кінця березня 1939 р. – за працями Августина Штефана, Василя Ґренджі-Донського та о. Зореслава – сучасників і однодумців владики. Вони характеризують його як етнарха своєї пастви, відданого українській справі душпастиря, ревного служителя Церкви і Бога.

Ключові слова: Діонісій Нярадї, Карпатська Україна, апостольський адміністратор, душпастирська діяльність, греко-католицька церква.

Socio-political and religious-spiritual turbulence in Carpathian Ukraine during the episcopate of D. Nyaryadi (based on the works of A. Stefan, V. Grendzha-Donskyi, Zoreslav)

Abstract. The article discusses the role and significance of the activities of Bishop Dionysius Nyaradi, Apostolic Administrator of Carpathian Ukraine from November 1938 to the end of March 1939, as seen through the works of Augustyn Stefan, Vasyl Grendzha-Donskyi, and Father Zoreslav – contemporaries and likeminded supporters of the bishop. They characterize him as an ethnarch of his flock, devoted to the Ukrainian cause, a pastor committed to his spiritual duties, and a zealous servant of the Church and God.

Key words: Dionysius Nyarady, Carpathian Ukraine, Apostolic Administrator, pastoral activity, Greek Catholic Church.

Наталія Ребрик,

кандидат філологічних наук,
завідувач кафедри теорії і методики
професійної освіти та інноваційних технологій
Закарпатського інституту післядипломної
педагогічної освіти,

Ужгород, Україна.

E-mail: rebryknj@zakinppo.org.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5133-6642>

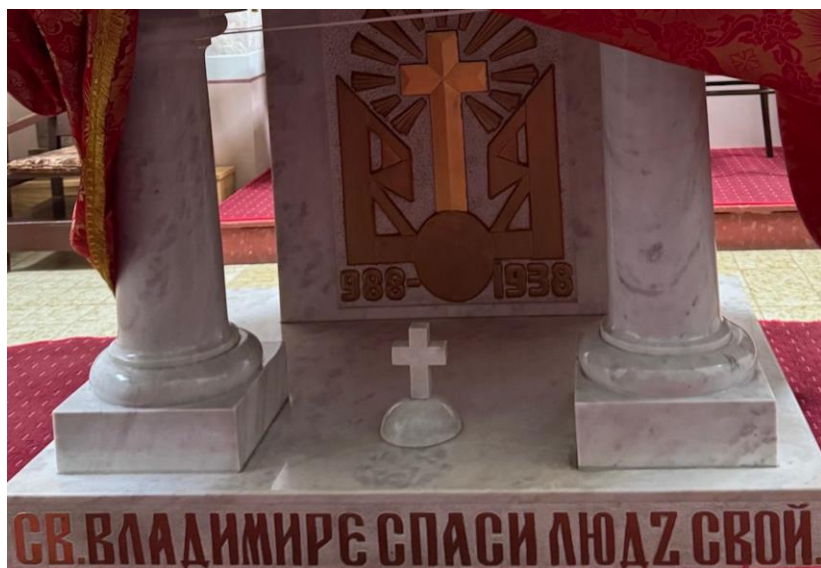
Nataliya Rebryk,

PhD in Philology, Docent,

Head of the Department of Theory and Methods of
Professional Education and Innovative Technologies,
Transcarpathian Institute of Postgraduate
Pedagogical Education,
Uzhhorod, Ukraine.

E-mail: rebryknj@zakinppo.org.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5133-6642>

*Український Тризуб на головному вівтарі
церкви Успіння Богородиці у Коцурі (Сербія),
спорудженого 1938 року (за часів єпископа Діонісія
Нярадї) на честь 950-річчя Хрещення Руси-України
(фото Олег Белей)*

*Антимінс єпископа Діонісія Нярадія,
підписаний ним 8 жовтня 1926 року
для церкви святих Петра і Павла
парохії села Звала Крайнянського деканату
Пряшівської греко-католицької єпархії
(Archív Gréckokatolíckeho biskupstva v Prešove, 19.
Liturgický fond, Inv. č. 1277 Antimenzióny
a relikvie (Rím) - teka 1,
(фото Володимира Мороза)*